

RAST – L. IV,
ŠT. 3–4 (17–18)
JULIJ 1993

RAST

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

	VSEBINA	str.	RAST št. 3–4 (17-18)
UVODNIK	Kultura utrjuje in bogati razvoj	135	Jože ŠKUFAR
LITERATURA	Pesmi štirih – vrnitev	138	Ivan GREČAR
Poezija	poezije v njen dom	139	Janez MENON
	Drobci spomina	141	Kajetan KOCUR
	Spominčice		
	Hiša		
	Vrt		
	Pesem jesenske aleje	142	Janez MEJER
	Spoznal sem...		
	Apokalipsa		
	Lan	143	Tone PAVIČ
	Belo		
	Pomladanska bohotnost		
	Ne primerjaj	144	Ciril ZLOBEC
	Oda golobom		
	Tvoj glas		
	...ne nosi mi ptic v zenicah	146	Marjanca KOČEVAR
	...preplivkam se na peščeno obalo		
	...ne morem doreči smrti		
	...spremeniti se		
	Sredi te moje doline	147	Ivan GREGORČIČ
	Otroštvo	148	
	Rekla si		
	Si		
	Slike letnih časov (Haiku)	148	Rudi STOPAR
	...Na cesti sta se lovila dva komarja	149	Magdalena SVETINA-TERČON
	...Prijatelj je odprl vrata	149	Fjodor IVANOVIČ-
	K. N. N.	149	TJUTČEV
	Ljubezni tvoje nisem vreden	150	(prevod: Rudi ROBIČ)
	Sedela ona je na tleh		
	Nad Nevo zapet jaz stojim		
	Zapis o pesniku	151	Rudi ROBIČ
Proza	Gospodov dan – Jutro	151	Andrej RIFEL-FELAN
	Boncar	152	Anica ZIDAR
KULTURA	Kratek povzetek avtobiografije		
	dr. Milana Škerlja	156	Dagmar SLEKOVEC
	Gimnazija v Novem mestu ob koncu		
	19. stoletja	158	Milan ŠKERLJ
	Znanstveni simpozij ob 500-letnici		
	Kolegiatnega kapitlja v Novem mestu	167	Stane GRANDA
	Vešča je nočni metulj in stara,		
	shirana ženica	174	Marinka DRAŽUMERIČ
	Volitve na Dolenjskem do leta 1914	184	Miloš JAKOPEC
NAŠ POGOVOR	»Še enkrat bi šel prav po tej poti v življenje...« (Pogovor z dr. Alojzom Bohom)	192	Tone GOŠNIK
DRUŽBENA VPRAŠANJA	Problemi stavbnega fonda na slovenskem podeželju	202	Marko KOŠČAK

D 2007/1937

	Razvoj srednjega izobraževanja v Republiki Sloveniji	214	Ferdo REČNIK
Okrogla miza	Lastnina in lastninjenje	225	Franci ŠALI
		226	Veljko RUS
		229	Emil M. PINTAR
		232	Edo PIRKMAJER
		235	Bojan PEČENKO
RASTOČA KNJIGA	Pota slovenskega gospodarstva do preloma tisočletja	240	Ivo BANIČ
ODMEVI IN ODZIVI	Ignacij Hladnik – vokalno-instrumentalna dela	246	Matjaž BARBO
	Iz časnikarske preteklosti	247	Miloš JAKOPEC
	Navček za materinščino?	249	Jože ZUPAN
	Pred bližajočima se obletnicama Maksa Pleteršnika	251	Martin DUŠIČ
	Slike izkušenj in upanja (Ob razstavi Jožeta Kotarja v Dolenjskem muzeju)	252	Bojan BOŽIČ
	Slovenija – kako v novo tisočletje?	255	Janez GABRIJELČIČ
			Joža MIKLIČ
	Znanost mladini	257	Stanislava FLORIJANČIČ
	Ob 16. dolenjskem knjižnem sejmu	258	Jadranka MATIČ- -ZUPANČIČ
	Novosti Dolenjske založbe	259	Franci ŠALI
	Kronika: april–maj 1993	262	Peter ŠTEFANČIČ
	Sodelavci te številke	273	
SLIKOVNO GRADIVO	Dr. Alojz Boh	192,200	
	Ignacij Hladnik	246	
	Jože Kotar	252, 253	
	Dr. Milan Škerlj	156, 158	
	Ob 500-letnici Kolegiatnega kapitlja v Novem mestu (izbor in foto: Zvone Pelko; podnapisi: Jožef Matijevič)	137, 145, 157, 169, 172, 173, 183, 201, 238, 239, 244, 245, 265	
	Glavni trg in stara gimnazija	159	
	Ljudsko izročilo o Gorjancih	174, 175, 178, 179, 180, 182	
	Stavbni fond na slovenskem podeželju	205–209	
Reprodukcije likovnih del	Ilustracija iz knjige Mokronožci	261	Jelka GODEC-SCHMIDT
	Brez komentarja	155	Stane JAGODIČ
	Moje mesto	254	Jože KOTAR
	Ilustracija iz knjige Otroštvo	260	Jože KUMER
	Pod Gorjanci	174	Vladimir LAMUT

NASLOVNICA: Eno izmed slikanih oken v kapiteljski cerkvi v Novem mestu. Še danes ohranjene skice so morda delo slikarja Ivana Vavpotiča. Okna je izdelala tovarna Neuhauser & Jele, Tiroler Glas-malerei iz Innsbrucka. Okna so bila uničena ob zavezniškem bombardiranju leta 1944. (foto: Zvone Pelko)

KULTURA UTRJUJE IN BOGATI RAZVOJ

Rast ima po svoji normativni opredelitvi uredniški odbor in svet revije. Vključenost posameznika v to ali ono revijsko telo pomeni tudi njegovo odzivnost in odgovornost. Opazovalcev in častnih članov ta dva organa ne poznata. Člani uredniške ekipe so bili izbrani tudi po kriterijih in zahtevah, da so, brž ko je potrebno, hitro zbrani na delovnih srečanjih, seveda še vedno in samo v času, ko imajo svoje redne dnevne delovne dolžnosti za sabo. Zato bi bilo nesmotrno uredniški odbor krepiti s člani, ki imajo svoja domovanja in redne delovne obveznosti močno oddaljene od dolenske metropole. Toda Rast ne eksistira samo zaradi Novega mesta in njegove bližnje okolice. Ob njenem snovanju pred več kot štirimi leti so bila vsaj načelno dogovorjena pritrdilna stališča, tudi zagotovila, da bo njen domicilni prostor obsegal vsaj naslednje (sedanje) občine: Brežice, Krško, Sevnico, Litijo, Grosuplje, Ribnico, Kočevje, Črnomelj, Metliko, Novo mesto in Trebnje. Vpogled v dejansko sedanje stanje pa pokaže, da je revija že najbolj udomačena v novomeški in trebanjski občini in morda še v Beli krajini. Zastavljeni projekt Rasti pa potrebuje večji prostor, več sodelavcev in naročnikov, več vsestranske pozornosti, naklonjenosti in odzivnosti. Za sedaj ta publikacija v tem širšem pokrajinskem prostoru nima adekvatnega projekta in ker ga tudi vzpostaviti ni prav lahko, bi vendarle kazalo strniti moči ob tem, kar je že pognalo korenine in prve sadove. To pa za Rast že lahko trdimo, in to brez priokusa po pretiravanju.

Pred dobrima dvema mesecema so bili na delovni posvet povabljeni sedanji člani sveta revije. Iz drugih občin sta bila prisotna le predstavnik iz Črnomlja in Kočevja. Da je bilo treba zavoljo tega programski in finančni projekt za tekoče poslovno leto verficirati po korespondenčni poti, v kontekstu teh razmišljanj ni najpomembnejše. Bistvo problema je v tem, da revija svet potrebuje. Reviji namreč manjka živa, nenehno odzivna povezava s svojim eksistenčnim zaledjem. Tega pa ne morejo zagotoviti ne brezploдни sestanki in ne še tako dodelana pravila o sestavi in delovanju sveta revije. Jamstvo za pozitivne premike so ljudje, ki bi bili pripravljeni za revijo razgibati svoje okolje, zainteresirati čimveč posameznikov in tvorno sodelovati z uredniškim odborom. V takih odnosih ne more biti nihče nikomur podrejen. Nihče tudi ne dela za drugega ali namesto nekoga drugega, saj je povezava smotrno odzivna le, če je cilj vseh in vsakogar samo kvalitetnejša revija z več delavci in več naročniki oziroma bralci. Sleherni korak do še boljše, še bolj v prostoru pričujoče in odmevne revije je naporen, toda ne nepremagljiv. Večkrat je bilo na glas povedano, da so za širša kulturna vprašanja zavzeti ljudje, delovno ali interesno povezani, v zvezah kulturnih organizacij po občinah, v kulturnih društvih, zavodih... Zato, da bi revija doživljala nadaljnjo rast, jih s prepričanjem, da delamo prav, vabimo k sodelovanju. Samo od ljudi je odvisen sleherni napredek, tudi pri reviji.

Ob neprijaznem spoznanju, da se spisek naročnikov v tem letu noče povečati, pa je prijetno konstatirati, da je odzivnost vsebinskih ustvarjalcev revije zadovoljljiva, občasno celo razveseljiva. Pri snovanju te številke se je moral uredniški odbor tik pred končno redakcijo, ker ni šlo drugače, spet odločiti za dvojno številko. Za nobenega od prispevkov v tem snopiču se nismo mogli odločiti, da bi bil prenesen v septembrski čas. Hote pa so bili zadržani tudi vsi notranji specifični vsebinski razdelki.

Literarni del je poudarjeno obogaten s pesmimi Kajetana Koviča, Janeza Menarta, Toneta Pavčka in Cirila Zlobca, torej pesnikov, ki so se pred štiridesetimi leti predstavili v skupni zbirki Pesmi štirih. Revija prvič objavlja iz svetovne književnosti prevedeno pesniško besedo, in sicer iz prevodne delavnice Rudija Robiča. V slovenski jezik je prepešnil štiri pesmi Fjodora Ivanoviča Tjutčeva, Puškinovega sodobnika.

Spominski zapisi dr. Milana Škerlja, dijaka novomeške gimnazije ob koncu 19. stoletja, so zanimiv dokument tistega časa, tudi z arhaično obarvanim jezi-

kom, in pomemben prispevek za zgodovinsko popolnejšo podobo te izobraževalne in kulturne ustanove na Dolenjskem, ki bo letos potrdila že 247 let svojega obstoja.

Marinka Dražumerič je z uvodom in opombami pripravila za revijo zapise Ivana Pirkoviča o bogatem ljudskem izročilu, ki je po nastanku locirano na šentjernejško dolino in njeno okolico. V teh zanimivih zgodbah je izpričana izjemno bogata ljudska tvornost s čarom brezmejne in živahno udejanjene domišljije.

Skrbno in pregledno sestavljen povzetek rezultatov z znanstvenega simpozija ob 500-letnici Kolegiatnega kapitlja v Novem mestu je pripravil Stane Granda, glavni organizator tega zahtevnega in vsestransko odmevnega kulturno-zgodovinskega projekta. K posameznim strokovnim temam iz tega okvira se bo revija še vračala.

O volitvah na Dolenjskem do leta 1914 govori dokumentirano in komentirano gradivo, ki ga je zbral in za revijo odbral sodelavec Miloš Jakopec. Začeto delo naj ne ostane torzo.

Še enkrat bi šel po tej poti v življenje, je v pogovoru z našim sodelavcem Tonetom Gošnikom zatrdil primarij dr. Alojz Boh, ki ga kot človeka dejanj in zaslužnega pediatra za razvoj otroškega zdravstva na Dolenjskem predstavljamo na straneh te številke.

Marko Koščak se v tehtnem zapisu o problemih stavbnega fonda na slovenskem podeželju prizadeto ustavlja ob dejstvu, da je nenačrtno urejanje ruralnega prostora uničilo dobršen del tipične stavbne dediščine našega podeželja, hkrati pa opozarja, da »je nujno potrebno posvetiti večjo pozornost ohranjanju tradicije in tipologije v tem prostoru«.

O stanju in perspektivah srednjega izobraževanja v Republiki Sloveniji piše Ferdo Rečnik, eden od snovalcev vizije razvoja tega segmenta našega šolstva, ki bo v bližnji prihodnosti postala uzakonjena sestavina nacionalnega šolskega programa.

O lastnini in lastninjenju so za revijo (za njene bralce) na povabilo uredništva razmišljali Veljko Rus, Emil M. Pintar, Edo Pirkmajer in Bojan Pečenko. Zaveštno smo se odločili, da tako nastalih obširnih zapisov iz prvega dela ne prepolovimo za dve številki. Objavljeni tekst predstavlja prvo zaokroženo celoto. V prihodnji številki bo sledilo nadaljevanje; verjetno pa bo tedaj že možno objaviti tudi prve odmeve bralcev.

Procesi lastninjenja so povezani tudi s problemi in nesporazumi. Menda tudi s takšnimi, ki niso zaželeni in ne sprejemljivi. Zato morebiti v ta kontekst, da bi stvari dobile avtentične enoznačnosti, vsaj do neke mere sodi pripoved (ali izpoved) Ivana Cankarja, povedana s sugestivno noto biblijskega stilema, ki se glasi: »Kar si rekel, to zdaj izpolni! Pri tebi je pravica, ti si jo poslal, ti potrdil, ti skrbi zanj, da se izpolni tvoja zapoved!«

O procesih lastninjenja, ustrezno zastavljenih, in tistih, ki jim ne gre pritrjevati brez pretehtanih zadržkov, na razumljiv in prepričljiv način razmišlja Ivo Banič v prispevku Pota slovenskega gospodarstva do preloma tisočletja. Ta zapis je nasploh zgovoren primer, kako se lahko o stvareh, ki niti malo niso enostavne, razmišlja in piše tako, da je sporočeno besedilo približano naslovnikom.

Gradivo za kroniko dveh mesecev je po zaslugi našega kronista zbrano, urejeno, objavljeno. Spoštovani bralci in bralke! Če v njej kaj pomembnega pogrešate, sporočite uredništvu. Le zakaj ne bi bila kronika tudi po vaši zaslugi boljša, popolnejša!

Nedaleč od nas pa se dogaja, da morajo ljudje, hrepeneči po življenju in svobodi, trpeti skrajna ponižanja in nezaslišane muke ter celo množično umirati. Kako strašni so kriki otrok na poti, ki jim prečrta varno ognjišče doma, jih izmaliči do pretresljivih podob invalidov ali pa izroča v brezna poslednjih trepetov in izginotij. »Mirovniki« pa pišejo scenarije o miru in v posmeh kruti resnici jim naseda diplomacija z jalovimi rezultati. Na tej poti pa je kultura totalno izmaličila svoj vrednostni duhovni obraz.

Pogled na kapiteljsko cerkev v Novem mestu; foto: Zvone Pelko

Pogled na vzhodni del prezbiterja kapiteljske cerkve; foto: Zvone Pelko

PESMI ŠTIRIH – VRNITEV POEZIJE V NJEN DOM

Letošnjo pomlad je minilo že štirideset let, odkar so štirje takrat mladi pesniki: Kajetan Kovič, Janez Menart, Tone Pavček in Ciril Zlobec s pesniško zbirko *Pesmi štirih* vrnili slovensko poezijo v njen imanentni dom, v njeno gnezdo – v intimo. Ta smer je tiho nakazovala s svojo *Senco* v srcu 1949. že Ada Škerl, toda v širšo literarno zavest jo je vpisala, tako rekoč generacijsko, kot da potrjuje reklo Ena lastovka še ne prinese pomladi, ta četverica. Pri tem ni šlo, gledano z današnjega zornega kota, za nobeno prelomno dejanje (taki so bili v mnogo večji meri izidi nekaterih drugih zbirk drugih avtorjev v naslednjem desetletju in pol), pač pa je šlo za popolnoma naraven tok, za silo in slo, ki je nobena protisila ne more ustaviti, in ki jo v naravi – naj bo dovoljena ta paralela – gledam vsako pomlad na kostanjih na enem od sosednjih vrtov: naj pomlad zamuja ali prehiteva, za 1. maja, ko mi pogled vsakič nehote kontrolira naravo ob pohodu pomladi, vidim, kako na teh kostanjih zelena barva podivja – kot bi rekel Kajetan Kovič, resda kdaj v bolj nežno lahkotnem, drugič bolj težkem odenku.

Tiste pomladi 1953. leta so v zatonu usmerjenega »vzpoda mladosti« štirje pevci skozi *Pesmi štirih* zapeli, kakor »jim je bog grla ustvaril«, vsak s svojim krhkim glasom. Vsak izmed njih je skozi številne poznejše zbirke razvil svoj izraziti glas, ki odmeva znotraj slovenske poezije:

- Prefinjeno čist, z migetajočim bogastvom čutno nabitih podob – glas Kajetana Koviča;
- kljub humornosti melanholično grenkljast in zadržan, z jesenskim nasmehom – glas Janeza Menarta;
- zvonko pozvanjajoč, odprt in iz teme v svetlobo kipeč – glas Toneta Pavčka;
- kraško tršati in miselno nadzorovani glas večnega (za)ljubljenca Cirila Zlobca.

Uredništvo je zaprosilo avtorje *Pesmi štirih*, da predstavijo svoj »glas« tudi na straneh *Rasti*: s po eno pesmijo iz skupne in poznejših zbirk ter s po eno iz žive ustvarjalnosti, torej s še ne objavljeno pesmijo. Z objavo teh pesmi in uvodnega spominskega zapisa Janeza Menarta želimo počastiti vrnitev slovenske poezije v njen, že na začetku omenjeni imanentni dom pred štiridesetimi leti.

DROBCI SPOMINA

Uredništvo me je naprosilo, naj bi napisal kaj o tem, kako je predavnimi leti prišlo do pesniške zbirke *Pesmi štirih*.

Ker marsikdo najbrž sploh ne ve kaj dosti o tej knjižici, tako da se morda sprašuje, čemu naenkrat spet toliko govorjenja o njej, naj navedem najprej nekaj stvarnih podatkov.

Zbirka je prvič izšla v aprilu leta 1953, pri tedanji založbi Slovenski knjižni zavod v Ljubljani kot prvi zvezek na novo ustanovljene knjižne zbirke *Feniks* in v nakladi 1500 izvodov.

Knjižica je bila v kratkem razprodana in doživela takojšen in velik uspeh v Sloveniji in po vsej tedanji Jugoslaviji.

Petintrideset let zatem je zbirka bila še zmerom predmet zanimanja in zato jo je Cankarjeva založba leta 1988 ponovno izdala kot faksimile v 1500 izvodih. Istega leta je mariborska revija *Dialogi* pod oznako, da gre za njeno 3. in 4. številko tekočega letnika, izdala priložnostno, z dokumentarnimi fotografijami opremljeno brošuro, posvečeno 35-letnici zbirke *Pesmi štirih*, in ji priložila štiri kasete z zvočnimi posnetki recitacij, od vsakega pesnika po eno; na eni strani teh kaset so posnetki pesmi, ki smo jih avtorji recitali sami, na drugi strani pa pesmi, ki so jih recitali poklicni igralci. Na vsaki kaseti je posnetih od 25 do 32 pesmi. Tudi te izdaje *Pesmi štirih* kmalu ni bilo več moč kupiti. Letos ob štiridesetletnici zbirke pa je Založba Mihelač ponovno izdala njen faksimile v tisoč izvodih.

Toliko o stvarnih podatkih. O tem, kako smo se vsi štirje avtorji našli in kako je prišlo do prve izdaje *Pesmi štirih*, pa lahko pripovedujem le iz lastnega zornega kota. Mislim pa, da je to tudi objektivno najpreglednejše, saj sem samo jaz od vseh štirih avtorjev takrat živel ves čas v Ljubljani, kjer smo se vsi štirje spoznali, zblížali, drugovali, objavljali po revijah in slednjič skupaj izdali svojo prvo knjigo.

Jaz sem bil že od svojega štirinajstega leta brez staršev in sem zato prebival v dijaškem domu Marijanišče (ki so ga po vojni preimenovali v Dom Ivana Cankarja). V Marijanišču sem bil zaradi mamine bolezni tudi že prej, v tretjem razredu ljudske šole, in takrat sem se še kot fantek spoznal med drugim z eno leto starejšim Tonetom Pavčkom. Z njim sva potem hodila tudi vseh osem let na klasično gimnazijo, vendar ne skupaj, temveč v paralelki. Pri tem naj omenim še to, da je Pavček po ljudski šoli odšel v internat k frančiškanoim, sredi vojne pa kaki dve leti sploh ostal doma na Dolenjskem, ker ni mogel v Ljubljano.

Kakšno leto po osvoboditvi je v Marijanišče prišel iz partizanov Ciril Zlobec, delat, kot smo takrat rekli, »prehodne izpite« čez višjo gimnazijo. Nekako sem izvedel, da piše pesmi in da ima napisanega že precej epa o narodnem heroju Vojku. Ker sem tudi jaz sam že dobri dve leti pisal ep *Poslednji Celjan*, sva se z Zlobcem hitro zblížala in spoprijateljila.

Poleg Zlobca so v letih 1946 in 1947 prišli v internat še razni drugi mladi ustvarjalci. Ustanovili smo literarni krožek in začeli izdajati glasilo *Mi mladi*. Izšle so sicer samo štiri številke (v zimskih mesecih 1947/48), a bilo je dovolj, da smo se z njimi nekateri prebili v krog sodelavcev *Mladinske revije*.

V maju 1948 je ta revija sklicala I. konferenco mladih književnikov in piscev začetnikov. Na tej konferenci in pa jeseni istega leta, ko je bila ustanovljena Zveza mladih kulturnih delavcev (27. 10. 1948), smo se medsebojno spoznali vsi štirje; Zlobec s Pavčkom, s Kajetanom Kovičem, ki je prišel iz Maribora, pa vsi preostali trije. Ker smo se tiste jeseni vsi štirje vpisali na univerzo (Pavček na pravno fakulteto, mi drugi trije pa na slavistiko in primerjalno književnost), smo se poslej precej redno srečevali na predavanjih in pa v Klubu mladih kulturnih delavcev v Sinji dvorani hotela Union, pozneje pa tudi v zasebnih družbah, po kavarnah, na uredništvih in podobno. Vse pogostejše smo tudi objavljali, predvsem še v *Mladinski reviji*.

Oktober leta 1951 je namesto *Mladinske revije* začela izhajati revija *Beseda*, v kateri smo vsi štirje kmalu postali najpogostejši pesniški sodelavci.

Nekako v jeseni leta 1952 je Kajetan Kovič, ki je imel največ objavljenih pesmi, začel iskati možnost, da bi izdal lastno pesniško zbirko. Mislim, da je bil to tisti povod, ki je Ivana Skuška, urednika pri založbi Slovenski knjižni zavod, pripeljal na misel, da bi založba po vzoru francoske založbe Pierra Seghersa, začela izdajati mladim avtorjem zbirčice po 32 ali 48 strani. Za začetek so se namenili izdati pesmi prav nam štirim, v kratkih presledkih drugemu za drugim, najprej Koviču. Ko smo se o tem med sabo menili, smo prišli na misel, da bi bilo najbolje, če bi predvidene štiri zbirčice izšle rajši kar v eni knjigi, kajti sicer bi jih bile samo platnice. Založba je ta naš predlog po kratkem oklevanju (ker je pač spreminjal njeno začetno zamisel), sprejela, in potem smo se domenili za skupni obseg knjige (4 krat 32 strani) in za rok oddaje rokopisov. Vsakdo izmed nas je nato najprej izbral predvideno število lastnih pesmi in jih uredil, potem pa smo vse štiri izbore medsebojno uskladili v čim bolj zaokroženo celoto. Ker smo si v tistih prvih letih sproti medsebojno prebiralali pesmi, ki smo jih napisali, je vsak poznal vse objavljene pa tudi neobjavljene verze vseh drugih. Tako smo si lahko vsevprek svetovali, katere naslove naj kdo izpusti, ali pa še doda. No, nazadnje smo se povsem složno domenili za končno zgradbo knjige tako glede na posamezne avtorje kot na celoto. To se vidi po tem, da razdelkov nismo zaporedno uredili niti po abecedi priimkov niti po rojstnih letnicah.

Delovno ime zbirke je bil ves čas do zadnjega Almanah. Ko smo po ureditvi rokopisa iskali dokončni naslov, ga nikakor nismo mogli najti. Navsezadnje je nekdo – ali Kovič ali Pavček, naj se zmenita sama, kdo – predlagal naslov *Pesmi štirih*. Čeprav nam naslov ni bil čisto všeč, smo ga v časovni stiski, ker je moral rokopis v tiskarno, soglasno sprejeli. Zdel se nam je še najboljši od vsega, kar nam je prišlo na misel.

Nazadnje, mislim, da že med tiskom, je prišel urednik Skušek še s predlogom, naj bi vsakdo izmed nas na začetek svojega razdelka napisal kak kratek motto, v katerem bi poskušal odgovoriti na vprašanje, kaj je poezija. Ta, za tiste čase še posebno aktualen izziv, smo vsi štirje sprejeli in kot smo najbolje vedeli in znali, napisali o tem vsak svoje videnje.

Nekaj mesecev zatem, v prvem tednu maja (knjiga je formalno izšla že 15. aprila), smo vsi štirje doživeli tisto veliko, nikdar več ponovljivo srečo, ko mladi avtor prime v roko svojo prvo knjigo in jo odpre.

Že dolgo, zlasti pa še zadnja leta, se mnogi literati zelo trudijo, da bi pomen in vrednost *Pesmi štirih* čim bolj zbagatelizirali. Da niso nič posebnega, nekakšne »pesmice«, ki jih lahko napiše vsak srednješolec, da so tudi drugi pesniki pred njihovim izidom pisali tako ali podobno; in še marsikaj. Ne bom se spuščal v podrobno razglabljanje, saj to ne bi imelo nobenega smisla. Zato le eno ali dve misli. Kar se tiče pomena zbirke, bi rekel, da se je pojavila ravno v pravem času in na pravem kraju. Če bi se namesto nje katera druga z enakimi kvaliteta, bi doživela enako naklonjen sprejem pri občinstvu v domovini in po vsej tedanji Jugoslaviji. Pa je ni bilo. *Pesmi štirih* so prinesle v takratno literarno ustvarjanje v domovini in po vsej državi svežino in novost, ker so v tistih duhovno še zelo utesnjenih letih proklamirale svobodo ustvarjanja in neodvisnost poezije in vsiljevanega političnega varušva. Kar pa se tiče same vrednosti pesmi, pa bi dejal, da so sicer zelo preproste, da pa jim ljudje, kolikor lahko sodim po obisku na literarnih večerih, še zmerom zelo radi prisluhnejo. In za konec bi prikladal v spomin še znani izrek, da se dobro blago samo hvali, kajti le kako bi sicer privatni založnik, ki tvega lasten denar, po štirih desetletjih že drugič ponatisnil preslikano knjigo izvirnih pesmi. Ali je bil doslej na Slovenskem sploh že kak tak primer?

Janez Menart

SPOMINČICE

Hčerki za bodoča leta

*Ko bomo spet v aprilu
in svet bo ves svetel,
takrat ti polno krilo
spominčic bom nabral.*

*Takrat boš dobre volje
in dobrega srca,
spominčica, čez polje
s pomladjo v krilu šla.*

*Kjerkoli boš obstala,
od tebe lep bo svet,
in vsakemu boš dala
lahko svoj plavi cvet.*

*Ko bomo spet v aprilu
in svet bo ves svetel –
le jaz bom sam, brez male
spominčice ostal.*

HIŠA

*Ta hiša je iz moje stare zaveze.
Tu prebiva prednikov sveti duh.
Vlaga in stara plesen po zidu leze.
V predalu je skrhan nož in v omari kruh.*

*V prostorih se tiho premika kmečko delo.
To je tista dolga, dolga jesen.
Pri mizi sedijo in pijejo izabelo.
Včasih se pasji gobec dotakne kolen.*

*Bežijo mirni in vojskine časi.
V nočeh Galicija skozi sanje gre.
Kakor v cerkvenih orglah basi.
Smeh se stisne med grenke zobe.*

*Kakor iz stare podobe na steklo
z obrazov rdeča barva žari.
Vino iz litrov se je izteklo.
V kamrah počasi življenje hlapi.*

VRT

*Nešteto drevje
nam šumi,
nešteto cvetje
nam cveti,
nešteta ptica
nas pozna,
v nešteto krajih
smo doma,
žival nešteta
z nami grê,
nešteta voda
se odpre
in kaplje
iz nešteti let
sestavijo
edini svet,
ta nepopisni,
celi vrt,
ki v njem odraščamo
za smrt.*

PESEM JESENSKE ALEJE

*Ko listi mojih knjig porumené
in zadobé prhneči vonj davnine,
ko bom, že star, popoldanskega dne
po znanih krajih si budil spomine,*

*vse mirno bo. Takrat modrost jeseni
vse lépo in vse grdo uravna
ter raztopi v spokojnosti srca,
ki se za nič na svetu več ne méni.*

*Ne slave, ne denarja, ne ljubezni
ne bo v željáh. Le mir, le mir, le mir...*

*Na park, izmučen v starčevski bolezni,
iztezal vitke prste bo večer.*

*In šel bom skozi park sam s svojo senco
in s palico prebadal svojo senco.*

SPOZNAL SEM...

*Spoznal sem nično, klavrno usodo
vseh tistih, ki živeli so nekoč,
in tistih, ki nekoč živeli bodo,
spoznal usodo lastno in nemoč.*

*A rad imam, da dež mi v šipe trka,
da žarek sonca leze čez parket,
in všeč mi je, ko vidim, da se črka
dopleta s črko v smiselno besed.*

*In rad imam ljubezni bežne hipe
in praznost, ki se rodi iz njih,
in zgrbljen list, ki ga zanese v šipe,
da škrtne kot pero, ki piše stih.*

*Rad se zaganjam v ničeve opravke,
ki mi nameče jih vsakdanji dan,
rad izgovarjam nepomembne stavke,
ki zanje vem vnaprej, da so zaman.*

*Rad sem v nemirnih sapah smet usode,
čeprav me včasih je vrtincev strah,
četudi vem, da bom prešel brez škode,
ko je zapisano, iz praha v prah.*

APOKALIPSA

*Ko mine čas, ki v mrtvo večnost se izteka,
ta živi čas rastlin, živali in človeka,
nič več ne bo mesa in v mesu bolečine
ne misli, ki od groze pred nebitjem gine.
Ožarčen zrak bo kodral zastrupljena morja,
medleče, hladno sonce legalo v obzorja,
led škripajoč drobil kamnite goličave,
vulkani bruhalo potoke vrele lave,
potresi drgetali v togi zemski skorji,
nad zemljo razletavali se meteorji — —
a vse brez groze bo, brez rojstva in brez smrti;
v vseenosti vsegà, brezčutno razprostrti,
vse teklo bo skoz prostor, čas, kot zdaj poteka,
le da brez muk rastlin, živali in človeka,
krožeče brez zavesti, cilja, smisla, lastne volje
v brezimnih tropih zvezd skoz čas in skoz vesolje,
zgubljeno v nič, obsojeno na 'bo, kar bo',
ne da za to, kar je, kar bo, bi vedel kdo.
Vendär, mar to, kar je, v resnici je,
če za vse to, kar je, ne ve nihčè?*

LAN

*Že dolgo je, odkar več nisem sam,
odkar modri se v mojem srcu lan.*

*Odkar ga misel nate valovi,
da vsak večer opojno zadiši.*

*Nocoj si mimo mojega polja
zamišljena v vabljive sanje šla*

*in segla je za hip v cvetoči lan
trepetajoča tvoja bela dlan.*

*In čudo glej, pustila v njem je sled:
vse lepše zdaj cvetè kot je popred.*

BELO

*Mislil sem, kakšna črnina, kakšna črnina
bo parala vsepovsod.
A zdaj je naenkrat postalo vse belo.
Celo bolečina.
Kar je vpilo, je onemelo v belo
in mila senca sije na pot.*

*Tu je. Z mano. Kot molk za zbranost.
In ko potuješ
neskončno vdano
v belino belega, v prostor umrlih duš,
se zdi, da po malem razumeš
prelivanje časa v času,
tišino v glasu
in belo pesem človekovih muk.*

*Belo je milost za črne čase.
Belo je tvoje telo.
In bel tvoj obraz.
Bela svetloba lije počasi
lahnó, lahnó
iz tvoje večnosti v moj hudi čas.*

POMLADANSKA BOHOTNOST

*Spet hodi veter pomladanski z mano
po pločnikih in jezen sili stran
z asfalta treznosti nazaj v pijanost
akacij, brez in bukev in platan,*

*med regrat, redkvice, radič, med rožno
razkošje brstov zelenečih trt,
ko vse je v vse odprto in vse možno
in pred življenjem se umika smrt.*

*In spet strmim, kako neznaten hrošček
sesa samoumevno listu sok,
kako na oljkah tudi polsuh košček
hosana vzklika ...in spet prste rok*

*ščemeča sla po božanju mravljiniči,
da smejem se kot razuzdani Pan,
ko gre naproti mi, da me izniči
kot jedra ženska ta bohotni dan.*

NE PRIMERJAJ

Ko vsa si od ljubezni:

ko jo misliš,
ko jo kličeš,
ko se ji nasmihaš,
ko jo zapeljuješ,
ko jo piješ, ješ, vdihuješ,
ko jo govoriš,
ko jo jokaš,
ko ti hoče biti strup v drobovju,
ko za njo capljaš utrujena,
neuslišana,
ko jo preklinjaš,
ko ti je nenadna rana,
ko ti je obliž na rani,

ne primerjaj istega z enakim,
dneva z dnevom ne primerjaj,
ne primerjaj ga z nočjo,
nikoli mene s tabo,
nikoli sebe z mano:
ljubezni z najino ljubeznijo
nikoli ne primerjaj.

Ne primerjaj. Ne primerjaj...

ODA GOLOBOM

V ozko režo
med jesensko nizkim nebom
in slemenom stare hiše
na nasprotni strani ulice
zasekala je jata utrujenih golobov.
Širokih hrbtov na slemenu ždijo,
nanje,
kot na četo vase zgrbljenih Atlántov,
lega siv jesenski dan.
S spominom na ugaslo sonce
so zazrli se v večer,
ki ga globoko v sebi slutijo.
Ko to nevidno sonce v njih zatone,
se znenada eden, kot domislek, zgane,
odleti,
za njim vsa jata se vznemiri,
kakor težke dežne kaplje
drug za drugim trgajo se s strehe,
strmoglavbo padajo
pod temno krošnjo divjega kostanja
na dvorišču.
Tam, kot po končanem boju,
brez glasu drug drugega pozobljejo.
In že je noč.

TVOJ GLAS

Tvoj glas – tako igriv, tako zaresen,
otroško mil, izvablja me v omamo
ljubezni, silen kot življenje samo,
abstraktno božji, zemeljsko telesen,

ves tu, da bi lahko v rokó mu segel,
pa spet oddaljen sam s seboj sameva,
vse tišji že od lastnega odmeva,
kot da utrujen v lastni grob bo legel.

Pa vendar zmerom od nekod se vrača,
kot dvignjen prst, kot ljubljena igrača
v tej nori igri src, kot rosna kaplja

na suha usta, kot rešilni pas,
ko se ljubezen v malodušju utaplja.
Daj, reci kaj, da slišal bom tvoj glas.

Detajl gotskega okna s krogovičjem v prezbiteriju kapiteljske cerkve; foto: Zvone Pelko

Pogled v notranjščino male kripe pod zakristijo kapiteljske cerkve; foto: Zvone Pelko

ne nosi mi ptic v zenicah
ko jih vidim
bi tudi jaz poletela z njimi
zelene bilke migotajo
gnezdile bodo
vidim njihovo radost
kako se pretakajo v zraku
vrtijo se razposajene
in ne plaši jih jesen
le nemir veje v njih
preden poletijo

ne nosi mi ptic
v svojih zenicah
da me njihov vrtinec
preveč ne vznemiri
da se jim ne pridružim
ko sprhnejo jeseni

* * * preplivkam se na peščeno obalo
z rokama potihem zahvalim bogu
za to veličastje dotika

tla me pripijajo k sebi
iz neder prsti in trave
pijem toplo rjavo mleko

šele zdaj občutim neizmernost prostora
ki me obkroža toplo kot velika dojka

medloprozorna svetloba za njo
proseva skozme v ploščatem žarku
kot da se nikdar več ne bo zvečerilo

* * * ne morem doreči smrti
le najini imeni vžgem
v križ
z razžarjenim bodalom

ledena voda
kaplja v sredico prsi
ko zmoreva dotik
oslepiva besede
in vosek najinih teles
toplo kaplja po nama

v vsaki kaplji
široko zlato okno
in zapah njen vhod

spremeniti se
v karkoli
v luč svetilnika
ki utriplje
v ritmu mirnega srca
v rob knjige
ki jo dotakne roka
spremeniti se
v nerazsoden spomin
v noč na žrtveniku
spremeniti se v prod
ki ga reka pritiska
s prozorno slo
spremeniti se v sol kože
v piramido prevare
pogoltniti usedlino
vsakdanjosti
se utelesiti v krik
prihodnjega rojstva
utešeno obviseti
v drugih svetovih
z okamenelim
odprtim grlom
temnim
kot volčja votlina

Ivan Gregorčič **SREDI TE MOJE DOLINE**

Sredi te moje doline,
sredi te moje doline,
polne vijugaste miline,
so bilke bolj zelene,
so zlate vse žuželke,
sredi te moje doline,
sredi te moje doline
so mehke vse stopinje
do vriskajočih vinogradov
in mrmrajočih host,
do peketajočih zrelih žit
in mirnih temnih hramov.

Sredi te moje doline,
sredi te moje doline
neka rožnata deklica
neprestano
stopa na prstke,
prižiga regratove lučke
in spušča milne mehurčke.

Otroštvo je zibka
 iz sanj,
 kjer gnezdijo daljave,
 kjer vzletajo
 pesmi sanjave
 in širijo vesolje,
 dokler nas smrt
 ne popelje do njih,
 nam sladkomilo
 sname zadnji dih
 in nas otroštvo
 in sanje in daljave
 kot črna luknja
 posrkajo vase
 za vse večne čase.

Rekla si,
 da sem tema.
 Tema,
 ki srka žarke.

Žametna tema,
 na katero lega
 sneg pesmi.

Da se sprehodiš
 po njej
 bosa.
 Kot po žarečem pesku
 Sahare.

SI

Si sladka konica
 noža,
 ki me s tisoč rapirji
 reže
 in
 boža.

Rudi Stopar SLIKE LETNIH ČASOV (HAIKU)

Med šopke zvončkov
 Vesna posipa svoje
 pomladne želje.

*

Veter otresa
 po leskah zaprašeno
 rumenilo sna.

*

Podstrešje neba
 pušča zavese dežja,
 poje tiših.

*

Valovi dneva –
 okrog poseda jutro
 v hladni rosi.

*

LITERATURA
 Rast 3–4/1993

Sneži,
 polne dlani zvezd –
 izginjajo.

Na cesti sta se lovila dva komarja.
Prvi je hotel drugemu snesti
progasto lubenico.
Prepirala sta se.
Lubenica se je odkotalila.
Zato pa sem jaz večer
preživljala zaškoljčena doma.

Prijatelj je odprl vrata.
Ni vstopil. Počakal je,
da sem prižgala luč. Potem
se je razprl: na predpražniku je
sezul bolečino.
Potem sem mu rekla, naj me objame.
Prijel me je za glavo in mi v zidu
pokazal razpoko.

Fjodor Ivanovič Tjutčev **K.N.N.**

Ljubiti znaš, pretvarjanje te mika, —
ko v gneči skrivoma od vseh ljudi
dobim tvoj znak, ti lice ne zardi,
ko moja noga tvoje se dotika!

Vse isto je, raztresenost, slepota,
napete grudi pa pogled, smehljaj...
Medtem tvoj mož, neljubljeni čuvaj,
naslaja s tvojo vdano se lepoto.

Zahvala gre usodi in ljudem,
ti si spoznala ceno tajne sreče —
sveta prevaro radosti boleče...
Prevara prija ti in njen objem.

Rdečica plahosti, ki se ne vrne,
je zginila iz tvojih rosnih lic —
kot zgine z rož Avrore iz gredic
arome žarek čist, ko se utrne.

Naj bo tako! v pripeki žgoči tej
za čustva milo, za pogled mamljivo
je v senci gledati kako igrivo
iskri se grozda kri spod gostih vej.

»LJUBEZNI TVOJE NISEM VREDEN«,
že večkrat sem ti to priznal.
Pred njo sem jaz neskončno beden,
čeprav jo Bog je meni dal...

Ko vidim to ljubezen nežno,
o sebi misliti – skeli.
Molče stojim in prav hvaležno
globok poklon podarjam ti...

Ko s takšno vero, prošnjo dihaš,
ko kdaj pa kdaj ti čustva vro,
in nehote telo nagibaš
nad dragoceno zibelko,

kjer ona spi – zaklad tvoj, draga,
tvoj nepoznani kerubin, –
pojmi ponižnost mojo blago
pred srcem tvojim ljubljanim.

1851

Peterburg

SEDELA ONA JE NA TLEH,
med kupom pisem je hlastala
in kot že ohlajen pepel
jih jemala je, stran metala.

Jemala liste je v rokó,
jih čudno gledala, z nemirom,
kot duša gleda na telo,
ki ga zavrgla je s prezirom...

Kipelo je življenje tu,
ki ni ga več in se ne vrne!
In bridkih koliko minut,
ljubezni, sreče zdaj zamrle!...

Ob strani stal sem tam molče
in skoraj padel na kolena, –
in strah mi stisnil je srce,
kot da bi senca me zajela.

1858

NAD NEVO ZOPET JAZ STOJIM
in znova, kakor prejšnja leta,
gledam jo, kot da živim,
vodó, ki v dremež je odeta.

Mogoče to privid je sna,
resničnost me je le prevzela,
na kaj pri isti luni sva,
ko živa sva bila, strmela?

Junij 1868

Peterburg

Iz ruščine prevedel:

Rudi Robič

ZAPIS O PESNIKU

Fjodor Ivanovič Tjutčev (1803–1873)

1993. leta mineva 190 let od rojstva in 120 let od smrti znanega ruskega pesnika Tjutčeva. Izhaja iz plemiške družine iz Ovstuga, Brjanskega okraja, Orlovske gubernije. Svoja mlada leta je preživel v Moskvi, kjer je 1821. leta blesteče diplomiral na filološki fakulteti moskovske univerze.

Kmalu se je zaposlil na ministrstvu za zunanje zadeve in leta 1822 odpotoval v tujino, kjer je nastopil službo v ruskem veleposlaništvu v mestu München – tedanji prestolnici Bavarskega kraljestva. Služboval je tudi na Sardiniji. V tujih krajih je Tjutčev preživel dvaindvajset let. Nikakor pa ni prekinil duhovne vezi s svojo domovino, saj jo je večkrat obiskal. V Münchnu je prijateljeval s H. Heinejem (1797–1856) – vodilnim predstavnikom Mlade Nemčije. 1826. leta se je poročil z Nemko Eleonoro Botner.

Tjutčev je začel pesniti zelo zgodaj. Vendar njegov prvi javni nastop velja računati potem, ko je zvezek njegovih pesmi prišel v roke S. A. Puškina. Bil je navdušen nad njimi in jih 1826. leta objavil v svoji reviji *Sovremennik*. Poznan in uveljavljen pa je postal veliko kasneje, šele v petdesetih letih, ko se je s svojo drugo ženo Ernestino vrnil v domovino.

Pohvalno so se o njegovi poeziji izrazili njegovi sodobniki: Nekrasov, Tuise-njev, Fet, Černiševski. Njegove pesmi so visoko cenili tudi Dobroljubov, Dostojevski in Tolstoj.

Rudi Robič

Andrej Rifel-Felan GOSPODOV DAN

Jutro

Fant s srebrnim uhanom v nosu je začutil posteljo okrog sebe, ko je odprl oči. Lesen strop. Široke in ozke podolžne črte. Relief smrekovih grč. Soba je dihala. Toplo speče telo je, zamotano v rjuhe, mirovalo ob fantu z uhanom. Dekle z zlatim prstanom na mezinco leve noge je zrlo s priprtimi ustnicami v svet pod vekami. Trepalnice so počivale na zar-delih licih s pegami. Rahlo obrnjene navzgor. Nered las na blazini, potiskani s travniškim cvetjem. Fant z uhanom se je približal. S suhimi poljubi prekril obraz dekleta s prstanom. Ni zmotil spanja. Z roko segel pod odejo. Počasi in dolgo božal mehke noge. Na kolenih delal elipse s tremi prsti. Spolzlel do stopal, se igral s prstanom. Vrtenje zlata v mraku vznožja ležišča. Po hrbtni strani nog sprehajal blazinice prstov, levode-sno so poplesavali po nevidno drhteči koži. Preleget se je na drugo stran postelje, z ustnicami vpiljal vijuge dišečega hrbita. Dekle s prstanom je premaknilo glavo. Nasmeh ji je spremenil negibnost obraznih potez v spanju. Sanje. Čreda konj. Niso bili lipicanci. Rjave živali v nihajoči travi do kolen. Verjetno je bilo jutro. Sapa iz nozdrvi v obliki tulcev med sončnimi trakovi. Najprej pridušeno, nato razločno pokanje izpod gmajne. Ni bilo švistenje biča. Kot bi nekdo lomil suhe bukove veje. Čreda se je zdrznila. Vodnik z dolgo grivo, belo pego okrog desnega očesa, je ovohaval v smeri zvoka. Previdno se je premikal ritensko proti mlaki, ne da bi spustil pogled z obronka in grozeče sence med grmo-vjem. A nič se ni zgodilo, še pokanje je potihnilo. Dekle s prstanom je globoko vzdihnilo in se pomaknilo navzdol z blazine. Fant z uhanom jo je z nosom ščegetal po vratu. Ni se zbudila. Sanje. Stopila je iz gmajne.

Belo dekle v prozorni halji. Bose noge v hladni rosi cvetov detelje. Noge po mrzlih kamnih. Prsti po produ. Pete na obali. Konji so bili mirni. Velike oči je imela. Pogledala je prvega konja. Pobožala žrebička, mu obrisala peno z vratu. Šepnila nerazumljivo besedo kobilama, ki sta se prestopili vstran. Naravnost proti vodniku je šla. Položila roke na njegov hrbet. S prsti razčesavala grivo, dolge tanke, svilene dlake. Bakreno sonce na koži. Zajahala ogromno telo. Prijela žrebca za ušesa in se počasi drsala naprej in nazaj. Nato spodbodla žival. Odpeljala čredo okrog mlake in naprej po pesku v dolino. Vihranje njenih las, njegove grive. En znoj in ena toplota. Eno dihanje črede. Dekle s prstanom je dvignilo trepalnice, odprlo usta fantu z uhanom. Slina, ki razkroji kamen. Kislina ljubezni. Zavezala sta se z lastnimi nogami krog in krog. Samo njima znan voz. Reka je že čisto blizu izliva v morje. Tu je mirna in zadovoljna sama v sebi. Jutro se končuje. Na morju je sonce že visoko.

Anica Zidar **BONCAR**

BONCAR.

Ime, ki ima v mojih spominih še vedno nekakšen pravljичni prizvok. Tako smo imenovali izvir, ki si je utrl pot iz zemlje na vznožju grička. Poglobljen v hostno prst, ograjen s kamenjem, pokrit z lesnim pokrovom, zakrit z vejami šipka, črnega trna in češmina, je nam kar naprej segal v domišljijo. Oklepala se ga je skrivnost. O zakladu se je govorilo, o loncu cekinov, da je zakopan nekje v bližini; o kačji kraljici je šel glas, da se prikaže vsakih sto let na pokrovu boncarja in izpolni tri želje. In še se je šušljalo, da je baje v davni megleni preteklosti nekaj padlo z neba; izvir se je poglobil, dobil je zdravilno moč. Vse to se je tako vgnedilo v otroke, da smo bili z boncarjem povezani s čvrstimi nitmi. Ujeti smo bili v ta svet. Še več. Trdno smo bili prepričani, da ima boncar svoje življenje, vznemirljivo in čisto posebno, ki pa je močno povezano z nami, z našimi pričakovanji, s sanjami, z upanjem... V celoti smo se ga lastili.

Z osuplostjo, s prestrašeno začudenostjo in tudi s spoštovanjem smo iz njega zajemali vodo; v škafcih smo jo nosili domov. Živo smo verjeli v vsa pripovedovanja o boncarju. Pogosto smo v skrito posodico zlili nekaj mleka. Za kačjo kraljico. Kar naprej smo upali: zdaj zdaj bo sto let. Okoli boncarja je bil naš svet. Bogat svet otroštva. Vse drugo je bilo za nas tuje in daleč.

Iz hoste so se večkrat stegnili čudni glasovi: šumi, škripanja, pokanje suhljadi. Bilo nas je strah; strah se je večkrat spremenil v grozo, obstali smo nepremični, prišli smo se za roke v pričakovanju, da se mora nekaj zgoditi. Trenutki, nabiti z grozo, s pričakovanjem... Pa tudi z nepopisno lepoto. Koliko je bilo lahkotnih prijemov rok, lačnih bežnih dotikov, pritajenega nemira krvi, prvih šepetanj ljubezni, sanjarjenja v prihodnost... Kaj vse smo videli v tej zamaknenosti? Steklo kroglo z mavričnimi barvami, s spačenimi obrazi v njej, z loncem cekinov in s kačjo kraljico na vrhu.

Najstarejši so vedeli povedati, da se na novega leta pokaže ob boncarju odprtina; če pogledaš vanjo, vidiš svojo prihodnost. Skrivaj smo hodili oprezat za odprtino, nismo je dočakali.

Ko je sonce tonilo in je z mrakom prihajala nekakšna pravljíčnost, nas je nekaj pogrelo v dlaneh; brskali smo, da bi odkrili zaklad. Toda nekje v somraku senc se nam je zazdelo, da vidimo obris skrivnostnega obiskovalca, prikazni iz nekega drugega sveta. Strah nas je prekril z rdečimi lisami, grlo se nam je skoraj izsušilo, cmok smo čutili v njem. Komaj smo se odtrgali od tal. Bežali smo domov, se spotikali, padali, se pobirali s potolčenimi koleni, a s trdnim prepričanjem, da smo se iztrgali iz hude nevarnosti.

Tako smo s tem svetom okoli boncarja živeli v tesnem sožitju. Vsak dan smo v njem odkrili kakšen drobec: drobnega pajka pod praprotjo, jaso s sladkimi koreninicami, duplo v starem drevesu, novo mravljišče,...

Ta svet je imel za nas človeški obraz; obraz, ki govori, gleda, sliši, občuti... Ob njem smo čustveno dozorevali. To je bil naš svet; varovali smo ga s svojimi sanjami.

VOJNA.

Vojna, ta krvava zabloda ljudi, je močno zasekala v naš svet ob boncarju. Po vasi je kar mrgolelo nemških vojakov. Iskali so ranjenca, kurirja. Kot bi se vdrl v zemljo, nikjer ga ni bilo. Brskali so po vseh hišah, prečesali hosto, se motali okoli boncarja, ranjenca nikjer. Z večerom so odšli. Otročad pa brž s šfalcem po vodo. Komaj smo dvignili pokrov, nam je zastal dih. Po leseni lestvi se je iz boncarja dvignil ranjenec, razoglav, razmršenih las, neobritega obraza, voda je curljala z nje, roko je imel krvavo, rano nad kolenom.

»Prikazen!« je nekdo kriknil v grozi. Za hip smo obstali, kot bi poglali korenine. Potlej smo planili v jok. Iz sebe smo tako izrinili vse, kar se je nabiralo v nas ves vojni čas. Ranjenec je segel po sapi, oziral se je okoli, potlej pa vse bolj hlatal za zrakom. Zdelo se nam je, da ga kar golta. Trenutki strahu so minili. Po skriti stezici smo ga odvedli v vas, kjer so poskrbeli zanj. Otroci kar nismo mogli verjeti, da se je rešil sam. Kje pa! To je bilo preveč preprosto, vsakdanje. Rešil ga je naš boncar. Pa še to ni bilo za nas dovolj. Stresali smo besede, kot bi drug drugega hoteli prisiliti, da mora verjeti v skrivnost. Pomagala mu je kačja kraljica, smo šepetali. Škrati so ga napravili nevidnega. Voda mu je dala moč. Čarobno moč.

Nekaj pa se nas je dotaknilo, pretreslo, zbolelo... V svet, ki smo se ga tako lastili, je vstopil nekdo drug; razbil ga je, nič več ni bil tako naš; nekaj je iz tujega sveta vdrlo vanj, ga cefralo, drobilo. Izginjal je, z njim pa tudi naše otroštvo.

Pravljíčnost okoli boncarja se je tanjšala.

Čas po vojni ga je še bolj razdejal. Hoteli smo ga pretkati s pravljico, mu dodati nadih preteklosti, ga obdržati; oklepali smo se ga kot pajki svojih pajčevin. Ni nam uspelo. Kako bomo živeli brez njega, saj smo bili ujeti vanj; dajal nam je globoko radost, vračali smo se vanj z drobnimi težavami, s skrbmi. Povezan je bil z našo rastjo, pa je kopnel. S seboj je odnašal našo razigranost, brezskrbnost, pravljíčnost. Gmota dreves se je redčila, zvezde nad boncarjem so izgubljale svoj sijaj, sonce se ni več toliko časa zadržalo na njegovem pokrovu; vode v njem je bilo vse manj.

Nekdo nam ga bo ukradel, nas je prevleklo obupno čustvo strahu.

Ves ta svet je še bolj razdrobila stara Karolina. Začela je prihajati vanj. Bil je to čas, ko so se domačije prazpile, polja so ostajala zapuš-

čena. Ostala je sama s težo let, z bolečinami; moža je pobrala vojna, otroke svet. Lazili smo za njo. Le kaj išče ob boncarju? Postajala je pred njim negibna, vzravnan, z rokami v naročju.

Nekaj je momljala. Razumeli smo le prve besede... Vse je brez pomena... Druge so zamrle v nerazločnem glasu.

Stikali smo naskrivaj za njo vsi začudeni, kaj to pomeni. Prihajala je večer za večerom, potrta in drobna. Glava ji je zdrknila med ramena. Nekaj potuhnjenega, grdega se je nabiralo v naših mislih, v norih mislih: Tu nima kaj iskati, nagnali jo bomo.

Potlej pa, ne da bi vedeli kdaj, se je vrgla v vodnjak; utonila je. Pretreslo nas je do dna. Obtožba je glodala v srcu. Lahko bi jo rešili smrti. Zakaj nismo o vsem tem povedali doma? Bilo nas je strah. Besede so se nam zatikale. Najmlajši med nami je blebetal, zmeden od strahu, da bomo prišli v pekel, v najhujši ogenj. Nikomur nismo razkrili svojega strahu; živeli smo z njim.

Svet okoli boncarja se nam je pokazal v drugačni luči; izginjale so podobe, zakoreninjene v našem otroškem doživljanju. Čez vso čarobnost se je zavihtelo nekaj temnega, grdega, bolečega... Smrt je vstopila vanj, z ostrimi občutki tudi v našo igrivo razposajenost. Od nekd so se priklatile vrane. Razbile so še tisto tanko plast pravljčnosti in čudovitega sveta otroštva.

DANAŠNJI ČAS.

Pred dnevi sem šla iskat svoj boncar. V trenutku se je nekaj zganilo v meni. Ogorčenje je prehajalo v jezo, v grdo cefranje. Zakaj? Zakaj se vse tako spreminja, odteka? Saj to je neverjetno: o boncarju nobene sledi. Ne kamna. Ne lesenega pokrova. Ne vode. Ničesar. Le splet korenin, kot bi varovalo skrivnost davne preteklosti. Izpod največje korenine se je solzilo. Izvir? Boncar? Vrača se. V očeh sem začutila vlago. So to solze? Morda. Iztisnili so jih spomini. Stegnili so se iz tistega davnega časa, ko nam je svet okoli boncarja pomenil vse. V prvem hipu je bilo v meni nekam medlo, pajčevinasto. Spominov pa je bilo vse več. Svetlih in jasnih. Skoraj petdeset let so nekako po kapljicah polzeli po meni; ne kot obup in žalost, ampak kot svetloba, močan dih življenja. Tista krogla z mavričnimi barvami, ki smo jo videvali nad boncarjem vsak s svojimi očmi, mi je večkrat zbudila prijeten občutek: da mi spira dušo, saj so dnevi namleli nanjo teme in skrbi.

Stala sem v svetu svojega otroštva; za hip se mi je zazdel nerazpoznaven; ni bilo več tistega razprostrtega sijaja, stkanega iz preteklosti, živih pripovedi, iz lastnega doživljanja. Seveda. Takrat smo vse gledali z drugačnimi očmi, z mladimi očmi. Bil je to le hip; in že se je zganil v meni odmev, odmev nečesa pozabljenega, kar je dajalo barvo otroštvu. Vse v meni se je zgostilo, tisti časi so spet zacveteli.

Sklonila sem se k skrivenčeni korenini, izpod nje se je še solzilo; pobožala sem jo, v dlani sem zajela kapljice; vročino sem začutila v sebi, vročino, ki odstira... Razprl se je čas otroštva, svet našega boncarja. Spomini so pritisnili s posebno močjo. Poravnali so vse, kar je bilo pomečkanega, komaj zaznavnega. Spet sem zaslišala šuštenje, davne glasove, pikanje suhljadi... Kako prijetno je bilo spoznanje, da zame ta jezik še ni mrtev, čeprav sem imela občutek, da se oglaš malce porogljivo, kot bi govoril o otopenosti v tem nenasitnem času, ki hlasta po duši, da ne moremo v polni meri začutiti miline tistih dni.

Nenadno pa se ta svet, zavržen in tako samotni, vse drugače odpre v moji zavesti... Iz njega ne drsijo samo spomini, davne podobe, nežni

Anica Zidar
BONCAR

utrinki, ampak tudi vprašanja, ki se zajedajo v vsakdanjik. Kakšen je ta naš svet? Zakaj teptamo preteklost? Odkod vsa večja razklanost v ljudeh? Kaj počenjamo s seboj? Kako je z našimi koreninami? Pa nasprotja? Zdrahe? Odnosi med ljudmi? Kam se izgublja, kar je človeškega? Ali je v tem svetu dobrota še mogoča? V tem svetu zla?

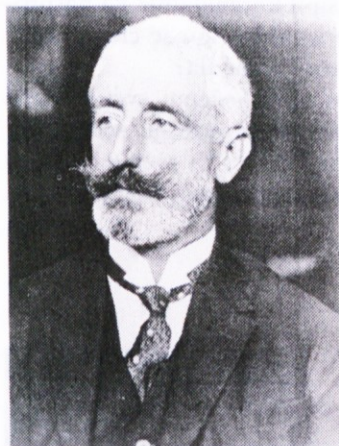
Stojim. Iz hoste se zgane otožna pesem umirajočemu svetu. Izpod korenine polzi. Polzi. Solze preteklosti zaradi brezdušne sedanjosti, zaradi temne meglene prihodnosti... Pa vendar, ves ta svet je pustil v meni seme, ki kar naprej raste: raste v novo pravljico, kot izvir pod korenino...

Stane Jagodič: Brez komentarja,
1991, montaža

LITERATURA
Rast 3-4/1993

KRATEK POVZETEK AVTOBIOGRAFIJE DR. MILANA ŠKERLJA

Dr. Milan Škerlj, iz zbirke Študijske knjižnice Mirana Jarca v Novem mestu

Milan Škerlj je bil rojen leta 1875 v Ljubljani, umrl pa je leta 1947 tudi v Ljubljani. Že kot otrok je živel (oče je bil sodnik) v raznih krajih po Sloveniji, kasneje pa tudi v Gradcu in na Dunaju. Najnežnejša leta je preživel v Črnomlju. Od leta 1880 do 1884 so živeli v Kranju, od koder se spominja nekaterih očetovih kolegov v službi, predvsem pisatelja Mencingerja, ki je bil najuglednejši v tedanji družbi kranjskih intelektualcev; poleg tega opisuje tudi nekaj izletov in službenih poti, ki jih je opravil z očetom ali s celo družino po kranjski okolici. Potem so živeli v Žužemberku. Spominja se zlasti starega Auerspergovega gradu, v katerem so bile pisarne sodišča, zapor in kjer naj bi stanovali tudi Škerljevi, a so raje najeli stanovanje pri Derecanijevih, ker je bilo grajsko premalo udobno. Tudi tu Milan opisuje izlete v okolico (npr. Auerspergova železarna na Dvoru), krajevno inteligenco, sodno osebje, zapornike in razne dogodke iz časov šolanja.

Septembra 1885 se je za Milana začelo šolanje na gimnaziji v Novem mestu. V začetku je moral stanovati pri dijaški gospodinj, čez nekaj mesecev pa se je vsa družina preselila v Novo mesto, kjer so ostali; Milan s presledki do leta 1903. Novemu mestu je tudi posvečen največji del avtobiografije (približno polovica). Opisuje značilne prebivalce, navade, gimnazijo, predvsem pa svojo ljubljeno Krko, na kateri je živel takorekoč poleti in pozimi, ter seveda izlete v bližnjo in daljno okolico, prometne zveze.

Po maturi leta 1893 je bil Milan enoletni prostovoljec v Ljubljani, nato pa je študiral pravo na Dunaju, od koder se je vrnil na sodišče v Novem mestu. Nato je krajši čas deloval še v Mokronogu, Kočevju, Gradcu, končno pa je dobil stipendijo za študij v Leipzigu, kjer naj bi se pripravljaval za profesuro na univerzi, ki so jo v času županovanja Ivana Hribarja nameravali ustanoviti v Ljubljani.

V tem času se je Milan tudi oženil in ker z univerzo v Ljubljani takrat še ni bilo nič, se je zaposlil na pravosodnem ministrstvu na Dunaju. Deloval je v legislativnem oddelku in v administrativnem oddelku za Primorsko in Dalmacijo. Zanimiva so njegova opazovanja o uporabi jezikov, zlasti na Primorskem in v Istri.

Avtobiografija (napisana v času 2. svetovne vojne) se tu konča. Imamo še dnevnik iz prvih dveh let prve svetovne vojne, ko je Milan deloval v vojaškem sodstvu v Sinju in Ljubljani.

Po prvi svetovni vojni je postal med prvimi profesor na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, kjer je ostal v službi do smrti.

Izbrala sem odlomke, ki govorijo o gimnaziji v Novem mestu pred približno sto leti. Verjetno pa bi bili za Novomeščane zanimivi tudi odlomki o Krki in mogoče tudi o družabnem življenju v tistem času. Jezikovno in slogovno besedilo v glavnem ni popravljeno.

V avtobiografiji so še opisi družinskih razmer sorodnikov in prijateljev ter družabnega življenja, kar bi bilo lahko zanimivo za raziskovalce razvoja meščanskega sloja zlasti na Dolenjskem v prejšnjem stoletju.

Celotna avtobiografija obsega približno 200 strani po 52 vrstic, dnevnik iz prve svetovne vojne pa okrog 80 strani.

Dagmar Slekovc

Ivan Kregar: medeninasti tabernakeljski križ iz leta 1901; foto: Zvone Pelko

Pokrivalo, pastirska palica in naprsni križ so bili zunanji znaki cerkvenega dostojanstva novomeškega prošta; foto: Zvone Pelko

Dr. Milan Škerlj (iz slike: Dolenjsko pevsko društvo), iz zbirke Studijske knjižnice Mirana Jarca

V septembru 1885 me je oče odpeljal po hudem slovesu v Novo mesto. Počakal je, da sem napravil sprejemni izpit, ki takrat ni bil tako neresen, kakor sedaj često. Od 60 kandidatov jih je padlo 12–20 %. In čiščenje, prvo novembra, ko je bilo treba plačati šolnino, potem ob semestru in na koncu leta, je bilo tako korenito, da nas je bilo v drugi šoli z repetenti vred, ki so nas tam počakali, le še okoli trideset, v četrti šoli z vsemi, ki smo jih pobrali ali ki so pozneje prišli na zavod, še 16. V peti šoli nas je res bilo zopet 25, ker je prišlo precej novih sošolcev, zlasti s Štajerskega. V 8. šoli nas je bilo v začetku 18, ob maturi 17, napravilo nas je maturo 12, od teh smo bili le še trije od prve šole skupaj. Seveda se ni vsak, ki je odpadel v 8 letih, res »zgubil« s šole, nekateri so maturirali pač leto, dve pozneje. Mnogi niso zbog nesposobnosti opustili šolanja, marveč iz drugih razlogov, največkrat pač gmotnih, pa tudi zato, ker so šli na šolo druge vrste, zlasti na učiteljsko pripravnico ali k vojakom, v samostan – kapucini so sprejemali s 4, frančiškani s 6 šolami; tudi za geometra, farmacevta, veterinarja ni bilo treba mature, zadostovalo je 6 šol. Povprek to niso bili najboljši dijaki, toda izjeme so bile. Tako je šel naš »primus« Rojec po prvi šoli na učiteljsko, in Matko, ne sicer primus, po tretji, oba ker sta se zdela sama sebi prestara za dolgo pot skozi gimnazijo, prvi je imel 19 let, ko nas je zapustil, drugi 18 let. In Žan Dereani je bil dober dijak, pa je odšel po četrti šoli k vojakom, ker ga je pač veselilo bolj kot študirati, saj je pri vojaki tudi napredoval do polkovnika, preden je bil 50 let star. Nekatere so odločni očetje po prvih neuspehih obdržali doma. Takrat gneča na svetu ni bila tolika, v nobenem poklicu, in zahtevala se ni toliko formalna izobrazba, odnosno mladina prosto ni iz zadrege naprej drgnila šolskih klopi in delala izpite in dobivala spričevala, pogosto non vi sed saepe cadendo, ker se sama ni vedela kam deti in je tudi starši niso mogli nikjer spraviti pod streho. Za ta del je bilo pač še v mojih letih povprek mladini znatno lažje. Strogost v šoli ni bila krutost, ker je tudi tisti, ki se ni dolgo šolal, brez posebnih težav prišel do kruha. Danes se zdi, da je obratno: v šoli selekcija ni tako stroga, tem hujše je življenje.

Dijaštvo v razredu in na zavodu se je precej menjavalo. Razen ponavljajcev so se dijaki tudi precej selili z zavoda na zavod, deloma s stariši ali zbog sorodnikov, še več zaradi slabih izkušenj – ne izpitov – deloma morda kar iz podjetnosti ali pustolovstva. Tako je prihajalo, od kar je bil ravnatelj Senekovič, še več Štajercev v peto šolo in višje razrede. Predstavljali so se radi kot narodni mučeniki, po večini pa se je pokazalo, da so vsaj v Novem mestu bili prvi veseljaki in ponočnjaki. Sicer pa povprek ne slabi dijaki in po večini jako nadarjeni. Tudi iz Ljubljane so prihajali, ker jih je »preganjal« ali »imel na piki« eden ali drugi profesor; neredki so prišli ponavljat razred. Z drugih gimnazij kot južnoštajerskih in iz Ljubljane je redko kdo prišel, vendar jih je nekaj vsako leto bilo iz Trsta, Gorice, Sušaka, s kake nemške gimnazije. Vprašali boste, kako je šlo z jezikom. V spodnjih razredih je bil učni jezik razen za nemščino in grščino slovenski ter je bil prestop mogoč pač le tistim, ki so znali slovenski ali vsaj hrvaški – tudi iz Karlovca je včasih prišel kdo –, v višji gimnaziji je bil učni jezik nemščina razen za slovenski jezik, in ta za Neslovence ni bil obvezen predmet. Zato je Nesloven-

cev bilo največ v višji gimnaziji, na nižji pa malo; včasih je prišel tudi kak Kočevar.

Dijakovanje je bilo v Novem mestu mnogo bolj romantično kot n. pr. v Ljubljani. Gimnazijec v višjih razredih je bil v malem mestu s komaj 2000 stanovanci — z najbližjo okolico komaj 3000 — že gospod. Niso mu tako rekli, toda bil je. Če smo 7- in 8-šolci, ki smo smeli pod nadzorstvom na javne zabave, tudi na ples, v Čitalnici bojkotirali plesalko, je pač precej sedela, kajti druge mladine, ki bi se bila upala na »nobel« ples v Čitalnico, je bilo malo, vsekakor manj kot deklet. In če nismo 7- in 8-šolci prišli v nedeljo dopoldne k Brunnerju ali Preatoniju (Tinka) na golaž (golaž 6 kr., kruh 0, čaša piva 6 kr., z napitnino 16 kr.), sem pričnan, da jim je precej golaža ostalo. Na promenadi v soboto zvečer, ko je igrala godba meščanske garde, ali v nedeljo po šolski maši v drevoredu, so bili zopet dijaki, ne glavne osebe, pač pa tisti del občinstva, ki je najbolj napolnil novomeški trg, drevored pa prenapolnil. V velikih počitnicah je bilo zato po mestu precej prazno, saj je, majhno kakor je bilo, samo moglo dati razmerno malo dijaštva, razen tega pa je iz vzrokov, ki jih je orisal že Trdina, bilo še nerazmerno malo višjegovimnazijcev. Stoji namreč, da je dokaj malo Novomeščanov prešlo v višjo gimnazijo. Že grščina jih je nekaj spravila v druge poklice, često za pisarje v en ali drugi urad ali pisarno, kjer so slednjič, često po večletnem brezplačnem delu, le dosegli plačano službo. Drugi so odšli pred peto šolo v kadetnico. Od mojih sošolcev je z menoj maturiral le en rojen Novomeščan, pa še njegov oče ni bil v Novem mestu rojen. Slišal sem, da se je to pozneje popravilo, za moja leta pa velja, kar sem rekel: rojen Novomeščan — abiturient je bil redkost.

Novomeški Glavni trg, v sredini: stara gimnazija (razglednica); iz zbirke Študijske knjižnice Mirana Jarca

Zlasti Štajerci so spravili mnogo življenja v dijaštvo. Dobri pevci so bili. Osmo maša pri frančiškanih je bila koncert, tak dijaški moški zbor ali mešan zbor je pel pri nji. In če so po maši zapeli višji gimnazijci v drevoredu, je vse poslušalo. V gostilno smo smeli izven mesta že od 5. šole dalje, v mestu od 7., kaditi se je smelo doma in na prostem od 5. dalje,

ne pa v javnih prostorih; po večerji, torej nekako po 8. uri, je moral biti dijak redno doma, tudi če je bil osmošolec, razen da je smel na koncerte, gledališke predstave in priznane javne prireditve z dovoljenjem ravnatelja ali razrednika in pod nadzorstvom, in pa k sobotni večerni promenade godbi. Za ta del gospodje res niso bili prav nič sitni. Dovoljenje za ples se je res glasilo vedno le do polnoči; toda po polnoči je bilo ravnatelju ali profesorju, ki je ostal, samo privoščiti dobro besedo: če že ni dovolil, ker pač ni mogel ali smel, pa vsaj videl ni nič, čeprav sta si morda pri kadrilji segala v roko. Ni bilo slišati, da bi bil za mojega šolarnja spodoben dijak imel sitnosti, če je na spodobnem plesu v spodobni družbi ostal čez uradno uro, vsaj dotlej, da so dame odvolile.

Z eno besedo, dijaki se v Novem mestu niso zgubljali med maso, marveč so bili gospodje. To ni bilo slabo, dvigalo je zavest in učinkovalo dobro: kdor bi bil zagrešil kaj, kar je med dijaki veljalo kot nespodobno dijaku, bi bil izgubil ugled. Seveda pa je treba takoj pristaviti, da postopanje po promenadi, petošolske ljubezni, krok in ponočevanje, celo pretepi z obrtniškimi vajenci in pomočniki in celo z mestnimi stražniki niso veljali za nedostojne, vsaj ne brezpogojno.

Petošolske ljubezni so se pričenjale pred 5. šolo in trajale so – kot »bolezen« – ne kot posamezen dejanski primer – še po 5. šoli. Kazale so se v zasledovanju – *errötend folgt er ihren Spuren* – zlasti zvečer pri godbi, postopanju ali postajanju pred ali za hišo, vrtom, pod oknom; včasih, če je prišla nova dekle v mesto, ki je hodila k litanijam ali šmarnicam, je postalo nekaj dijakov na mah pobožnih. Profesorji so to videli in vedeli, pa so bili, vsaj večina, dovolj modri, da niso porajali. Da vedo vse, nam je povedal stari profesor slovenščine pater Ladislav Hrovat, slavnoznani pater Lacko. Ko je v četrti šoli prišel iz Ljubljane k nam pokojni Lojze Peterlin-Batog, je napravil domačo nalogo v rimanih stihih, katerih eden se je glasil »Li mogel to storiti on doma bi?« Stih se je začel z enklitiko in končeval s slično besedo, pater Lacko pa je učil, da se to ne sme. Poklical je pesnika pod kateder, prečital verz, zaklical »Milka, Malka, Kopitar, Čop, enklitika, nolite margaritas projicere porcis«, udaril grešnika z zvezkom okolu ušes in ga zapodil globoko užaljenega v klop. Milka in Malka sta bili dve dekleti naših let, za katerima je marsikdo koprnal, in patru Lackotu je gotovo kdo povedal, da je tudi Batog med njimi. Sicer smo pa eno, mislim Milko, lahko občudovali kar z oken 4. šole.

Znatno hujša in resnejša stvar je bilo ponočevanje in popivanje v okoliških gostilnah ali v mestnih. Tajno bi bilo ostalo le, ako bi bili profesorji hodili spat pred dijaki, ali ako bi bili dijaki vsaj tiho, posebno kadar so hodili domov. Ker ni bilo ne enega ne drugega, je bilo vsako leto po nekaj karcerjev, 4, 5, 8 celo 16 ur. Dijak je moral v nedeljo po maši v šolo, tam je dobil primerne naloge in je moral ostati zaklenjen brez hrane, kolikor mu je šlo. Če je bila kazen daljša od 8 ur, se je razdelila na dve nedelji. Karcer ni bil šala, z njim je bil zvezan slab red iz vedenja, in s tem plačevanje šolnine. Po dveh karcerjih je redno sledila izključitev, dostikrat že prej prijazen opomin, naj krivec spremeni zrak. Mislim, da je marsikateri naših štajerskih tovarišev prišel, ker je v Celju ali Mariboru dobil *consilium abeundi*.

Pretepi z obrtniško mladino so v mojih časih že izumirali. Sploh ne vem, zakaj so se bili začeli. Počasi pa so zgubljali nimbus junaštva, in ko so se pomočniki združili, vsaj večina, v društvo katoliških pomočnikov, ki mu je načeloval gimnazijski katehet, je bilo te slave precej konec. Do sporov s policijo je prihajalo ob krokih, ne zaradi kroka, pač pa zbog z

njim združenega kaljenja nočnega miru. Novomeški trije stražniki gotovo niso bili agresivni možje, najmanj njih vodja Pureber, Muška je bil malo bolj siten, mladi Hrovat je bil pač mlad in zato nekaj ostrejši. Pa se je, po ustnem izročilu, zgodilo, ko sem bil v 3. ali 4. šoli, da so dijaki razsajali tam nad mestnim mlipom, za samostanom, ob Ogorevčevem vrtu, ki je imel dokaj visoko leseno ograjo. Prišel je mirit prvi stražnik, hajd čez ograjo z njim, priteče drugi in tretji, prav tako. Ograja je tako ločila stranki. Stražnikov je bilo najbrže malo sram, dijake je menda začelo skrbeti, kaj bo, kajti da so zakrivali hudo kaznivo dejanje, niso mogli dvomiti, tako pijani pa tudi niso bili »kakor postava zahteva«. Molčali so eni in drugi, ker je pa bil ves dogodek dokaj glasen, so začeli pripovedovati sosedje, zbudeni iz spanja; ti so morda tudi še kaj dodajali. Pa ni prišlo do sodnega progona, opravili so s karcerjem zaradi ponočevanja. Grešniki so bili baje, naglašam baje, Praunseis, Šuklje, Lopan, trije Štajerci; pa ni izključeno, da so sosedje nje imenovali zato, ker so bili pač po ljudskem mnenju sposobni za to. Vprašal bi kdo, zakaj stražniki niso rabili orožja. Kolikor jaz vem, so imeli takrat samo sablje, bolj za strah kot za kaj hujšega. Proti več kot enemu, ki se ne postavi pred njo, pa je sablja v rokah neizvežbanega borilca prav neuspešno orožje, saj še Brdavs ni nič opravil zoper Krpana, novomeški stražniki pa gotovo niso bili izurjeni sabljači. Prav modro je bilo, da niso rabili orožja proti trem takim gadom.

Oče mi je preskrbel stanovanje in hrano pri eni prvih, najbolj uglednih dijaških mater, pri vdovi Tereziji Aschmann, roj. Luser — torej dolenski Nemki —, ki je poleg sina, stavca pri Krajcu, Vilka imela takrat 18-letno hčer Angelo, dobro dušo, ki je po materini smrti prevzela »zavod«, redila menda osem dijakov. Bili so šestošolca, Belokranjec Požek in Štajerec Šamperl, tretješolec Strmole, nekje od Stične, drugošolec Metličan Pezdirc, dva mlajša brata Požka, četrtozrednika ljudske šole, in midva, Žan Dereani in jaz. Midva sva plačevala po 15 fl. mesečno, kar je bilo takrat menda največja mesečina za dijaško hrano in stanovanje pri novomeških materah, t.j. pri ženskah, ki so se poklicno bavile s tem poslom. Zato pa sva tudi imela skupaj svojo sobo in skupaj svojo hrano.

Gospa je bila velika, močna, precej siva žena, z nekaj bradavicami, iz katerih so poganjale kocine. Ni bila zlobna, nasproti, prav dobra je bila, kolikor je pač mogla ob toliki in tako mešani družini. Ko sem par tednov po prihodu v Novo mesto zbolel za ošpicami, je skrbela zame, kar je mogla, in ko sem se po 7 mesecih poslavljaj od nje, mi je šlo na jok, in tudi ona me je krepko stisnila k sebi. Hranila nas je pač, kakor je mogla, da je tudi kaj ostalo za trud. Imel sem zvečer večkrat meso kakor doma, pa vedno v kaki neopredeljeni omaki, vedno mastno, tako da sem se v najkrajšem času preobjedel in še danes ne morem videti mastnega mesa, celo ne v omaki. Mast in meso pa nista bila svinjska, kajti to se mi še danes ne upira, morala je biti kaka bravina. Ko smo se tako navadili nekaj manj jesti, je seveda odleglo tudi gospodinji. Ali je vedela, da »plenus venter non studet libenter«?

V šoli sem se kmalu spoznal. Razumel sem se z vsemi profesorji, samo manj s patrom Rafaelom. Ta bi mi bil najbrže zastudil geografijo, ko bi ne bil umrl. Za njim je prišel Orožen, samo za en semester. V vseh predmetih mi je sicer šlo prav dobro, samo ne v risanju, ki je bilo na novomeški klasični gimnaziji v spodnjih razredih obvezno. No, dobri profesor Riedl, Nemec, mi je vseeno dal »genügend«, in v tem predmetu »ge-

nügend« ni pokvaril odlike. Te odlike sem bil res vesel in morda še bolj starši. Sicer nas je bilo odličnjakov kar šest: Rojec, Reisner, Mendlik, Metelko, Jarc in jaz, mislim, da se ne motim. Razred je sploh veljal za dober.

Razrednik je bil Brežnik »Brigule«, slovenščino nas je učil Poljanec, matematiko in prirodoslovje Drganc, nemščino menda tudi Brežnik. Ta ni bil zloben, pač pa jako hladen mož; Poljanec, starejši od njega, tudi Štajerec, je bil kar predober in premehak, zato pa tem odločnejši Slovenec, dasi je imel nemško ženo. Tudi obe hčeri sta bili vzgojeni kot Slovenki. Brežnik je bil takrat še samec, oženil pa se je, ko sem bil še na gimnaziji in spomnim se, da so mu dijaki priredili podoknico, ko se je vrnil z ženo s potovanja. Posebno lepa se nam nevesta ni zdelala; zlobni jeziki so pripovedovali, da se je mož, ki je bil, recimo, dokaj varčen, zmotil, da je namreč od dveh sestričen, od katerih so za eno govorili, da je bogata, za drugo, da ni, izbral manj lepo, misleč, da mora ta biti bogata — pa ni bila. V šoli smo shajali z Brežnikom dobro; imel sem ga za latinščino v 1., 2. in 5. šoli. Ni bil kaj posebnega kot učitelj, pa tudi nikakor ne slab. Matematik in naravoslovec Drganc je bil nesrečen mož, ki se žal nam paglavcem ni prav nič smilil. Obdarjen z jako številno družino — govorilo se je, da ni vse njegovo, kar je zapisano nanj — je imel ženo, ki ni bila dobra gospodinja. V večnih stiskah in skrbih ni mogel v šoli dajati, kar je sam vedel, dasi je bil v svoji stroki prav dober, zlasti pa ni imel prav nič ugleda in discipline. Meni, ki sem prišel izpod strogega Koncilije in sem bil vzgojen v svetem strahu pred avtoriteto učitelja, so se skraja ježili lasje nad početjem mojih tovarišev, zlasti ponavljajcev. Saj to je v učiteljskem poklicu tako hudo, da te opazuje toliko bistrih in zvedavih oči, in da usta preneso naprej, kar so opazile oči. Tako dobi vsak učitelj svojo karakterizacijo kmalu potem, ko se je pokazal na zavodu, in ta se ga drži kakor slaba vest od razreda do razreda, od ene šolske generacije do druge. Navadno prinese učitelj, ki pride z drugega zavoda, svojo cenzuro že kar s seboj. Saj smo celo za ljubljanske profesorje, vsaj za mnoge, vedeli dijaško kvalifikacijo, ne za vse, seveda, toda za tiste, ki so pač bili posebno na glasu med ljubljanskimi srednješolci. Čeprav je razmerno malo »Ljubljančanov« prihajalo v Novo mesto, so bili po dijaških opisih tudi nam dobro znani Borštnar, Wester, Žakelj, Bartelj, Gratzy, Hintner in še drugi. Brez dvoma so bile te ocene dokaj pristranske, brez dvoma pa so pravilno naglašale tiste profesorjeve strani, ki so za dijaka bile posebno zanimive. Reda torej ni bilo pri Drgancu nič, zato se tudi nismo naučili nič pri njem, dasi je sam mnogo znal in bil zlasti dober preparator. To večšino, ki je bila tako daleč od večjega kraja nekaj vredna, so mu zli jeziki celo očitali, češ da rad šopa le štirinožce in ptice, ki so užitni, ker nosi meso domov. Očitali so mu tudi podkupljivost, in nekaj je moralo biti resnice, kajti ko smo v drugi šoli dohiteli Lojza Vrhovca, in je le-ta za prvi semester zopet imel svoj zasluženi »nezadostno«, je pred razredom izjavil profesorju »gospod, pa ne bo klobas«. Drganc se je znašal nad motilci in mučitelji z divjim kričanjem in zmerjanjem, »verfluchte Hunde« smo slišali jako pogosto. Jaz sem z njim shajal dobro, ker sem mu dal mir.

Omenil sem že, kako se je razred izčistil v prvi šoli. V drugi šoli smo dobili dva nova profesorja, Vrhovca za zgodovino in geografijo, Sturma za risanje. Ta dva moža sta mnogo pomenila za Novo mesto, mnogo več, kot se je skraja mislilo, prvi je imel še poseben pomen za mene. Vrhovec je bil nadpovprečen strokovnjak za geografijo in zgodovino.

Morda je zahteval v nižjih razredih od povprečnega dijaka preveč. V rimski zgodovini smo npr. morali znati etape političnih in socialnih bojov med plebejci in patriciji kar podrobno od secesije na Sveto goro in Menenija Agripe pa do Grakhov in še naprej. Prijetno je bilo, da ni preveč zanemarjal zgodovine slovanskih držav, kar je sicer v Avstriji bilo rado. Geografija: na slepih zemljevidih smo morali očrtovati reke, državne meje, večje kraje, potem je dal zemljevid enega drugemu, da pokaže kraje in reke ali ugotovi, da so zarisane napačno. To je bilo za mene in pri Vrhovcu sem bil srečen. V prvem semestru mi ni hotel dati odlično, češ, to je tako lep red, da treba biti varčen z njim. Pa ga je zavrnil Sturm: Ali ga zasluži ali pa ne; če ga, mu ga moraš tudi dati. Dobil sem ga in ga obdržal do konca gimnazije, tudi pri strogem Donnemüljerju. Vrhovec me pa že od tretje šole dalje sploh ni več vprašal.

Lep mož Vrhovec ni bil, obraz je imel precej kvadraten, noge na X, tem lepši mož je bil Sturm. Lase in brado je nosil kakor Dürerjev Kristus, precej visok je bil, lepe plave oči je imel. Govoril je bolje hrvaško kot slovenski, dasi je bil po pokolenju Gorenjec; pravili so, da je bil oče železniški uradnik v Karlovcu. Bil je, kakor so pravili, prav dober slikar, celo cesar je baje kupil sliko za družinsko zbirko slik. Vsekakor se je z nami prav ubijal. V drugi šoli sem imel celo »pohvalno« pri njem. Učili smo se perspektive, torej teorije, in to sem razumel, v nadaljnjih letih nisem spravil preko dovoljno.

Ta dva moža, Vrhovec in Sturm, sta spreobrnila novomeško narodno kulturno življenje. Dala sta Novemu mestu gledališki oder in gledališče, diletantsko sicer, pa res prav dobro. Čitalnica je imela v Narodnem domu lepo, precej veliko dvorano. Cela tretjina njene ploskve se je porabila za oder. Denar za kulise in drugo opremo se je dobilo s poljudnimi predavanji, Senekovičevega iz fizike z eksperimenti se dobro spominjam. Sturm je celo sam slikal kulise, za sobe, za gozd itd. Igralce izbiral in uril je predvsem Vrhovec. Pravili so, da ni zlepa zadovoljen. Sicer je pa tudi sam nastopil in dajal dober izgled, tudi Sturm je včasih igral, pa bolj poredko. Vem še, da smo se muzali, ko je Vrhovec v igri na odru dvoril dr. Razpeta lepi hčeri, vsi smo vedeli, da mu gre od srca, kmalu sta se res vzela. Igrali so resne in šaljive stvari, tudi težke, in nekateri igralci in igralki bi se bili lahko pokazali na pravih odrih: Pajničeva Toni, Vašičeva Romana sta se posebno odlikovali.

Vsako jesen in zimo je bilo po nekaj predstav, tudi ponavljali so isto stvar, kar ni lahko mogoče na diletantskih odrih v malih krajih z maloštevilnim občinstvom. Predstave so bile celo aktivne, kar je zlasti veselilo strogega kvestorja, mojega očeta, ki je bil več kot 20 let čitalniški blagajnik in je društvo rešil gmotnega propada, ki je pretil zbog simbioze z delniško družbo Narodni dom. Novo mesto je imelo prvi slovenski Narodni dom, organiziran kot delniška družba z glavnico 10.000 fl. (200 delnic po 50 fl.) in z jako znatnim dolgom. Ta dolg je, ne pravno, pa stvarno vedno obremenjeval Čitalnico in moj oče ga je v teku let odpravil. Skrbel je tudi za to, da je Čitalnica pridobila večino delnic, na kar so delniško družbo likvidirali in je lepa hiša postala last Čitalnice. Mnogo hvale oče ni žel za svoje trudapolno delo. Ko je bilo vse urejeno in je teklo kar samo od sebe, je počasi izumrl ali odšel ali se umaknil starejši rod, očeta so pa na ne najlepši način izrinili, menda so ga celo napravili za častnega člana, kar v takih društvih pomeni redno consilium abeundi.

V tretji šoli smo dobili za latinščino profesorja Peruška. Mož je znal brez dvoma znatno več od Brežnika, ki je prevzel grščino, naučili smo se

pri njem res precej. Prijeten učitelj pa ni bil, psoval je, po nemški, da je bilo kaj, in prav izvirno. »Esel«, »Quadratesel«, »Kukelesel«, »Chineser«, »Erzchineser«, »Trottl«, »Erztrottl«. Bili smo že v tretji šoli, dober del razreda je bil star po 14 let in več; psovanje res ni bilo umestno, in starejši so godrnjali. Iz tretje šole jih je nekaj izostalo ali obsedelo. Tretja — zaradi grščine in algebre —, peta — ker je postal v nji učni jezik za vse predmete razen slovenščine nemški, in sedma (analitična geometrija, fizika) so veljali za bolj težke razrede od ostalih. Matko in Gangl, ki sem ju imel oba prav rad, sta odšla na učiteljske.

V četrti šoli smo dobili za latinščino Bežka. Ta nas je naučil še več kot Perušek. Celo višjo gimnazijo mi ni trebalo pogledati slovnico, samo prepariral, tj. poiskal v slovarju neznane besede sem vedno sam. Lahko sem od pete šole dalje instruiral, seveda sem pri tem vedno ponavljal in lahko rečem, da sta mi Perušek in Bežek s poznejšimi instrukcijami dala temelj, da še danes z lahkoto in skoro brez slovarja berem latinski. Z očetom, ki je bil tudi dober latinec, sva si, ko sem bil na Dunaju, večasih pisala latinske dopisnice, če sva hotela radovednim ljudem stvar še malo otežiti, sva pisala še z grškimi črkami. Grški sem se naučil mnogo manj. Pet let nas je učil prof. Koprivšek, blaga duša, dober narodnjak, ali jako slab Grk. Revež, imel je v nas res dober razred in prepričan sem, da se je več učil kot večina od nas. Z vsemi pripomočki (»kruhi«, »Freundi«) je delal; ko mu je padla knjiga iz rok, so se razleteli lističi pred menoj, in ko sem planil pobirat, se je zahvalil, češ da bo že sam, kar priletnemu možu ni bilo lahko. Vse je imel zapisano v knjigi. Če smo jemali naprej, ga je bilo lahko zadovoljiti, da si le znal besede in oblike. Prihodnjo uro pa je pri ponavljanju zahteval dobesedni prevod klasika, kakor se je ugotovil prejšnjo uro. »Naprej jemali« so boljši dijaki, ponavljali so slabši, ki so se morali na pamet naučiti, in to je bilo mogoče le, če so prej ta dan prevod pisali. Enkrat je razdelil že celo vrsto »dvojk« — to je bila negativna ocena — in poklical mene, češ naj pokažem in povem, kako je prav. Jaz sem se za »naprej« vedno vestno pripravil, duhamorno »pifljanje« prevoda na pamet mi pa ni dišalo in nikoli se ga nisem učil. Tako sem dobil dvojko, ta in ena v 6. šoli, ko prav tako po celi vrsti dvojk nisem znal kitice iz Krsta pri Savici: »Odločeni so roži kratki dnovi«, sta bili edini dvojki v celi gimnaziji. Ne da bi se bil težko učil na pamet, nikakor ne, in zlasti iz klasikov sem si zapomnil mnogo citatov mimogrede, kakor sem imel dober spomin tudi za števila: smrdelo mi je namenoma učiti se na izust. Sicer pa mislim, da je večina dijakov takih.

Telovadba je bila na gimnaziji pastorka. Najprej smo telovadili na malem gimnazijskem dvorišču, obdanem na vseh straneh s precej visokimi stavbami. Solnce ni zlepa pogledalo v tisti vlažni kot, zračno je še bilo, toda telovadili smo le, če ni kaj padalo, ker strehe ni bilo. To se pravi morda kakih 20 ur, po 2 na teden. Bolje je bilo, ko smo dobili telovadnico v cerkvi opuščenega kapucinskega samostana. Ta samostan je bil po opustitvi vojaško skladišče, potem smo dobili telovadnico v cerkvi. Prostora je bilo, streha je bila, pod pa je bil iz mehkih desk, v katere se je zagrizel prav 100-letni prah, deske so bile majave in obrabljene. Če so pod oprali, je bilo eno uro dobro, sicer pa smo napravili tak prah — zlasti pri teku in prostih vajah, da se ni videlo od enega konca do drugega. Z orodjem je bila ta telovadnica opremljena prav dobro, bila je obenem sokolska, ali, bolje, gimnazija je telovadila v sokolski telovadnici. Poslej se nas je tudi več vpisalo v neobvezno telovadbo. Nekaj je poleg boljše telovadnice pripomoglo, da je za Koprivškom, ki

sam ni bil telovadec, prevzel telovadbo prof. Kerez. Ta je bil Nemec, kakor njegov prednik, Stanger, toda čisto drugačen mož. Stangerja se je vse balo, Kerez je bil takoj priljubljen, vesel, šaljiv mož, ki je ob vsi avtoriteti znal biti v telovadnici dobre volje. Ni bil dolgo v Novem mestu; za njim je prevzel telovadbo na gimnaziji sokolski vaditelj, davčni uradnik Ignac Klein. Ni imel toliko ugleda kakor Kerez, ker ni bil profesor, tem bolj nam je pa imponiral, ker je bil izvrsten telovadec – Kerez je bil za to že preveč rejen.

V peti šoli se je pa vse spremenilo. Ne le v šoli, kjer je nemški učni jezik mnogim sošolcem, zlasti Dolenjcem s kmetov, delal težave – manj mestnim dijakom in Štajercem, ki so imeli takrat že v spodnji gimnaziji nemški učni jezik (Celtske paralele!) in kjer se je naše število, tj. število tistih, ki smo napredovali iz 4. šole, prav podvojilo, od 13 na 26. Dobili smo tako kup novih sošolcev, večji del Štajercev, dobili smo tudi par novih profesorjev. Za latinščino Brežnika, ki nam starim sošolcem, za Peruškom in Bežkom, ni delal skrbi, za nemščino in zgodovino pa Nikodema Donnemüllerja, Tirolca iz Zusta, velikega, krepkega moža, ki se je pa od silne kratkovidnosti držal precej sklonjeno. Mož je bil pravi Tirolec. Bil je iz »Jušta«, namesto »nichts« je izgovarjal »niš« in to se ga je prijelo kot nadimek, kakor je bil Brežnik »brigele«, Marinko »mahin« (tako je izgovarjal nemško besedo »mithin«, ki jo je rad rabil v višji gimnaziji), Perušek »Peruc« itd. Bil je »Niš« jako pobožen mož. Oženil se je z Novomeščanko, bil je v Novem mestu gotovo svojih 10 let, pa se ni naučil besedice slovenski, vsaj pokazal ni, da bi se bil. In vendar ne bi trdil, da je bil kak zagrizen nemški nacionallec. Nasprotno, v šoli je bil povsem objektivni, res da redki dijaki – Nemci niso imeli nič boljšega od nas Slovencev in jaz sem imel pri njih svoj »odlično« ves čas. Imel me je rad, ker sem se zanimal zlasti za njegova predmeta, sam sem hotel študirati zgodovino z geografijo in germanistiko, in rad me je imel, ker sem si iz nemške dijaške knjižnice sposojal tudi mnogo znanstvenih del. Sčasoma mi je dajal knjige iz profesorske knjižnice, ki je bila dokaj bogata, imela je več kot 4000 del, tako so pravili. Ko se mu je slednjič posrečilo doseči premestitev iz Novega mesta, mi je dal cel kup srednje-nemške literature v Reclamovi izdaji, nekaj je še imam. Ali je Donnemüller nemščino učil dobro ali ne, si ne upam soditi. Zahteval je precej, zlasti tudi t.i. domačega branja (Privatlektüre), toda meni je ta predmet res bil tako lahek, da ga nisem čutil. Domače naloge je imel mož rad jako obširne. Čudili smo se temu, ker je imel že tako jako slabe oči in je moral radi njih nekajkrat za celi semester na dopust. Silno sem se mu prikupil, ko sem ob sprehodu k takrat napol propadlemu gradu Luknji napisal 13 strani in svoje »delo« končal s pesniško vizijo lova, ko so jelena lovili vitezi v gozdu nad gradom, pri katerem lovu se je jelen rešil lovcev s skokom v globoko kraško jamo za gradom, kjer se je seveda razbil. Iz pogovorov med starši sem ujel, da je »Niš« nalogo pokazal svoji ženi, ta je pripovedovala drugim profesoricam in tako sem postal nevede in nehote nadebuden pesnik. Pa ni držalo, kar je obetalo. Vsekakor pa je Donnemüller izvrstno predaval in učil zgodovino. Tu ni pomagalo znati lekcijo. Vse je bilo ena lekcija. Predaval je v novi dobi o renškem vprašanju, o bosporskem in dardanelskem, in prvo se je začelo pri Cezarju in Ariovistu, drugo pri Dareju in Kserksu. Na ta način smo se jako mnogo naučili, kakor že prej pri Vrhovcu, za bolj šibke dijake pa je bila zgodovina težek predmet pri enem in drugem. Res da je »Niš« zahteval tudi precej balasta, ko smo morali npr. znati ne samo nemške,

francoske, angleške vladarske hiše, marveč tudi vse nemške in važnejše druge vladarje z imeni in letnicami. Tudi se je — za slovensko šolo — premalo bavil s slovanskimi državami in sploh premalo z zgodovino kulture in civilizacije. Ne vem pa, ali je bil to njegov greh. Bolj se mi zdi, da je bil tak učni načrt in po njem odobrena šolska knjiga. Ne da bi v nji ne bilo kulturne zgodovine, celo umetnostna je bila s slikami, toda lepo na koncu, za politično. In do tistega konca se ni nikoli prišlo, ker je bilo politične zgodovine preveč. Kdor se je hotel poučiti še o čem, se je torej mogel, toda predmet predavanja je bila skoraj izključno politična zgodovina, in v ti zgodovina vojn. O dorskem, jonskem, korintskem slogu si še slišal, o romanskem in gotskem slogu tudi, o renesančnem, baročnem itd. pa ne in že zelo malo, bolje nič, o posameznih velikih umetnikih.

Zakaj sem toliko napisal o Donnemüllerju? Prvič zato, ker je bil dober učitelj, ki sem ga res cenil, drugič pa zato, ker je on prav vzgled za to, kar premore dober, spoštovan učitelj. V Novem mestu sta bila redno dva profesorja nemške narodnosti, eden z učno skupino zgodovina in germanistika, drugi z učno skupino klasičnih jezikov. Bil bi lahko tudi s skupino matematika in fizika za višjo gimnazijo, kajti tudi v ti skupini bi bil lahko imel predpisanih 16 ali 18 tedenskih ur; v resnici je bil poleg germanista vedno klasičen filolog, po vrsti Stanger, Kerez, Ager; nobenega nisem imel, zato ne vem o njih mnogo. Donnemüllerjev naslednik pa je bil Kaspar Paumer iz Zgornje Avstrije. Ta je bil v vsem protinožec Donnemüllerja. Bolj majhen, bolj okrogel, precej prileten in je prišel s svojo Barbko — otrok nista imela — na prvo profesorsko mesto v Novo mesto. Imel je nesrečo, da je izbral učno skupino, v kateri ni bilo dovolj mest in tako so pravili, da je moral napraviti še posebej izpit za ljudsko šolo in potem za meščansko šolo, da je prišel do koščka kruha, in šele potem se mu je posrečilo dobiti suplenturo in slednjič profesuro. Ni nemogoče, da je bilo tako, saj je tudi naravoslovec Jeraj čakal 15 let kot suplent. Morda pa je bilo tudi narobe, da je Paumer končal preparandijo, potem pedagogij in nazadnje univerzo. Meni se zdi drugi način verjetnejši, toda govorili so, da je Paumer prišel o prvem. Vseeno, za Donnemüllerjem je bil on revež pri nas, mi pa pri njem. Dober človek je bil, šalo je razumel, toda imponiral nam ni prav nič. Nič ni bilo pri njem točnega, določenega, natančnega, vse je nekako plavalo. Hitro sem pogruntal, da za nas zna premalo in ko nam je še »snedel besedo«, ko je obljubil, da šolski nalogi ne bo predmet tema iz Laokona, potem pa je dal tako temo, smo štrajkali in položili peresa na klop. Nekateri res niso bili pripravljeni, drugi niso hoteli pisati, ker profesor ni držal besede.

Nekaj časa nam je prigovarjal, naj vendar pišemo, potem se je vdal in nam dal v — 8. šoli! — nalogo o koristi železa. Ali mu ni nič drugega padlo v glavo ali nas je hotel osramotiti, pisali smo, toda razžaljeni smo bili in jaz vsaj sem se tudi maščeval. Pred ustno maturo smo imeli en teden prosto za ponavljanje. Vedel sem, da bom vprašan le iz latinščine, grščine in matematike, kajti iz teh predmetov je moral vsak delati ustno maturo. Iz drugih predmetov je bil ustnega izpita prost. Če je imel povprečni red vsaj hvalevredno v zadnjih štirih semestrih. Jaz sem imel iz nemščine pri Paumru samo hvalevredno in sem sklenil, da se dam vprašati za odlično. Povedal nisem o tem nikomur nič, računajoč, da bi se Paumer sicer utegnil pripraviti na težja vprašanja, dočim mi nepripravljen ni mogel dati težkih, ker je sam premalo znal. Vendar sem tisti teden marljivo ponavljal nemško slovstveno zgodovino. Ko sem opravil

vse tri predmete in sedel v klop ob strani, stopi k meni ravnatelj Detela in mi reče, da lahko grem, ker sem opravil; jaz se javim za izpit iz nemščine, češ da bi rad popravil red. Detela je malo osupnil, pa stopil h komisiji in mi po kratkem posvetovanju povedal, da me komisija pripušča, vendar pa si svoj hvalevredno lahko tudi pokvarim. Odgovoril sem, da to riskiram. Detela me je poznal, ker je nekaj časa nadomeščal obolelega Donnemüllerja, zato je menda govoril za me, kajti moj korak je bil povsem nenavaden. Račun se mi je ujemal. Paumer me je vprašal sila lahko in dobil sem odlično. Na valeti me je vprašal, zakaj sem mu to storil. Odgovoril sem, da nam je on med letom tudi kaj storil. Ni bilo lepo od mene, pa Paumer je bil sicer slab profesor, toda dober mož, pozneje sva čisto prijazno govorila, kadar sva se srečala.

Stane Granda ZNANSTVENI SIMPOZIJ OB 500-LETNICI KOLEGIATNEGA KAPITLJA V NOvem MESTU

V okviru prireditev ob 500-letnici Kolegiatnega kapitlja v Novem mestu se je v dolenjski metropoli zvrstila vrsta prireditev, od katerih bodo imele nekatere trajne rezultate. Mednje lahko nedvomno uvrstimo tudi znanstveni simpozij, ki je bil 22. in 23. aprila v Proštijskem domu. Program je napovedoval udeležbo 22 znanstvenikov, med njimi tudi dveh Italijanov. Žal je moral eden izmed njiju, dr. Sergio Tavano, ki naj bi govoril o Tintorettovem sv. Nikolaju, udeležbo zaradi nepredvidenih dogodkov odpovedati. Obljubil je, da bo svoj prispevek poslal za načrtovano tematsko številko Dolenjskega zbornika.

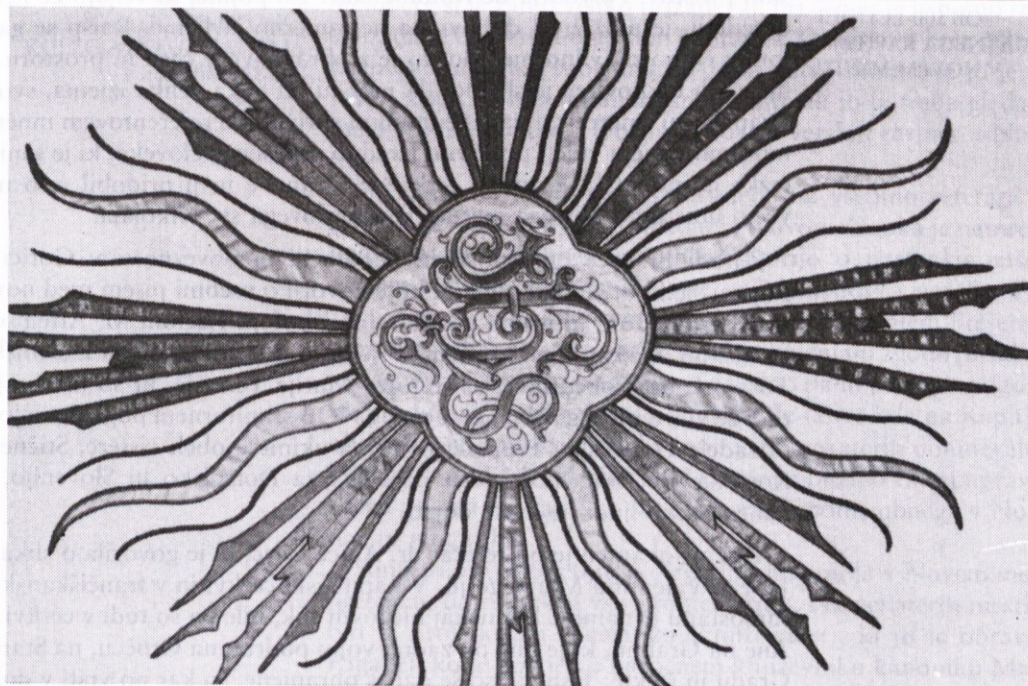
Znanstvene prireditve v Novem mestu in njegovi širši okolici niso redke. Lepota pokrajine in turistične zmogljivosti kar vabijo različna strokovna združenja in podjetja. Žal imajo njihova posvetovanja za naše kraje predvsem materialno korist, k duhovni bogatitvi ne prispevajo. Zato je bil simpozij ob 500-letnici kapitlja toliko pomembnejši, saj je bil posvečen predvsem Dolenjski in njeni prestolnici. Njegova druga odlika je interdisciplinarnost. Sodelovali so zgodovinarji, muzikologi, arheolog, umetnostni zgodovinarji, teologi in slavist. Niso se prišli predstaviti Dolenjcem, znanstveni turizem ni tako redek, ampak so se načrtno pripravili za znanstveno srečanje ter posredovali svoja najnovejša spoznanja. Zato lahko neskromno ugotovimo, da je bil znanstveni simpozij tako po številu kot kvaliteti udeležencev ena največjih znanstvenih prireditev v našem mestu. Referenti so nastopali po kronološkem principu, zato smo lahko bili priča osvetljevanju določenih pojavov z različnih zornih kotov.

Uvodno predavanje je imel dr. France Martin Dolinar, eden največjih naših strokovnjakov za cerkveno zgodovino. V referatu Kapitelj v zgodovini Cerkve na Slovenskem je najprej razložil osnovne pojme, prikazal kapitelj skozi čas ter izvršil primerjavo med stolnim in kolegiatnim kapitljem v Novem mestu. Čeprav sta imela v okviru cerkvene hierarhije različno »težo«, pa je bilo mesto novomeškega prošta za mnoge veliko bolj vabljivo kot enako oziroma podobno v Ljubljani. Tudi zato je bila vrsta novomeških proštov tako pomembna v naši zgodovini.

Historičen pregled dogajanja je začel arheolog Tone Knez. V referatu Arheološko pričevanje Kapitlja je združil rezultate starejših, predvsem pa svojih rezultatov arheoloških raziskovanj Kapitlja in njegove posesti na Marofu. Ta seveda silno presega svojega sosedu, ki kraljuje nad mestom, kar pa ne pomeni, da je bilo tako tudi v preteklosti. Kapiteljski grič je namreč bil v preteklosti precej obljuden, kar je lahko vplivalo na to, da so bile določene arheološke plasti uničene. Čeprav pomena Marofa Kapitelj ne bo nikoli dosegel, pa je bilo v podtonu Knezovega referata čutiti misel, da je na griču v mestu še vedno mogoče pričakovati tudi ugodnejše rezultate. Po stari zgodovinarski navadi, ko se vse začne z govorjenjem o virih in literaturi, je arheologu sledil arhivar Franci Baraga, ki je govoril o arhivu in knjižnici novomeškega kapitlja. Rezultati njegovega večletnega dela so veliki, so pa kljub vsemu majhno razočaranje, saj je bilo v preteklosti veliko uničenega. To, kar se danes nahaja v kapiteljski stavbi, je ostanek ostankov. Zato je še toliko bolj dragocen. Poleg običajnih nesreč, kot so požari in obdobja slabih gospodarjev, pripadajo poglavitne zasluge za tako stanje obdobju francoske nadvlade. Dr. Božo Otorepec, naš vodilni zgodovinar za tako imenovane pomožne zgodovinske vede, nam je predstavil listine o ustanovitvi kapitlja v Novem mestu. Od leta 1493 do 1509. leta, ko je bila izdana ena najpomembnejših in najlepših listin, nekateri celo omenjajo zadnjo letnico kot ustanovno, je bila izdana vrsta dokumentov. Njihova analiza kaže vso problematiko in zapletenost pri nastajanju ustanove. Po vsebinski plati sodi v ta ustanovitveni sklop tudi referat dr. Jožeta Mlinariča, nekdanjega novomeškega gimnazijskega profesorja, ki se je po odhodu v Maribor specializiral predvsem za zgodovino naših samostanov. V svojem referatu, v katerem je govoril o župnijah, ki so bile podrejene novomeškemu kapitlju, je razčiščeval predvsem nekatera temeljna vprašanja, okoli katerih vlada v našem zgodovinopisju precejšnja zmeda. Eden izmed prisotnih je po njegovem podajanju ugotavljal, da bo moral zbornik z njegovim referatom prebrati tudi tisti, ki noče ničesar vedeti o Novem mestu. Zdi se, da je ta segment zgodovine novomeškega kapitlja današnjim njegovim »podanikom« najboljši tuj. Kdo si npr. lahko danes razlaga, zakaj je ugledna novomeška cerkvena ustanova podpirala gradnjo šole v Prečni, zakaj so o njej s spoštovanjem govorili na Ponikvi na Štajerskem, kaj je še posebej vleklo Slomška, da je obiskal dolenjsko metropolo?!

Akademik dr. Emilijan Cevc, nekdanji dijak novomeške gimnazije, je začel umetnostnozgodovinski blok simpozija. Obravnaval je problematiko arhitekture kapiteljske cerkve. O njej so razmeroma veliko pisali Komelj, Mušič in zlasti Gregorič, in to kvalitetno, kot je ugotavljal referent, vendar je vseeno čutil potrebo, da njihova dognanja korigira. Vseh njegovih ugotovitev ne bomo navedli, le nekatere: prezbiterij je iz začetka 15. stoletja, zakristija je mlajša in ni temelj stolpa, kripta je stara, vendar ne v današnji obliki. Preseneča njegova domneva, da bi se v njenih današnjih opечnatih stebrih skrivali starejši kamniti originali. Freske so iz zgodnjega 18. stoletja, ko so bile zadnjikrat precej predelane. Dr. Cevc se je dotaknil še nekaterih drugih vprašanj iz zgodovine novomeških cerkva. Opozoril je na možnost, da bi bila najstarejša Martinova. Njegov nastop je bil pravi seminar za umetnostne zgodovinarje in varstvenike kulturne dediščine, za vse navzoče pa tudi primer, s kakšno skrbjo in občutkom moramo uporabljati slovenski jezik tudi v znanstveni rabi.

Žarkasto obkrožen četverolist s Kristusovim monogramom iz novomeškega kapitlja; foto: Zvone Pelko

Detajl veluma (ogrinjala) z ročno vezanim Kristusovim monogramom (konec 19. stoletja); foto: Zvone Pelko

Dr. Vincenc Rajšp se je lotil enega najbolj problematičnih novomeških proštov, Polydorja de Montagnane. Za pojme, ki veljajo že nekaj desetletij, je mož živel duhovnika neprimerno življenje. Rajšp se ga je lotil z edino pravilno metodo, to je z obravnavo v času in prostoru. Iz njegovih ugotovitev je sledilo, da mož ni bil neka velika izjema, svojih »napak« ni smatral za napake in jih ni skrival. Po referentovem mnenju moramo v njem videti poslovno izredno uspešnega človeka, ki je saniral težke gospodarske razmere cerkvene ustanove in ji pridobil celo največjo umetnino Novega mesta: Tintorettovega sv. Nikolaja.

Zaradi bratove odsotnosti in neodložljivih obveznosti v Gorici je Rajšpu sledil dr. Luigi Tavano, ki je govoril o vsebini pisem med novomeškim proštom in prvim goriškim nadškofom Karlom M. Attemsom in stiškim opatom Tauffererjem, ki je bil tudi arhidiakon za Dolenjsko. To so namreč občutljivi časi reform Marije Terezije, ki so naznanjali tudi že vihiro njenega sina, ki je poleg NOB v kulturnem pogledu najbolj prizadela Dolenjsko. Propada oziroma ukinitve obeh cisterc, Stične in Kostanjevice, tragičnosti tega dogodka za Dolenjsko in Slovenijo, še danes veliko ljudi ne more dojeti.

Dokaj šokanten je bil referat dr. Anice Cevc, ki je govorila o slikarju Janezu Valentinu Metzingerju. V kapitelski cerkvi in v frančiškanskem samostanu je namreč kar nekaj njegovih slik, bile pa so tudi v cerkvi sv. Ane na Grabnu, ki je bila po zadnji vojni podrt, na Otočcu, na Starem Gradu in še kje. Tiste, ki so še danes ohranjene, so kar po vrsti v dokaj slabem stanju. Prav neverjetno je, da se doslej zanje ni nihče zavzel, še zlasti, ker gre za uglednega slikarja. Nedvomno bo njihovo restavriranje ena prvih velikih nalog, ki čaka novomeško kulturo. Skoraj gotovo je, da sama tega ne bo zmogla.

Če na eni strani ugotavljajo zgodovinarji, da sodi prošt Marotti med manj uspešne v Novem mestu, pa je dr. Cevčeva zaključila svoj referat s priznanjem njegovemu okusu in zahvalo za pridobitev Metzingerjevih slik. Ciklus, ki je bil prvega dne posvečen umetnosti, je zaključil muzikolog Tomaž Faganel, ki je predstavil arhivske zbirke v kapitlju in pri frančiškanih s klasicistično glasbo. Samostan je v tem pogledu pomembnejši, seveda pa ne vemo, kaj je na Kapitlju vse propadlo. Organizirani so namreč živeli ločeno od kapitelskih gospodov, posluha za arhiviranje niso imeli in svojci so potem njihove zapuščine raznesli.

Zgodovino kapitelskega šolstva do nastanka novomeške gimnazije 1746. leta je obravnaval Jože Ciperle, ki je bil prvi predavatelj drugega dne simpozija. Izraslo je iz potreb cerkvene ustanove, ki je potrebovala cerkvene pevce, ščasoma pa je preraslo v njeno obvezo do mesta. Tematika, ki jo je načel referent, še zdaleč ni izčrpana. Ko bomo praznovali 250-letnico gimnazije, bi se kazalo k tej temi vrniti, jo razširiti in povežati še z nekaterimi drugimi vprašanji. Kljub dobri knjigi o zgodovini novomeške gimnazije ob njeni 225. obletnici, ostaja zgodovina šolstva ena belih lis poznavanja preteklosti Dolenjske.

Dekan Teološke fakultete v Ljubljani dr. Metod Benedik nam je govoril o nekdanjem kapucinskem samostanu v Novem mestu. Izredno nas je presenetil z obvestilom, da je ohranjena njegova kronika. Čeprav od nje ne smemo toliko pričakovati kot od znane frančiškanske, pa bo njena vsebina vseeno pomembna za zgodovino mesta, zlasti za položaj slovenskega jezika. Kapucini so bili namreč predvsem pridigarji in tega ni bilo mogoče opravljati drugače kot govoriti v jeziku večine.

Želja po škofiji v Novem mestu je dokaj konstantna. Prošt Andrej Stenberg si je zanjo veliko prizadeval, pri čemer je uspešno izrabljal dejstvo, da je bila vrsta oglejskih župnij na Kranjskem brez ustreznega cerkvenega vodstva. Problematika ustanovitve škofije, ki jo je predstavila Ana Lavrič, ni bila lokalna zadeva, ampak jo je treba gledati v okviru mednarodne politike Habsburžanov in verskih razmer v Notranji Avstriji.

Dr. Jelka Pirkovič bi morala glede na vsebino referata slediti kar arheologu Tonetu Knezu. Nekdanja Novomeščanka je namreč v zadnjih letih razvila zanimivo in logično teorijo o nastanku našega mesta. Naslanja se na zgodovinske viře in študij florisa naselja. Predvsem je zanimivo, da vidi v Florjanovem oziroma današnjem Prešernovem trgu ostanke vaškega naselja, tržišča, ki ga omenjajo zgodovinski viri. Mesto je nastalo na novo in pod njim. Še vedno pa ni pravega odgovora o vsebini in funkciji stiške posesti v mestu. Je ta res bila na Kapitlju ali nižje ob Krki, nad sodiščem naj bi namreč po nekaterih domnevah stal stolp, ki je bil še 1437. leta stiška last? Glede na bližino enega upravnih središč stiške posesti na Bajnofu, kaj velikega in pomembnega v Novem mestu pač ni moglo biti.

Simpozij ob 500-letnici Kolegiatnega kapitlja v Novem mestu ni imel pretenzij, da bi pokril vso problematiko. Na nekaterih mestih je mogel biti le provokacija. Tematika (književnost), ki jo je obravnaval Jože Faganel, ko je govoril o baročnem književniku kanoniku Matiji Kastelcu, bi namreč zaslužila več pozornosti. Ni imel le on literarnih talentov in ni bil edini, ki jih je izrabljal. Tudi edini pomembni kanonik ni bil. Faganel je ugotovil, da so bile dosedanje ocene Matije Kastelca površne, preveč so izhajale iz estetskih in političnih kriterijev raziskovalcev in premalo iz obravnave avtorja v času in prostoru.

Tako kot Anica Cevc je tudi mag. Barbara Jaki opozorila navzoče, da v kapiteljski cerkvi ne gre občudovati le Tinotoretta in da čakajo Novomeščane precejšnji stroški z notranjščino cerkve. Korne klopi, ki jih je obravnavala, niso evropsko pomembno delo, niso pa tako malo vredne, kot kaže njihovo stanje. Problem je v tem, da prave funkcije v cerkvi več nimajo, da so predvsem spomenik pretekle slave. Povsem drugače je z orglami. Njihovo preteklost je predstavil dr. Edo Škulj. Domneva, da so sedanje že šeste v cerkvi. Še sredi 19. stoletja so imeli celo dvojce. Kdor ga je pozorno poslušal, je lahko dojel, da bi cerkev zaslužila boljši instrument. Ali ne bi kazalo tudi v Novem mestu ponoviti mariborskega primera, ko sta mesto in cerkev skupno kupila nove?

Janez Šumrada, Stane Granda in dr. Andrej Vovko so obravnavali zadnjih dvesto let novomeškega kapitlja. To so izredno težki časi. Jožefinska politika, francoska ukinitve, počasna in dolgotrajna obnova, začetek nacionalnih bojev, razmah strankarskega življenja, pojav borbenega ateizma, revolucija, protiverska in proticerkvena politika nove Jugoslavije, spremembe po vatikanskem koncilu, prelomni časi, prelomni sklepi, tragične posledice. Eno je gotovo. Nekdanji kolegiatni kapitelj, srednjeveška ustanova, se je v tem času spremenil v moderno dušnopastirsko postojanko. Za vedno je izginil srednjeveški blišč, moderno in času primerno je še vedno v nastajanju in oblikovanju. Kdaj in kako se bo ta proces končal, ne ve nihče. Primerjave s tujino nas ne navdajajo s strahom. Potrebni so mir, demokracija in splošni duhovni razvoj. Seveda bo potrebno veliko časa, energije in nezadnje tudi denarja. K uspešnemu razvoju nemalo prispevajo tudi obnovitvena dela, če so

Stane Granda
ZNANSTVENI SIMPOZIJ
OB 500-LETNICI
KOLEGIATNEGA KAPITLJA
V NOvem MESTU

strokovno vodena in izvajana. O dosedanjih tovrstnih aktivnostih je poročala Marinka Dražumerič.

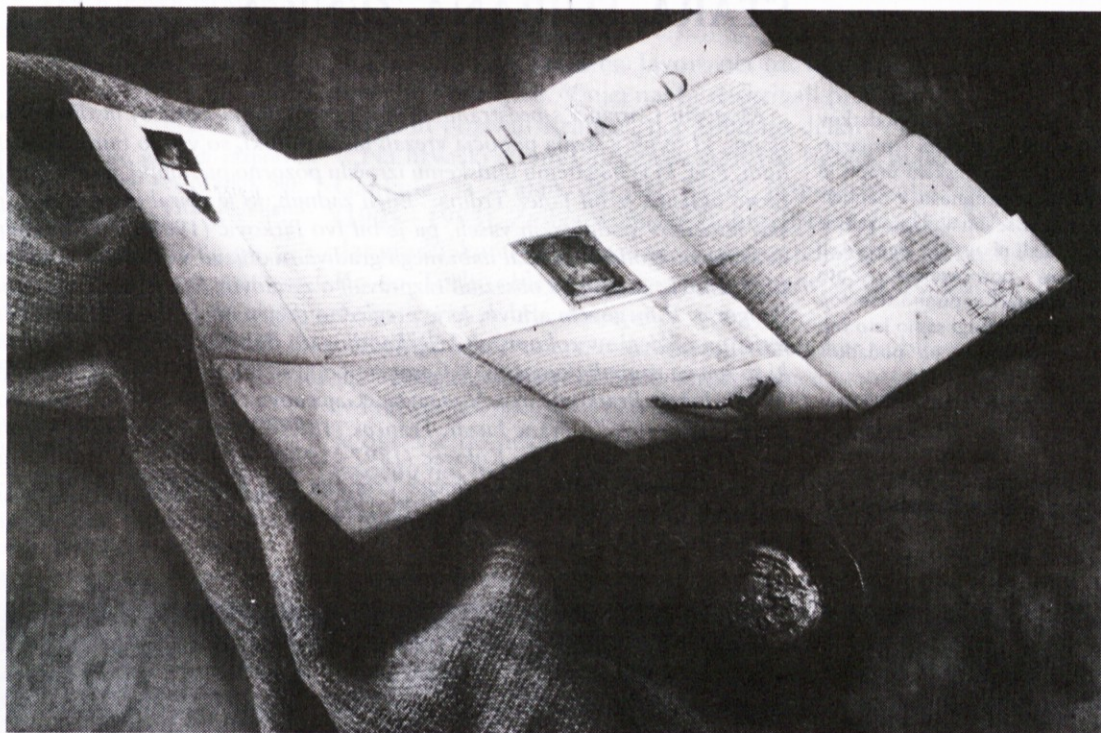
Simpozij je po vsebinski in organizacijski plati izredno uspel. Zato ima veliko zaslug vrsta ljudi z vodstvom občine in g. proštom na čelu, delavci Dolenjskega muzeja in Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine, Darko Habjanič in vrsta neopazno delujočih, kot npr. Nikola Padevski. Bil je lep primer, kaj Novomeščani zmorejo, če hočejo. Še posebno razveseljiv je bil obisk. Gimnazijci so se z njim in vedenjem zelo izkazali.

Prava vrednost simpozija se bo pokazala po izidu zbornika. Ne smemo prezreti, da je večina avtorjev upoštevala navodila in se prilagodila dvajsetim minutam, kolikor so jih imeli na voljo. Referati bodo objavljeni v obširnejši obliki. Nedvomno je največ spodbud dobila spomeniško-varstvena služba. Dolgoročno je v Novem mestu veliko dela za številne raziskovalce. Prav bi bilo, da bi se aktivneje vključili tudi številni domačini. Mogoče bi kazalo enkrat letno prirediti poseben študijski dan, kjer bi predstavljali rezultate proučevanja preteklosti in sodobnih vprašanj z različnih vidikov. Strokovne in prostorske možnosti so, zanimanje je, le malo volje je potrebno. Počasi se bo tudi Novo mesto moralo zbuditi iz svoje pasivnosti in vdanosti v odločitve drugih. V slovenski državi je njegov pomen večji, kot je bil v preteklosti. Če tega ne bodo meščani izrabili sami, bo to storil kak drug kraj. Sklep v smislu gornjega predloga bi tudi lahko bil eden trajnih rezultatov znanstvenega simpozija ob 500-letnici Kolegiatnega kapitlja v Novem mestu.

Pogled na notranje dvorišče novomeške proštije; foto: Zvone Pelko

Ustanovna listina cesarja Maksimilijana iz leta 1509; foto: Zvone Pelko

Lesena plastika baročnega angela iz knjižnice novomeškega kapitlja; foto: Zvone Pelko

VEŠČA JE NOČNI METULJ IN STARA, SHIRANA ŽENICA

* Pri iskanju osebnih podatkov poročevalcev so mi prijazno pomagali v Župnijskem uradu in na Krajevni skupnosti v Šentjerneju, za kar se jim najlepše zahvaljujem. Žal ni uspelo najti vseh podatkov poročevalcev. Zato imajo nekateri napisano leto rojstva in smrti, drugi samo leto rojstva, za nekatere pa podatkov nisem uspela najti.

¹ Verske bajke, stare in nove. Zbrano delo (ZD), 6. knjiga. Državna založba Slovenije (DZS). Ljubljana 1954. 1–63. Bajke in povesti o Gorjancih. (dalje Bajke...) ZD, 6. knjiga. DZS. Ljubljana 1954. 65–331.

Mogočni grebeni Gorjancev so vedno burili ljudsko domišljijo; Vladimir Lamut: Pod Gorjanci, litografija

Mogočni Gorjanci s prostranimi, težko prehodnimi gozdovi in divjimi soteskami, ki so jih v strma pobočja vrezali bistri potoki, so vedno burili domišljijo ljudi. Prvi, ki je bogatemu ljudskemu izročilu pozorno prisluhnil, ga zbral in literarno obdelal, je bil Janez Trdina.¹ Eden zadnjih, ki je zbiral in zapisoval ljudsko izročilo v podgorskih vaseh, pa je bil Ivo Pirkovič (1909–1985), publicist in krajevni zgodovinar. Žal nabranega gradiva ni objavil v celoti, le posamezne fragmente je uporabil v obsežnih razpravah o zgodovini Šentjernejskega polja in Podgorja. V njegovem arhivu, ki je pregledno urejen in shranjen v kartuziji Pletterje, pa najdemo v rokopisnih beležkah bogato duhovno izročilo o Gorjancih, ki so mu ga zaupali domačini. V Cerovem Logu so bili to Jože Bakše, Pahar (roj. 1904), Jožefa Bratkovič, roj. Vodeničar, Gajčenova (1884–1977), Franc Vodeničar (1888–1967), Franc Luzar, Francek (1895–1980), njegova hči Karolina, por. Franko in Janez Kos, Kulovec (1897–1974); na Javorovici Franc Zagorc in Tone Zavetič (1904); iz Gornjega Vrhpolja Jože Kos (1897–1979) in Pepca Novak, roj. Povše (1877–1968) iz Šentjerneja.

Njihove pripovedi lahko razdelimo v:

- I. Izročilo o posameznih zgodovinskih obdobjih in osebnostih, npr. turška nevarnost, francoska okupacija, cesar Jožef II.
- II. Izročilo o določenih drevesih in živalih, npr. vrba, gaber, polh, kozel.
- III. Izročilo o posameznih krajih, stavbah, lokacijah in naravnih pojavih, npr. Javorovica, grad Prežek, Miklavž na Gorjancih, izvir Minutnik, Krvavi kamen.
- IV. Izročilo o mitoloških bitjih, npr. vile, bele žene, škrti, divja jaga.
- V. Poročila o nadnaravnih pojavih, npr. razna videnja.

Nekateri sklopi se med seboj prepletajo, drugi živijo sami zase; nekatere dogodke so pripovedovalci doživeli sami, o drugih so jim pripovedovali starejši ljudje ali tisti, ki so sami videli ali slišali kaj neobičajnega.

Ker ljudsko ustno izročilo izginja skupaj z njegovimi nosilci, je prav, da predstavimo Pirkovičeve zapiske. Mogoče bodo spodbuda za mlade, da bodo tudi sami zapisali zgodbe, ki jim jih pripovedujejo starejši.

Izročilo o Turkih

Velika kraška jama na Javorovici oz. na njivi na južni strani vasi se imenuje Poganjšca. V njej naj bi se skrivali pred Turki. V jamo so metali novce in pozivali Kranjce, naj pobirajo denar.

Na hrvaški strani Gorjancev stoji vas Kekiči, malo naprej pa Talane. Gankula iz Talan je leta 1962 pripovedoval Francu Kegljeviču (1901–1983), Zgibetovemu iz Dolnje Brezovice, da je bil zadnji gospodar gradu, katerega razvaline so samo streljaj stran od vasi, Pas Marko.² Ko so Turki oblegali in napadali njegov grad, so kričali: Haj, talaj! Tako je vas dobila svoje ime.

Dolnja Stara vas se tako imenuje zato, ker je bila edina, ki je Turki niso požgali, saj naj bi imeli v njej ljubice.

Pod mogočno lipo v Gornjem Vrhpolju stoji star kamen, na njem pa je bilo vse do nekaj let po 2. svetovni vojni kamnita plošča.³ Po starem izročilu naj bi ob tej kamniti mizi Turki sodili ujete kristjane. Pri hiši, ki stoji zraven lipe, pa so Pirkoviču povedali, da je Turek pri kamniti mizi kosil in ga je nekdo iz Nove Gore ustrelil.

Slika levo: Turška lipa v Gornjem Vrhpolju; foto: Andrej Bartelj; slika desno: Podstavek kamnite mize, ki je stala pod lipo v Gornjem Vrhpolju; foto: Andrej Hudoklin, iz fototeke ZVNKD Novo mesto

² O Psu Marku gl. tudi razpravo Sergeja Vilfana: Pes Marko. Slovenski etnograf VIII. Ljubljana 1955.

³ Kamnita plošča je na kamnu slabo stala, zato so jo želeli pritrditi z železom. Ko so ploščo vrtali, je počila, oba kosa pa je ponoči nekdo ukradel.

⁴ Kozeljevka je gozdnat hrib nad Oštrasom pri Cerovem Logu. Na vrhu naj bi nekoč stal grad, njegov oskrbnik pa je imel in pasel koze. Po njih naj bi hrib dobil ime. Pri določanju lokacije ledinskih imen na Gorjancih in v Cerovem Logu mi je pomagal Franc Bratkovič iz Cerovega Loga, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

Oštras je bil grad, ki je stal pod Kozeljevko. Že v začetku 19. stoletja je na franciscejskem katastru označen kot ruševina, njegova pristava pa se je ohranila do 2. svetovne vojne. Po varianti ljudskega izročila so bili eni od njegovih lastnikov Koželji, izpeljanka iz njihovega priimka pa naj bi dala ime hribu.

⁵ Fiškal so Cerovljani rekli pisarju v kakšni graščini ali na občini.

Na Kozeljevki⁴ nad Oštrasom je bila vedno pripravljena protiturska grmada. Jože Bakše in Franc Luzar sta povedala, da so jo ob nevarnosti zakurili vaščani iz Cerovega Loga ali iz Suhadola, kateri so prej pritekli. Grmada je dobila ali oddala signal protiturski grmadi na Mehovem.

Ko je bil Jože Kos, gostilničar in muzikant iz Gornjega Vrhpolja, še majhen, je nesel popraviti čevlje k čevljarju Kosu, Fiškalu⁵ iz Cerovega Loga. Ta mu je povedal, da je takrat, ko so šli Turki skozi vas, eden od njih z ožuljenimi nogami opešal in zaostal. Ženske so mu pomagale, mu dale jesti in mu pozdravile noge. Tujec je ostal v vasi. Ko so ga spraševale, od kod je doma, je povedal, da s Kosovega polja. Vaščanke so menile, da je povedal svoj priimek, zato se ga je prijelo ime Kos.

Franc Luzar je vedel povedati, da so takrat, kadar so se Turki bližali Cerovemu Logu, vaščani nastavili na mize vina, kruha in mesa ter pustili vse odprto, sami pa so se skrili. Turki jim potem niso delali nobene škode.

⁶ Vojne med fevdalno Evropo in revolucionarno Francijo so ob koncu 18. stoletja zajele tudi naše dežele. Prvič so francoske čete prišle na slovenska tla leta 1797, ko je Napoleon potiskal avstrijske čete iz Italije, drugič leta 1805, tretjič pa leta 1809, ko so Francozi pri nas ostali za nekaj let in ustanovili Ilirske province (1809–1813).

⁷ Jožef II. (1741–1790), najstarejši sin Marije Terezije, je samostojno vladal med 1780–1790. Za časa svojega vladanja je bolj ali manj uspešno izpeljal številne reforme. Med drugim je ukinil tudi samostane, ki niso bili neposredno vključeni v pastoralno, šolsko ali socialno delo, njihovo premoženje pa združil v t.i. verski fond za financiranje drugih cerkvenih reform.

⁸ Gregorka je ime hriba med vasjo Sela in Pleterjami.

⁹ Kraška jama pod Opatovo goro na Gorjancih. Po eni inačici ljudskega ustnega izročila se naj bi vanjo zatekel gorjanski škrt.

Izročilo o Francozih

Ko so bili v naših krajih Francozi,⁶ je Gorenc, Kranjc iz Ržišča, mežnar pri cerkvi sv. Marije Magdalene, zakopal cerkveno posodo in zlato monštranco k nekemu štoru ali drevesu v svoji hosti. Za točno mesto skrivališča ni povedal nikomur. Ko je umrl, je odnesel skrivnost s seboj, vaščani pa naj bi večkrat zaman iskali zakopani zaklad.

Izročilo o cesarju Jožefu II.

Pepca Novak iz Šentjerneja je Pirkoviču povedala, da je nekoč v Pleterje prihajal cesar Jožef II.⁷ Na Gregorki⁸ je vprašal starega Jerino, ki je delal v vinogradu, za pot. Ker je bil Jerina močno gluha, je moral cesar vprašanje ponoviti. Jezuiti so prišleka ošabno in predrzno sprejeli ter mu niso hoteli odpreti. Tedaj je jezdec razgrnil plašč in se jim razkril. Prestrašeni jezuiti so postali krotki in ponižni, toda kljub temu jim je cesar razpustil samostan.

II

Izročilo o določenih drevesih

Franc Luzar je povedal, da v vrbo rado trešči zato, ker se je Judež nanjo obesil, v gaber pa strela ne trešči, ker je pod njim vedrila Marija z detetom. Če treska, odlomi gabrovo vejico in boš varen pred strelo.

Izročilo o polhih in polharjenju

Luzar je vedel marsikaj povedati tudi o polhih, ki jih pase hudič, pri tem pa poka z bičem in žvižga na prste. Vsi lisasti polhi so bili njegovi in jih polharji niso smeli loviti. Tudi na prste žvižgati se ne sme, ker tako priklješ hudiča.

Nekoč je nek polhar padel v Poganjo jamo.⁹ V njej je preživel leto dni in se hranil s polhi. Ko pa so naslednjo jesen jamo zapuščali in se selili v drevesna dupla, je raztrgal svoj rdeči »lajbelc« in košček navezal na polha. Ljudje so spoznali rdečo krpo, pričeli iskati polharja, ga tudi našli in rešili iz jame.

Izročilo o kozlu in kozlovini

Eden najboljših Pirkovičevih pripovedovalcev, Luzar iz Cerovega Loga, je povedal, da ima kozel hudičevo oz. si hudič navzema kozlovo podobo. Zato je kozlovino le redko kdo jedel, ljudje so se raje odločili za bravino. Če pa bi kdo kuhal kozlovo meso, bi imeli posodo za nečisto in bi jo razbili.

III

Izročilo o nastanku imena vasi Javorovica

Na Javorovico so prišli najprej neki ovčarji in tu postavili prve koče. Pasli so v dolino vse do Drče in Bana. Krčili so javorjev gozd in iz tesa-nega lesa zgradili hiše. Zaradi številnih volčjih tropov so bila njihova okna majhna, vaščani pa vse noči niso smeli ugasiti ognja. Potem je prišlo, da je morala imeti vsaka svoje ime. Eni so hoteli, naj se zaradi javorovega gozda imenuje Javor, drugi so bili za Ovco, ker so živeli večinoma od ovčereje. Nazadnje so se sporazumeli, da združijo obe imeni, in tako je nastalo ime Javorovica.

Izročilo o gradu Prežek

Ko so prihajali Turki, so s sosednjih višin obstreljevali stari grad Prežek. Zato so grad prestavili niže. Kamenje iz starega Prežeka, ki so ga uporabili pri gradnji novega, so morali tlačani nositi na hrbtih. Franc Vodeničar je povedal, da so malto za zidavo gradu delali z zavrelico (pokvarjenim vinom).

Starejši ljudje so pripovedovali, da so ob gradnji velikih stavb, kot so gradovi in cerkve, v starih časih ubili in v stavbo zazidali katerega od zidarjev, navadno pod stopnice, ker so jih pač nazadnje položili.¹⁰ Tako naj bi tudi na Prežeku zazidali nekega zidarja, Italijana, ki se je nekaj puntal. Od takrat je v gradu vedno nekaj »jamralo.« Franc Luzar je vedel, da so zidarja zazidali pod drugo stopnico, ki je bila pred dežjem vedno mokra in so jo v letih pred 2. svetovno vojno hodili ogledovat tudi Novomeščani. Po požigu gradu je zid pod stopnicami delno razkopali, a ker ni nič našel, je dejal Pirkoviču, da je »zidar najbrž v steni.«

¹⁰ O gradbeni žrtvi gl. tudi razpravo Ivana Grafenauerja: Človeška stavbna daritev v slovenski narodni pripovedki in pesmi. Slavistična revija X. Ljubljana 1957. 41–56.

Izročilo o mestu v vrhpoljski gmajni

Mesto, v katerem je bilo nastanjeno vojaštvo, naj bi stalo v nekdanji vrhpoljski gmajni levo od Lapanskega pota, ki vodi proti Vrhpolju. Območje s samotnim kozolcem obsega 20 do 25 arov. Zraven mesta je »Izero«, na zahodni strani pa se ga dotikajo Lanišča. Pirkovič je domneval, da je bilo »u mest« nekoč pletersko krvno sodišče, na najvišji točki, ki jo označuje triangulacijska točka, pa naj bi stale vislice. Zagorc (roj. 1880), Čiče iz Gornje Stare vasi je povedal, da so bili takrat, ko je še hodil v šolo, tam vidni grobovi obešencev.

Izročilo o mestu Pendur

Mesto Pendur naj bi bilo po besedah Franca Luzarja v dolini Pendirjevke, tam, kjer je med 2. svetovno vojno stala partizanska bolnišnica. Nalivi pa so ga odplavili in odnesli v dolino.

Po drugem izročilu pa naj bi se mesto pogreznilo v dolini Pendirjevke, kjer je nekoč stala Piretova (Radkovičeva) žaga in kjer ljudje še danes pravijo »pri žagi«, na njegovih ruševinah pa je pel petelin še štirinajst dni po tragediji.

Izročilo o naselju pri Miklavžu

Po ljudskem izročilu naj bi ob vzhodnem in severnem robu »Izera« pri Miklavžu stala vas, ki je štela pet hiš (v Suhadolu pravijo da dvanaajst). Njeni prebivalci so se imenovali Gorjanci. Pregnale so jih rjave mravlje, ki so bile tako nasilne, da je moral človek okoli sebe kuriti ogenj, da se je lahko naspal, v hišah pa ljudje niso mogli več prebiti. Preselili so se v Gornji Suhadol, kjer se njihovi potomci še vedno pišejo Gorjanc, na košenicah pri Miklavžu pa je še danes vse polno »mrdu-nov«, velikih mravljišč.¹¹

Izročilo o jezeru pri Miklavžu

»Izer« imenujejo domačini globok kotel na košenicah levo od ceste, ki vodi od Miklavževe cerkve proti sv. Jeri. Kotanja je zarasla z grmovjem, njeno dno pa je z nizkim grebenom razdeljeno v dve kotanji. V zahodni je na dnu voda, druga pa je suha. Pirkoviču so stari ljudje leta 1977 povedali, da so od prastarih časov imenovali »Izer« samo suho kotanjo.

¹¹ O naselju in mravljiščih pri Miklavžu gl. tudi Janeza Trdino: ...pohujšljive za vsakega... KRT. Ljubljana 1987. 87; Sprehod v Belo krajino. ZD, 11. knjiga. DZS. Ljubljana 1958, 73; Barabaš. Bajke... ZD, 6. knjiga. DZS. Ljubljana 1954. 241–254.

Marinka Dražumerič
VEŠČA JE NOČNI METULJ
IN STARA, SHIRANA ŽENICA

- ¹² Po Pirkovičevem mnenju naj bi bil Matildin oče oskrbnik Pleterij, kjer bi lahko slišal zgodbo o ljudeh pod Kukovo goro. O Kukovi gori in o jezeru v njej gl. tudi Janeza Trdino: Berači. Črtice in povesti iz narodnega življenja (dalje Črtice...). ZD, 9. knjiga. DZS. Ljubljana 1956, 309; Sprehod v Belo krajino. Črtice... ZD, 11. knjiga. DZS. Ljubljana 1958, 73–76.

Izvir Minutnik v dolini Pendirjevke;
foto: Andrej Hudoklin

Ljudsko izročilo pripoveduje, da je nekoč mlado dekle napajalo v »Izeru« v jarem vprežene vole, pa je vse skupaj padlo v vodo. Dekličine kite in volovski jarem so priplavali na dan po eni inačici pri Jeričkovem mlinu v Stopičah, po drugi v Prevolah in po tretji v rateškem studencu. Da se ne bi nesreča ponovila, so na dno »Izera« položili železno mrežo, ki naj bi bila še danes na njegovem močno zaraslem dnu.

Izročilo o ljudeh pod Kukovo goro

Novakova je kot mlado dekle služila na Draškovcu, kjer ji je gospa Matilda, ki je bila doma iz Gradca, povedala, da so pri njih vsak večer molili rožni venec. Na koncu pa so vedno dodali: »Molimo še za tiste ljudi, ki so pod Kukovo goro, ki repne olupke jedo. Ubogi ljudje!«¹²

Izročilo o izviru Minutnik

Staro ime za izvir Minutnik v dolini Pendirjevke je bilo Prenehavnik, saj se gladina vode v njem enakomerno dviga in upada. To naj bi se dogajalo zaradi tega, ker je v gori ogromno jezero, v katerem plava velika riba, ki s svojim gobcem od časa do časa zapre njegov iztok v izvir.

Izročilo o Krvavem kamnu

Zgodbo o tem, kako so pri določanju meje na Gorjancih živa zakopali dekle in mladeniča ter njun grob označili s kamnom, je znana iz literature. Že v sredini 19. stoletja jo je objavil Jožef Anton Babnik,¹³ tedanji Smoletov¹⁴ oskrbnik na gradu Prežek; Trdina je o določanju meje zapisal zgodbo o tekmovalstvu in krvavem poboju med Kranjci in Žumberčani,¹⁵ podoben motiv je uporabil tudi Jovan Hranilović v eni od svojih žumberških elegij.¹⁶ Jožefa Bratkovič pa je Pirkoviču povedala: Ko so delali na Gorjancih mejo med Kranjsko in Hrvaško, je bilo tam tudi neko dekle, ki so mu odsekali prste in je s svojo krvjo zaznamovalo obmejni kamen, da se ne bi pozabilo, kje je meja. To dekle pa je bilo v resnici vila, mejnik pa se od takrat imenuje Krvavi kamen.

IV

Izročilo o vilah in belih ženah

V Gorjancih so živele vile, deklice z dolgimi lasmi in oblečene v dolga bela oblačila. Niso hodile, ampak so se kar »vlekle«. Ko jih je v kraju, kjer so živele, kdo »obgledal«, so morale svoje bivališče zapustiti. Ljudem je bilo njihovega odhoda žal in jim je bilo hudo.

Franc Luzar pa je o vilah povedal: Vile pojejo in plešejo po meglicah. So ljudem prijazne in napovedujejo prihodnost, so »rojenice«. Vila je s svojo krvjo od odsekanih prstov zaznamovala Krvavi kamen, da bo večna meja. Vile so se bale edino glogove palice in človeka, ki jo je imel. Če so se prikazale zjutraj, je to napovedovalo lep dan. »Gorske vile« so letale po zraku in pele.

Po njegovem mnenju bele žene, ki so nekoč živele na Gorjancih, niso bile vile, ampak človeške žene, oblečene v bela oblačila, ki so po puščavniško živele v gorskih votlinah in po Podgorju hodile pomagat ljudem.

Izročilo o čarovnicah in veščah

Pirkovičevega deda Janeza Kušljana (roj. 1827), ki je bil dobrih dvanajst let pri vojaki na Italijanskem, je slišala žena Marija (roj. Bambič,

¹³ Jožef A. Babnik: Der Blutstein. Eine vaterländische Volksage aus dem Jahre 1650. Carniola 1839. Še istega leta je zgodbo v prevodu objavila Danica Ilirska, deset let kasneje pa v prevodu Fr. Malavašiča Slovenija, št. 1–4.

¹⁴ Andrej Smole je bil lastnik gospostva in gradu Prežek od 14. januarja 1833 do 3. februarja 1840.

¹⁵ Janez Trdina: Sprehod v Belo krajino. Črtice... ZD, 11. knjiga. DZS. Ljubljana 1958, 71.

¹⁶ Jovan Hranilović: Elegija VI. Žumberačke elegije i druge izabrane pjesme. Žumberački vikariat. Zagreb 1986, 35–38.

roj. 1837) neke noči stokati pred hišo. Stopila je na prag in videla »hiteti luč od drevesa do drevesa« ter moža vsega spehanega in spotenega. Na pragu si je oddahnil: »Tako težko še nisem nikoli v življenju nosil, sedaj pa je padlo z mene.« To je bila ježa čarovnic.

Da bi se zvečer pastirice zavarovale pred čarovnicami, so odvezale predpasnik, ga obrnile ter se z njim ognile. Fantje pa so si obrnili žepe, da »jih ne bi čarovnice«. Na kresni večer pa so morali biti pastirji doma pred sončnim zahodom, sicer bi jim čarovnice pomolzle krave.

V vaseh pod Gorjanci je bila, tako kot marsikje na Slovenskem, živa vera, da morajo biti ljudje po večernem zvonjenju doma, ker »ima noč svojo moč, ko imajo oblast večje in čarovnice«.

Čarovnice so bile včasih bolj pogoste na Vodenicah. Če je katera umrla, so zvečer prihajale tja od vseh strani lučke, druge čarovnice, »na slavic«. Na splošno pa je veljalo, da smrt čarovnice vedno zbudi vihar.

Po Luzarjevih besedah je vešča nočni metulj in stara, shirana ženica.

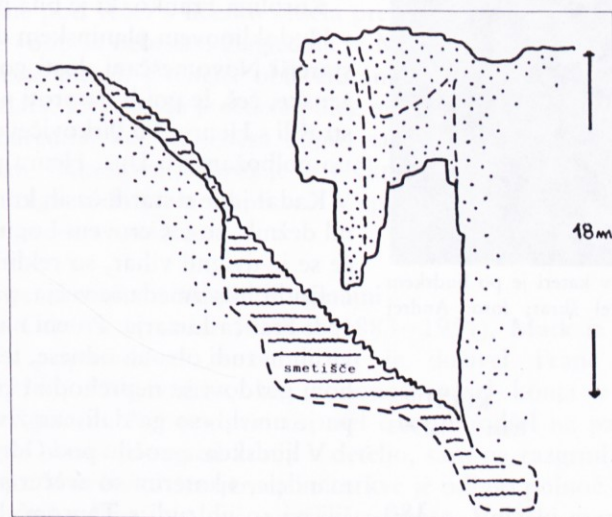
Izročilo o škrtih

V ljudskem izročilu o škrtih vlada precejšnja zmeda. Ljudje so jih videvali na različnih mestih in jim pripisovali lastnosti, ki so ponavadi škodile človeku. Najbolj zanimiva sta Taus in Perkmandelc. Toda kljub znanemu imenu se Taus dostikrat zliva z drugimi bitji, včasih celo s hudičem; mogoče je to celo tisti škrt, ki ga je Trdina poimenoval Gugelj. Izročilo o škrtih, njihova povezava s hudičem ali celo prastarimi božanstvi staroselcev bi gotovo zaslužila posebno raziskavo. Ker prispevek ni namenjen poglobljeni obravnavi bitij, ki so bila sestavni del ljudskega duha, naj le nanizam tisto, kar je uspelo zbrati Ivu Pirkoviču.

Kadar v Cerovem Logu niso našli kakšne stvari, so rekli, da se je nanjo »usedel škrt«. Škrata so včasih videvali otroci, pa tudi odrasli. Tako ga je stara Neža Ščinkovec videla, ko je delal na njivi pri vasi ob cesti, ki pelje proti Oštrasu. Zagledala ga je na mostu nad potokom Pendirjevka in prestrašeno pribežala v vas. Povedala je, da je bil majhen in razcapan, da je poskakoval, imel rdeč dežniček, s katerim je mahal navzgor in navzdol, ter vzklikal: »Hi, hi!«

Škrata je ob potoku Kaluderčku v šentjernejski gmajni videl tudi Janez Bambič (1868–1956) iz Šentjerneja. S parom majhnih konj se je peljal ob vodi in izginil v studenec pod Brezjem.

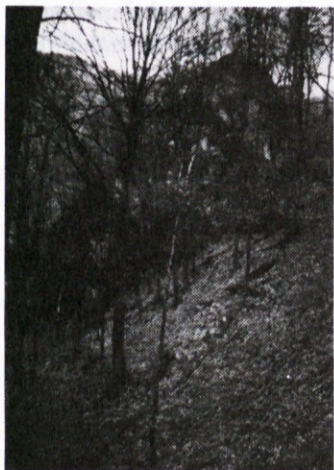
Poganjšca, kraška jama pri Javorovici; risal: Andrej Hudoklin, JK Novo mesto, 1990

¹⁷ O škrtu na Gorjancih in o nastanku imena Polom gl. tudi Janeza Trdino: Zgovorniki. Bajke... ZD, 6. knjiga. DZS. Ljubljana 1954. 255–256; Rože in trnje. Črtice... ZD, 10. knjiga. DZS. Ljubljana 1957. 220–221; Sprehod v Belo krajino. Črtice... ZD, 11. knjiga. DZS. Ljubljana 1958. 84–86; Trezne vinske in praznovrne. KRT. Ljubljana 1987. 803–804, 939–940. ...pohujšljive za vsakega... KRT. Ljubljana 1987. 206.

Zvonik Miklavževe cerkve; foto: Andrej Bartelj

Huda peč, v kateri je po ljudskem izročilu živel škrt; foto: Andrej Hudoklin

KULTURA
Rast 3–4/1993

Škrat naj bi živel v kraški jami Poganjšca. Ko je Janez Zagore (1822–1917), Jernejčkov iz Javorovice, pri njej pasel ovce, je ena sprožila kamen, ki je zgrmel v jamo. Iz nje pa se je prikazal škrt in zažugal pastirju: »Pazi se!«, češ da je kamen zbil škrtovemu otroku žlico iz rok.

Najbolj znan je gotovo škrt iz Hude peči v dolini Pendirjevke, ki je nagajal ljudem in jih pred dežjem nagovarjal, naj raztrosijo mrvo. Prekovanost je bilo, da bo škrt, ko bo na Gorjancih zamukal železni junec.¹⁷ Ko je zazvonil zvon Miklavževe nove cerkve, se je to res zgodilo. Luzar je znal povedati, da je škrt bežal skozi gozdove, kjer je vse drevje polomil – tako je nastalo ime Polom – nekam k Sotli in v njej utonil.

Po eni od inačic naj ne bi škrt iz Hude peči nikoli nihče videl. Zagovoril in izgnal naj bi ga šentjernejski kaplan, pri svojem begu pa je škrt vse polomil v Kranjskem in Hrvaškem Polomu. To inačico je poznal tudi Trdina. Bakšetova pa je Pirkoviču povedala, da je kaplan videl veliko ptico, ki je zletela iz pečine.

Po drugi inačici pa naj bi ljudje, zlasti ženske, škrt iz Hude peči večkrat videli. Tako tudi neki Kovačič iz Cerovega Loga, ki je imel v zakupu pletersko žago. Ta ga je videl, kako se je grel pri njegovem ognju.

Jožefa Bakše je Pirkoviču povedala, da je za škrt iz Hude peči slišala le ime vrag, nikoli kaj drugega. Hudobec je strašil mimoidoče, posebno grešniki so se bali priti blizu, ponoči pa so ljudje slišali njegove klice: »Jur porehugel!« Pirkovič je kot otrok slišal, da je »vrag iz Hude peči metal na mimoidoče bete«.

Da bi raziskali bivališče hudobnega duha, so pleterski patri okoli leta 1910 stesali 25 metrov dolgo lestev, da so prišli do skrivnostne luknje v navpični skali. Našli so le skalno razpoko, ljudje pa so vedeli povedati, da »če bi imel človek greh, bi bil vrag takoj poleg«.

Nekateri so poznali škrt iz Hude peči kot Tausa. Po besedah Janeza Kosa iz Kire naj bi bil Taus velik in kosmat. Takega je kot otrok videl sedeti na drevesu v podobi človeškega bitja tudi Janez Franko iz Hrastja. Ob košnji na gorjanskih košenicah pa so z njim Kranjci včasih ponagajali tudi Hrvatoma, da si ne bi upali ostati čez noč v gori, ker so radi kradli. »A vi se ga ne bojite?« so spraševali Žumberčani. »Ne, mi vemo odgovor,« so odgovarjali Kranjci.

Karolina Franko, ki je bila po 2. svetovni vojni nekaj časa natakaraica v Hudoklinovem planinskem domu pri Miklavžu, pa je povedala, da so starejši Novomeščani dosti govorili o Tausu. Z njim so zvečer strašili ženske, češ, le pojdi tja proti »Izeru«, te čaka Taus, moške pa so enako strašili s Heuro. Po Pirkovičevem mišljenju naj bi bil Taus keltsko gozdno polbožanstvo Dus, Heura pa dvoobrazno ilirsko božanstvo.

Kadar jo je v starih časih komu zagodel veter ali piš, mu, recimo, obrnil dežnik, so v Cerovem Logu pravili, da mu jo je zagodel Taus. Toda, če se je dvignil vihar, so rekli: »Nekje je neka čarovnica crknila.«

Da bi bila zmeda še večja, pa moramo o Tausu omeniti še dve pripovedi Franca Luzarja. Po eni naj bi bil to velik ptič, ki se skriva po močvirjih in tudi otroka odnese, ter je živel na Gorjancih, dokler so bili njihovi gozdovi še neprehodni; po drugi pa je bil Taus nekdanji človek, ko pa je umrl, »so ga dali« za žival.

V ljudskem izročilu pod Gorjanci pa je poleg Tausa poznan tudi Perkmandelc, s katerim so zvečer strašili otroke, če niso marali v hišo; strašili pa so jih tudi s Tausom. Po mnenju nekaterih naj bi živel v Hudi

peči, drugi pa trdijo, da naj bi bila to dva različna pojava. Perkmandelca sta videli Albina in Tončka Nunčič iz cerovljanskega mlina. Kot štiri- in triletni deklici sta šli v Kosovo trgovnico v Gorenjem Vrhpolju kupit cikorijo. Pri samotni Simončičevi hiši sta skrenili s ceste v gozd nabirat borovnice. Kar naenkrat sta zaslišali pokanje biča. Ko sta se ozrli, sta zagledali majhno bitje, škrate v zelenih hlačkah, rdečem jopiču, pokritega z rdečo koničasto kapico. Na glavi je imel rogove, na kosmatih kozjih nogah pa »ficelne«. V rokah je držal bič, z njim pokal in tekkel za punčkama, ki sta se skrili v Simončičevi rži. Ko je Albina odrasla, je še slišala pokanje biča in jo je bilo strah, kadar je šla mimo Simončičeve hiše.

Čevljar Luzar je povedal, da so ga, ko je šel ponoči iz »štore« v Zapužah domov, svarili: »Pazi, da te ne dobi Perkmandelc, teče bolj kot hudič!« Perkmandelc z zelenimi hlačami in rdečo kapico je poznan tudi iz ravninskega sveta ob Krki, kjer naj bi čuval potopljeni zaklad oz. srebrne zvonove iz srednjeveškega Gutenwertha.

Izročilo o divji jagi

Luzarjev oče je nekoč v mesečni noči čakal pod »kostaluocem«¹⁸ na Kiri zajca. Nenadoma zasliši vrh Gorjancev (na sv. Miklavžu) lovski rog. Ni še bilo, kar bi ura petnajstkrat zatiktakala, ko se oglasi rog že na Slivcu na Kozeljevki. Slišal je že tudi pse, ki so lajali. Še nekaj trenutkov in lovski rog je zatrobil že na Prežku in psi so divje zalajali. Lasje na glavi so se mu dvignili in čakajoči lovec je pobegnil s svojega mesta.

Luzarjeva hčerka Karolina pa je povedala, da je divja jaga¹⁹ vedno prihajala iz Pendirjevke in vihrala za Belim potokom vrh Camberka²⁰ in izginila v Gorjance. Vedno so lajali psi, trobili lovski rogovi in pokale puške. Izginila je pri Krvavem kamnu.

V

Odprta nebesa

Šentjernejski podobar Josip Hudoklin (1866–1940) je pred 2. svetovno vojno pripovedoval Pirkoviču, da se včasih človeku odpro nebesa in v spomin na to, postavi tam kapelica ali leseno znamenje ter da se ponavadi to zgodi ženskam. Tako so se tudi Ani Bakše iz Kire, ki je nekega dne pod večer s hčerko sedela pred hišo in gledala v Gorjance, naenkrat »odprla nebesa«. Zagledala je Marijo, ki se ji je nasmehnila. Okoli nje so plesali v tenčice oblečeni angelci, nebesna odprtina pa je bila vsa zlata. Hčerka, ki je sedela poleg nje, ni videla ničesar. »Si že kaj hudega naredila, ker se nebesa odpro samo dobremu človeku,« ji je dejala mati. Bakšetova je kasneje še večkrat strmela v nebo, da bi se ji odprlo, a tega ni doživela nikoli več. V spomin na doživljaj je postavila v vrtičku leseno znamenje.

O vojaštvu »u mest« v vrhpoljski gmajni

Francu Luzarju je sodar Franko (1883–1951), Matk iz Gornjega Vrhpolja, pripovedoval o tem, kaj je doživel Franc Goriškar (1863–1916), Miklavžetov, ko je ponoči pasel konja v nekdanji vrhpoljski gmajni. Ker podnevi ni imel časa, je odšel na pašo pozno ponoči. »U mest« je zagnal konja v deteljo, sam pa razgrnil plahto in legel nanjo. V zvoniku šentjernejske cerkve je odbilo polnoč. Komaj je utihnil zadnji udarec, zadoni vojaška trobenta. Vojaški marš je spre-

¹⁸ Podaljšek Kire nad Cerovim Logom.

¹⁹ Predstava o divji jagi živi predvsem ob naši zahodni meji z nemško sosesčino. Po Kuretu naj bi bila povezana z vero v vračanje prednikov. Divja jaga – trop lajajočih psov, ki jih goni divji lovec – naj bi po gorskih gozdovih vihrala predvsem v dvanajstih nočeh med božičem in svetimi tremi kralji, ko je bil po splošno razširjenem mnenju »svet odprt« vsemu hudemu, a tudi dobremu.

²⁰ Camberk je del gozda nad Gmajno, imenovano »Za gomilo« nad Cerovim Logom. Ime je izpeljanka iz nemščine: der Zahn – zob, die Berg – gora.

mljalo strumno in trdo korakanje vojaške čete. Konja sta dvignila glavi in prestrašeno pribežala k pastirju, kateremu so se ob slušnem prizoru – videl ni ničesar – dvignili lasje na glavi. Pognal se je na konja in v divjem diru odjezdil z odljudne samote.

Napoved vrnitve kartuzijanov v Pleterje

Pepca Novak iz Šentjerneja je pripovedovala, da je kot sedemnajstletno dekle leta 1894 živela v Pleterjah, ki so bila tedaj v lasti družine Borsch, in nek večer doživela nekaj čudnega: Brez sna je ležala v postelji in gledala skozi okno, ki se je odpiralo na dvoriščno stran. Kar naenkrat je mimo pridrsala vrsta belih menihov v kapucah na sklonjenih in kimaajočih glavah. Planila je k oknu, da bi ga odprla in si postave bolje ogledala. Neka Čehinja, ki je spala z njo v sobi in jo je prebudil Pepčin krik, je skočila za njo, ker je mislila, da se ji je zmešalo, saj sama ni videla ničesar.

Drugo jutro je bilo v gradu vse na nogah. Čeprav je Pepca zatrjevala, da je bila budna, je obveljalo mnenje, da se ji je vse skupaj sanjalo. Le oskrbnik Pekarek je zmajeval z glavo, češ da se spomni, da so tukaj nekoč živeli beli menihi (kartuzijani), ki pa jih Pepca ni še nikoli videla. Ko je pozneje spremljala baronico Zofijo v Gradec, je tam zagledala na ulici menihe in vzkliknila: »Take sem videla v Pleterjah!«

Leto po Pepčinem nenavadnem doživljanju sta se pri Borschih oglašila ljubljanski škof in šentjernejski župnik ter povedala, da se francoski kartuzijani zanimajo za nakup Pleterij. Takrat je oskrbnik Pekarek dejal: »Pepca je imela prav, menihi so se napovedali.«²¹

Videnje v Majzljevi zidnici na Tičenci

Ko je bila Karolina Franko še otrok, je za Majzljev vinograd na Tičenci²² jeseni skrbel njen oče Franc Luzar. Ko so neke jeseni trgali, so otroci pozno popoldne lezli po stopnicah v prvo nadstropje zidnice. Tu se je iz veže prišlo v »prešnco« s prešo in kadmi, iz nje pa so druga vrata držala v sobo. Ko je Karolina na čelu otroške trume planila skozi vrata v »prešnco«, je zagledala procesijo ljudi brez glav, oblečenih v rjavo kot menihi. Prihajali so skozi sobna vrata in izginjali pod kadmi. Karolina je zavpila, zbežala po stopnicah in podrla vse otroke za seboj. Njen oče, gospodar in obirači so stekli v »prešnco«, v njej vse presvetlili in pretaknili, a našli niso ničesar.

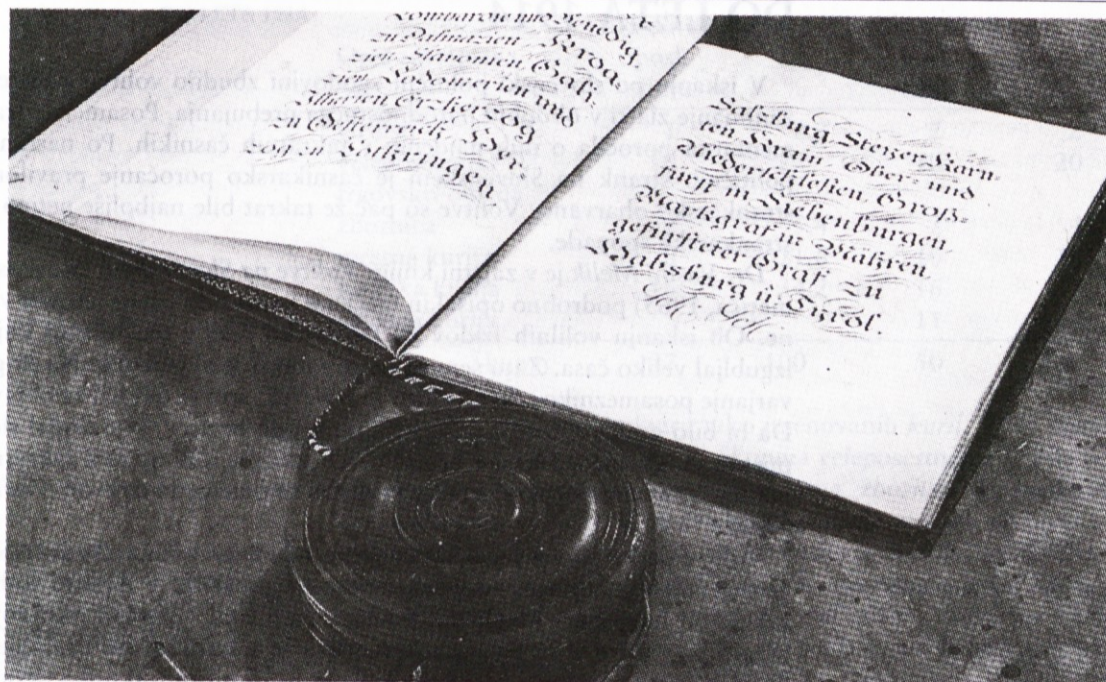
²¹ Kartuzijanski red je Pleterje kupil leta 1899 in na novo pozidal samostan, ki ga je škof Jeglič blagoslovil leta 1904.

²² Del Vajndola v smeri proti Orehoviči. Ime naj bi nastalo od tega, ker je bilo tam vedno veliko škorcev. Majzljevo veliko enonadstropno zidnico naj bi po Pirko-
vičevem mnenju v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja pozidal Anton Majzelj (1855–1917), gostilničar in mesar iz Kastela v Šentjerneju. Zidnica je bila požgana med 2. svetovno vojno.

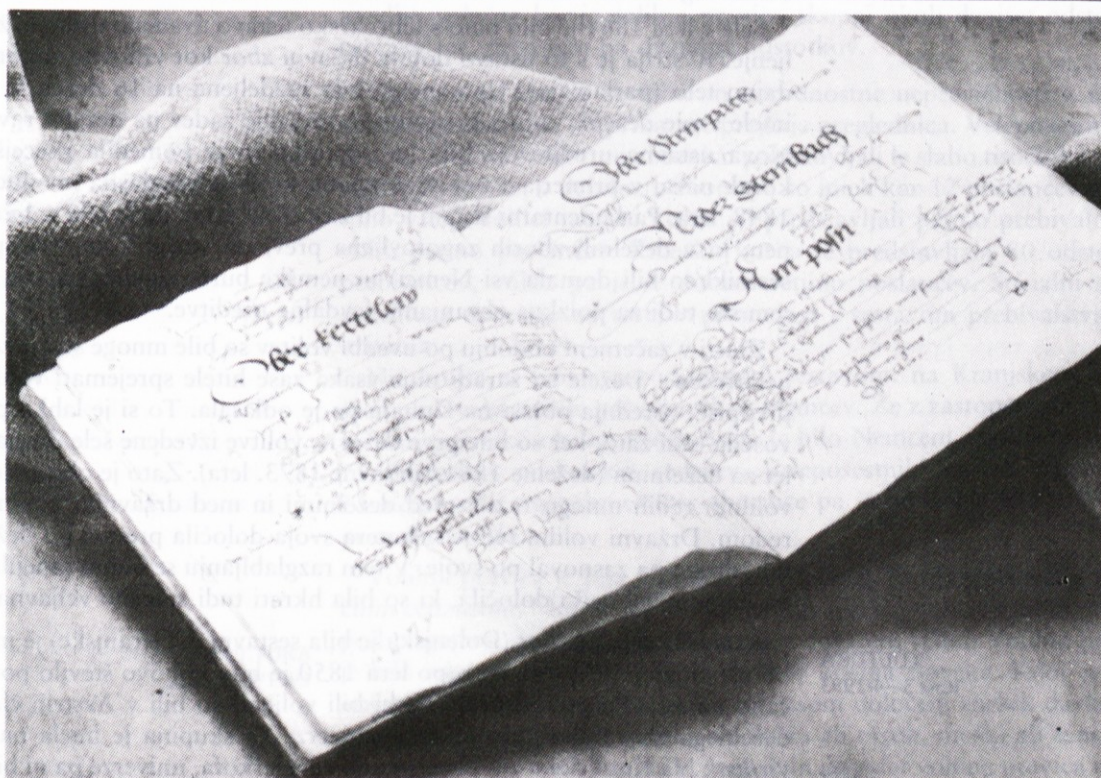
Krvavi kamen iz časov, ko so označevali mejo med Kranjsko in Hrvaško; foto: Andrej Bartelj

Statut novomeškega kapitlja (1. marec 1819); foto: Zvone Pelko

Kapiteljski urbar iz leta 1525/1526; foto: Zvone Pelko

Miloš Jakopec VOLITVE NA DOLENJSKEM DO LETA 1914

V iskanju po slovenski politični zgodovini zbudijo volitve iskalčevo zanimanje zlasti v obdobju narodnostnega prebujanja. Posamezna fragmentarna poročila o njih najdemo v takratnih časnikih. Po nastanku političnih strank na Slovenskem je časnikarsko poročanje praviloma strankarsko obarvano. Volitve so pač že takrat bile najboljše netivo za strankarske spopade.

Dr. Vasilij Melik je v zajetni knjigi *Volitve na Slovenskem* (Slovenska matica, 1965) podrobno opisal in razčlenil volitve do prve svetovne vojne. Ob iskanju volilnih izidov za Dolenjsko sem v tej obsežni knjigi izgubljal veliko časa. Zato sem za svojo rabo izdelal izvleček. Na prigrizanje posameznikov, ki so videli ta izvleček, sem se odločil za objavo. Da bi bilo gradivo dostopnejše širšemu krogu bralcev, sem dodal sicer pustim preglednicam krajše besedilo. To vsebuje okvirni oris takratnih volitev. Kot edini vir sem pri tem uporabil že omenjeno delo *dr. Vasilija Melika*.

Volitve so na Slovenskem sorazmerno mlada ustanova. Prvič so Slovenci volili v sodobnem pomenu te besede leta 1848. V Avstriji so bile takrat ob buržoazni revoluciji, poimenovani tudi »pomlad narodov«, razpisane volitve v deželna predstavništva in v frankfurtski parlament. Slednji naj bi odločal o združitvi Avstrije in Nemčije v skupno državo. Slovenci nismo bili naklonjeni tej združitvi. Zato so volitve v frankfurtski parlament doživele v slovenskih deželah zelo pičlo udeležbo. Revolucija 1848. je bila še v istem letu zadušena, frankfurtska prizadevanja so ostala neuresničena, v habsburški Avstriji pa ji je sledilo desetletje Bachovega absolutizma.

Šele v letu 1861 je bilo nato s februarско ustavo uvedeno ustavno življenje. Avstrija je s to ustavo dobila *državni zbor* kot vrhovno zakonodajno telo (parlament). Upravno je bila razdeljena na 16 dežel, ki so imele svoje *deželne zbore*, pristojne za urejanje zadev na deželni ravni. Nova ustavna ureditev je bila nazadnjaška in je pomenila precejšen korak nazaj v primerjavi s svoboščinami, ki jih je razglasila revolucija 1848. leta. Parlamentarni sistem je bil zasnovan tako, da je bila v državnem in v deželnih zbora zagotovljena prevlada veleposestev (veleposestniki so bili domala vsi Nemci) in nemške buržoazije. Seveda je ob tem šlo tudi za poizkus ohranjanja fevdalne ureditve.

Zlasti v začetnem obdobju po uvedbi volitev so bile mnoge stvari zelo nedorečene. Dežele so zaradi nuje vsaka zase hitele sprejemati volilne predpise, osrednja oblast na Dunaju pa je odlašala. To si je lahko privoščila tudi zato, ker so bile prve državne volitve izvedene šele dvanajst let za deželnimi (deželne 1861., državne 1873. leta). Zato je obstajalo v volilnih redih mnogo razlik med deželnimi in med državnim volilnim redom. Državni volilni red je nekatera svoja določila prevzel po deželnih, druga pa zasnoval po svoje. V tem razglabljanju se bomo omejili le na najpomembnejša določila, ki so bila hkrati tudi splošno veljavna.

Kranjski deželni zbor (Dolenjska je bila sestavni del Kranjske) je imel ob ustanovitvi 37 poslancev (po letu 1850 je bilo njihovo število povečano na 50). Po položaju (ne da bi bili voljeni) so bili v Avstriji člani deželnega zbora škofje in rektorji univerz. Ta skupina je imela naziv *virilisti*. Na Kranjskem smo imeli samo enega škofa, univerze pa ni bilo.

Naslednja preglednica ponazarja sestav deželnega zbora Kranjske:

Opis zastopstva	1861 do 1908		po letu 1908	
	posl. štev.	%	posl. štev.	%
virilisti	1	2,7	2	2
veleposestniki	10	27	10	20
trgovsko-obrtna zbornica	2	5,4	2	4
mestna kurija	8	21,6	10	20
kmečka kurija	16	34,2	16	32
splošna kurija			11	22
Skupaj	37	100	50	100

Volitve so potekale v okviru tako imenovanih *kurij*. Te so sestavljali volilci po stanovski pripadnosti. *Skupina veleposestnikov* je bila po številu volilcev najmanjša. *Trgovsko-obrtna zbornica* je predstavljala drugo skupino volilcev. V okviru *mestne kurije* so volili prebivalci mest in nekaterih trgov¹, v okviru *kmečke kurije* pa kmečki prebivalci. Leta 1897 je bila uvedena *splošna kurija*. Prvotni namen je bil zajeti z njo nove skupine prebivalstva. Ta namen je bil močno okrnjen z omejitvami, ki so bile uvedene hkrati. Delavstvu (z razvojem industrije je postalo ob prelomu 19. stoletja v Avstriji številčno pomemben dejavnik) je bila volilna pravica omejena z določilom o večletnem stalnem bivališču. Zavaljo tega so mnogi delavci ostali brez volilne pravice, saj je bila migracija takrat zelo prisotna. V splošni kuriji pa so dobile volilno pravico nekatere skupine, ki so jo imele že prej. Tako so odtlej obstajali v Avstriji volilci, ki so volili po dvakrat... Na Kranjskem je imelo z uvedbo *splošne kurije* volilno pravico skupaj okoli dvajset odstotkov prebivalcev, pred tem pa dvanajst odstotkov.

Oglejmo si zdaj še socialne in narodnostne nepravilnosti v sestavi deželnega zbora, ki jih prikazuje prejšnja preglednica. Veleposestniki so skupaj s trgovsko-obrtno zbornico predstavljali le slabo tisočinko prebivalcev Kranjske, v deželnem zboru pa so imeli kar 12 poslancev ali tretjino vseh. Volilci mestne kurije so predstavljali petino prebivalcev in volili petino poslancev. Kmečka kurija je predstavljala 80 odstotkov prebivalcev, volila pa je le dobro tretjino poslancev. Socialni sestav deželnega zbora je bil torej v primerjavi s sestavom prebivalstva zelo krivičen.

Nič boljše ni bilo z narodnostnim sestavom: na Kranjskem je bilo med prebivalstvom le pet odstotkov Nemcev. Že z zastopstvom veleposesti in trgovsko-obrtno zbornice pa je bilo Nemcem zagotovljenih kar 28 odstotkov poslanskih sedežev. Veleposestniki so bili domala vsi Nemci, sestav trgovsko-obrtno zbornice pa je bil dolga leta prav tako povsem nemški.

Volilna pravica je bila v mestni in v kmečki kuriji omejevana z *davčnim cenzusom*. Meščan ali kmečki prebivalec sta dobila volilno pravico pod pogojem, da sta plačevala davke v določeni višini. Volilna pravica je bila navezana bolj na plačilo davkov kot na človeka. Kdor je bil v občini obdavčen ter je plačeval s cenzusom določeni znesek davkov, je imel volilno pravico, če je bil polnoleten ali otrok, moški ali ženska, je bilo to podjetje, obrt, župnišče, samostan. Vendar volilna pravica ni bila

¹ Na Dolenjskem so v okviru mestne kurije volili le v Črnomlju, Kočevju, Kostanjevici, Krškem, Metliki, Novem mestu, Ribnici in Višnji Gori.

tudi glasovalna pravica. Otrok ali ženska sta morala za glasovanje pooblastiti polnoletno moško osebo. Večlastniško podjetje ali ustanova, ki jo je sestavljalo več oseb (npr. samostan s 150 menihi), je imela pravico do samo enega glasu.

Volitve v kmečki kuriji so bile *posredne*. Potekale so v dveh stopnjah. Volilci (seveda samo tisti, ki so zadoščali davčnemu cenzusu) so na prvi stopnji v občini volili *volilne može*. Običajno je 500 volilcev volilo enega volilnega moža. V naslednji stopnji so nato volilni može volili poslanca. Posredne volitve v kmečki kuriji so bile odpravljene na Kranjskem šele z zakonom 5. novembra 1898. leta.

Zgovoren je podatek o številu prebivalcev na enega poslanca. Na Kranjskem je v mestni kuriji prišel en poslanec na 6424 meščanov, v kmečki kuriji pa na 27.575 kmečkih prebivalcev. Zaradi davčnih cenзов je imelo volilno pravico le sedem odstotkov kmečkega prebivalstva.

Država si je zagotavljala volilne glasove tudi z izjemnimi pravili. Ta so veljala za tako imenovano *intelligenčno skupino volilcev*. Sestavljali so jo uradniki, duhovniki, upokojeni oficirji, vojaški uradniki, osebe z akademsko stopnjo, profesorji in učitelji. Za njih ni veljal davčni cenzus, imeti so morali le domovinsko pravico v občini. Državni uradniki (na Dolenjskem jih je bilo okoli 150) so bili v času slovensko-nemškega narodnostnega spopada s svojimi glasovi na volitvah nemalokrat odločilni. O zmagi ali porazu je pogosto odločalo le nekaj glasov, *glasovanje pa je bilo javno*. Državnim uradnikom so nadrejeni naročili, koga morajo voliti. Koga so v resnici volili, so zlahka preverili. Pomen glasov intelligenčne skupine slika podatek, da je bilo ob volitvah 1867. leta na Kranjskem med skupno 2554 volilci v mestni kuriji kar 667 pripadnikov intelligenčne skupine.

Tajno, pisno glasovanje je bilo na Kranjskem uvedeno šele leta 1884 pri volitvah v deželni zbor, vendar samo v veleposestniški in mestni kuriji, v kmečki pa šele leta 1898. Pri volitvah v državni zbor je bilo takšno glasovanje uvedeno v veleposestniški in mestni kuriji 1873. leta, v kmečki in splošni kuriji pa 1896. leta.

Volilna pravica je bila omejevana z mnogimi določili. Na Kranjskem je živelo blizu pol milijona prebivalcev, v mestni kuriji pa je imelo volilno pravico 2696 in v kmečki 32.378 prebivalcev (podatki za leto 1867) ali v odstotkih: od 5,4 do 12,2 odstotka prebivalcev.

Volilna udeležba je bila vselej zelo pičla. Na prvih volitvah leta 1861. je dosegla trideset odstotkov in ni bila do konca 19. stoletja nikoli več tolikšna. V kmečki kuriji je dosegala običajno okoli deset odstotkov.

Državni zbor: volitve vanj so bile do 1873. posredne. Poslance so volili deželni zbori iz svoje sredine. Pri tem so morali upoštevati ključ, koliko poslancev morajo izvoliti izmed predstavnikov veleposestev in virilistov, trgovsko-obrtne zbornice, mestne in kmečke kurije. Število poslancev državnega zbora in zastopstvo Kranjske v njem sta razvidni iz naslednje preglednice:

Leto	Vseh preb. Kranjske	Vseh posl. v zboru	Posl. Kranjske	Preb. na poslanca
1861	451.941	303	6	76.323
1873	463.273	353	10	76.327
1886	496.691	425	11	45.154
1897	508.150	516	12	42.077

Preglednice, ki sledijo zdaj, so izdelane samo za dolenski del Kranjske. Prva prikazuje volitve v deželni zbor, druga v državnega. Opozoriti moram na nekatere izjemnosti, ki bi lahko zbegale bralca. Volitve so vselej potekale po volilnih okoliših, ki so jih pri obojih volitvah oblikovali tako, da so združevali sodne okraje. V preglednicah so vselej poimenovani sodni okraji, ki sestavljajo okoliš, na katerega se nanašajo podatki. Za volitve v deželni zbor 1861. leta ni zajet volilni okoliš Kočevje, Ribnica, Velike Lašče, kjer so na voljo le nepopolni podatki.

V preglednici za volitve v državni zbor so te izjeme: nekajkrat je bila vsa Dolenjska volilni okoliš, zato takrat niso posebej naštet sodni okraji. Pri volitvah v splošni kuriji v letih 1897 in 1900 je volilni okoliš sestavljala vsa Kranjska. Volilnih rezultatov za Dolenjsko zato ni bilo mogoče izločiti in so predstavljeni skupni, za vso Kranjsko. V kmečki kuriji je bil eden izmed štirih volilnih okolišev sestavljen tako, da je vključeval tudi sodni okraj Vrhniko. Priobčeni podatki vsebujejo zato tudi Vrhniko in zato niso čisto dolenski, vendar drugače ni šlo.

Podatki in volilni izidi, ki so nanizani v preglednicah, slikajo politična dogajanja, ki so spremljala volitve. Spremljamo lahko spreminjanje števila volilnih upravičencev, število voljenih poslancev, volilnih mož, volilno udeležbo in tudi volilni boj. Ta je do leta 1895, ko so prvič nastopile slovenske politične stranke, potekal v spopadu med slovenskimi in nemškimi kandidati. Ta spopad je razviden iz stolpcev *Slov.*, *Nem.* Po letu 1895 kažejo podatki o volilnih izidih spopad med slovenskimi političnimi strankami. Izjema je Kočevsko, kjer se vse do konca pojavljajo nemški kandidati.

Volitve v *veleposestniški* in v *trgovsko-obrtni zbornici* v preglednicah niso zajete.

V obeh volilnih preglednicah so nanizani naslednji podatki: v prvem stolpcu je naveden *datum volitev*. V Avstriji so bile volitve vsakih šest let. Če je izvoljeni poslanec umrl ali odstopil, so bile v njegovem volilnem okolišu nadomestne volitve. Pred iztekom roka so bile volitve nekajkrat zaradi volilne reforme. V stolpcu *Volilni okoliš* so naštet sodni okraji, ki so sestavljali posamezni volilni okoliš. V stolpcu *Kurija* je označena kurija, na katero so se volitve nanašale: z M je označena mestna, s K kmečka, s S pa splošna kurija. Stolpec z oznako *Poslancev* pove, koliko poslancev je bilo voljenih v okolišu. V stolpcu *Upravičencev* je navedeno število volilnih upravičencev v okolišu. Vprašaj v tem stolpcu pove, da podatki niso ohranjeni. Enak pomen ima vprašaj v naslednjem stolpcu *Udeležencev*, kjer so številke o volilni udeležbi. Podatek v stolpcu *Vol. mož* pove, koliko volilnih mož je bilo v okolišu izvoljenih (velja samo za kmečko kurijo). V stolpcih z oznakami *Nem.*, *Slov.* so številke, ki povedo, koliko glasov so dobili slovenski in koliko nemški kandidati, v stolpcih *Lib.*, *Kler.*, *Soc. dem. pa* so številke o glasovih, ki so jih dobili kandidati liberalne, klerikalne in socialnodemokratske stranke.

DOLENJSKA - VOLITVE V DEŽELNI ZBOR

mestna kurija, kmečka kurija in splošna kurija

Datum volitev	Volilni okoliš	Ku- ri- ja	Pos- lan- cev	Upra- vičen- cev	Ude- ležen- cev	Vol. mož	Nem.	Slov.	Lib.	Kler.	Soc. dem.
26.03.1861	Novo mesto, Višnja Gora, Črnomelj, Metlika, Kostanjevica, Krško	M	1	504	156		106	38			
26.03.1861	Kočevje in Ribnica	M	1	134	57		29	28			
21.03.1861	Novo mesto, Kostanjevica, Krško	K	1	3908	480	97	8	71			
21.03.1861	Trebnje, Stična, Višnja Gora, Žužem- berk, Mokronog, Litija, Dvor, Radeče	K	3	7743	1686	159	80	77			
27.03.1867	Novo mesto, Višnja Gora, Črnomelj, Metlika, Kostanjevica, Krško	M	1	524	319		161	158			
27.03.1867	Kočevje, Ribnica	M	1	114	85		44	40			
26.03.1867	Novo mesto, Kostanjevica, Krško	K	1	3730	299	98	24	59			
26.03.1867	Trebnje, Stična, Višnja Gora, Žu- žemberk, Mokronog, Litija, Dvor, Radeče	K	3	7515	916	157	87	325			
26.03.1867	Črnomelj, Metlika	K	1	2440	300	58		54			
26.03.1867	Kočevje, Ribnica, Velike Lašče	K	2	3432	469	92	72	94			
28.06.1870	Novo mesto, Višnja Gora, Črnomelj, Metlika, Kostanjevica, Krško	M	1	415	236		85	150			
28.06.1870	Kočevje, Ribnica	M	1	120	94		64	30			
27.06.1870	Novo mesto, Kostanjevica, Krško	K	1	3668	179	100	15	64			
27.06.1870	Kočevje, Ribnica, Velike Lašče	K	2	320	416	91	72	98			
24.05.1869	Trebnje, Stična, Višnja Gora, Žužemberk, Mokronog, Litija, Dvor, Radeče	K	3	6718	594	157	20	119			
27.06.1870	Črnomelj, Metlika	K		2289	426	55		48			
14.12.1871	Novo mesto, Višnja Gora, Črnomelj, Metlika, Kostanjevica, Krško	M	1	516	346		166	180			
14.12.1871	Kočevje, Ribnica	M	1	124	59		59				
12.12.1871	Trebnje, Stična, Višnja Gora, Žužemberk, Mokronog, Litija, Dvor, Radeče	K	3	6410	712	161	25	125			
12.12.1871	Črnomelj, Metlika	K	1	2247	363	64		58			
12.12.1871	Kočevje, Ribnica, Vel. Lašče	K	2	2509	245	91	40	42			
12.12.1871	Novo mesto, Kostanjevica, Krško	K	1	3492	228	101	5	71			
10.07.1877	Novo mesto, Višnja Gora, Črnomelj, Metlika, Kostanjevica, Krško	M	1	474	373		204	164			
10.07.1877	Kočevje, Ribnica	M	1	125	76		-75				
07.07.1877	Novo mesto, Kostanjevica, Krško	K	1	3267	459	99	12	83			
07.07.1877	Trebnje, Stična, Višnja Gora, Žužemberk, Mokronog, Litija, Dvor, Radeče	K	3	4927	1487	156	27	122			
07.07.1877	Črnomelj, Metlika	K	1	2209	298	63	7	56			
07.07.1877	Kočevje, Ribnica, Vel. Lašče	K	2	3344	627	91	45	46			

Datum volitev	Volilni okoliš	Ku- ri- ja	Pos- lan- cev	Upra- vičen cevc	Ude- ležen cevc	Vol. mož	Nem.	Slov.	Lib.	Kler.	Soc. dem.
12.06.1883	Novo mesto, Višnja Gora, Črnomelj										
	Metlika, Kostanjevica, Krško	M	1	466	295				295		
12.06.1883	Kočevje, Ribnica	M	1	144	65		65				
09.06.1883	Črnomelj, Metlika	K	1	2266	284	56			34		
09.06.1883	Novo mesto, Kostanjevica, Krško	K	1	3187	381	101			94		
09.06.1883	Trebnje, Stična, Višnja Gora, Žu- zemberk, Mokronog, Litija, Dvor, Radeče	K	3	5389	667	166			143		
09.06.1883	Kočevje, Ribnica, Vel. Lasče	K	2	3411	602	90	35		60		
08.07.1889	Novo mesto, Višnja Gora, Črnomelj, Metlika, Kostanjevica, Krško	M	1	547	332				328		
08.07.1889	Kočevje, Ribnica	M	1	215	153		152				
04.07.1889	Novo mesto, Kostanjevica, Krško	K	1	5875	216	101			94		
04.07.1889	Trebnje, Stična, Višnja Gora, Žu- zemberk, Mokronog, Litija, Dvor, Radeče	K	3	7401	660	166			141		
04.07.1889	Črnomelj, Metlika	K	1	2977	226	56			33		
04.07.1889	Kočevje, Ribnica, Vel. Lasče	K	2	3715	503	81			45		
25.11.1895	Novo mesto, Višnja Gora, Črnomelj, Metlika, Kostanjevica, Krško	M	1	563	427				299	124	
25.11.1895	Kočevje, Ribnica	M	1	242	151		148				
25.11.1895	Novo mesto, Kostanjevica, Krško	K	1	4939	525	105				93	
21.11.1895	Trebnje, Stična, Višnja Gora, Žužemberk, Mokronog, Litija, Dvor, Radeče	K	3	7272	1222	169			156	529	
21.11.1895	Črnomelj, Metlika	K	1	2888	367	53				52	
21.11.1895	Kočevje, Ribnica, Vel. Lasče	K	2	3363	438	84			40	123	
19.09.1901	Novo mesto, Višnja Gora, Črnomelj, Metlika, Kostanjevica, Krško	M	1	620	443				380	61	
19.09.1901	Kočevje, Ribnica	M	1	278	166		164				
12.09.1901	Novo mesto, Kostanjevica, Krško	K	1	5226	3546				1062	2408	
12.09.1901	Trebnje, Stična, Višnja Gora, Žu- zemberk, Mokronog, Litija, Dvor, Radeče	K	3	7326	5038				2264	12704	
12.09.1901	Črnomelj, Metlika	K	1	2878	1577				419	1155	
12.09.1901	Kočevje, Ribnica, Vel. Lasče	K	2	3937	2651				1112	4042	
28.02.1908	Novo mesto, Višnja Gora, Črnomelj, Metlika, Kostanjevica, Krško	M	1	683	364				340		
28.02.1908	Kočevje, Ribnica	M	1	314	246		149	90			
28.02.1908	Novo mesto, Kostanjevica, Krško	K	1	4684	1633					1510	
21.02.1908	Trebnje, Stična, Višnja Gora, Žu- zemberk, Mokronog, Litija, Dvor, Radeče	K	3	7106	3532				883	9210	166
21.02.1908	Črnomelj, Metlika	K	1	2684	1653				696	924	
21.02.1908	Kočevje, Ribnica, Vel. Lasče	K	2	3879	1997				917	2903	

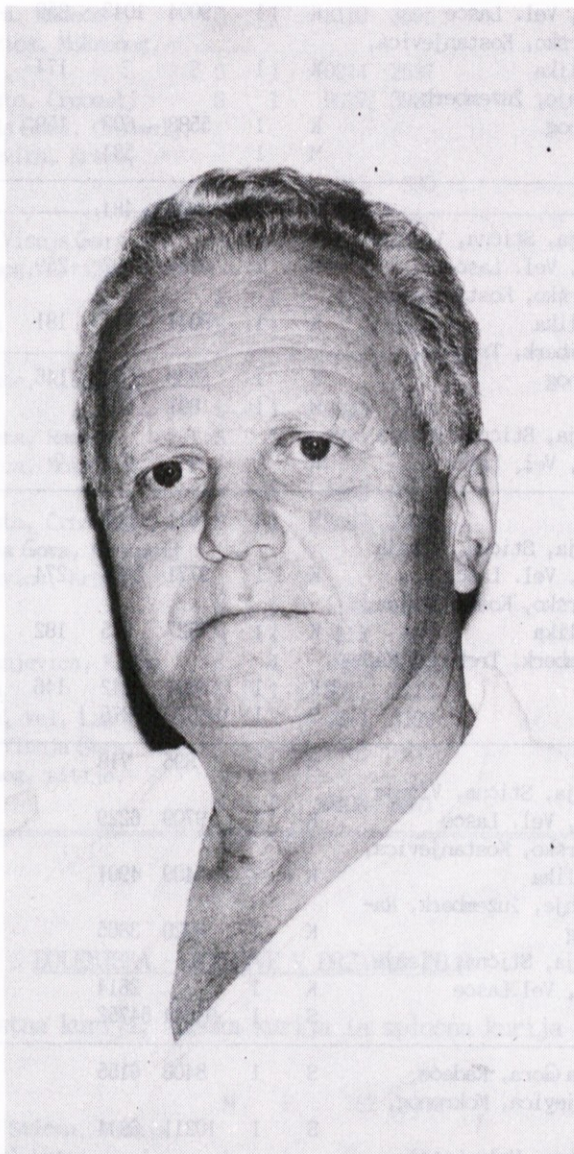
Datum volitev	Volilni okolis	Ku- ri- ja	Pos- lan- oec	Upra- vičen oec	Ude- ležen oec	Vol. mož	Nem.	*Slov.	Lib.	Kler.	Soc. dem.
14.02.1908	Kočevje, Vel. Lasče, Ribnica, Žužemberk	S	1	9723	3310					3310	
14.12.1908	Litija, Višnja Gora, Radeče	S	1	8110	3695					2818	788
14.12.1908	Krsko, Kostanjevica, Mokronog, Trebnoje	S	1	10214	2537					2322	
14.12.1908	Metlika, Novo mesto, Črnomelj	S	1	9627	3932				427	3269	
31.08.1908	Novo mesto, Višnja Gora, Črnomelj, Metlika, Kostanjevica, Krsko, Ribnica	M	1	815	330				320		
21.03.1911	Trebnoje, Stična, Višnja Gora, Žužemberk, Mokronog, Litija, Dvor, Radeče	E	3	7122	6638				1136	4837	140
14.03.1912	Črnomelj, Metlika	K	1		2538				1166	1344	
01.12.1913	Kočevje, Vel. Lasče, Ribnica, Žužemberk	S	1	9803	7043				983	5487	62
01.12.1913	Litija, Višnja Gora, Radeče	S	1	8214	7270				1425	4642	887
01.12.1913	Krsko, Kostanjevica, Mokronog, Trebnoje	S	1	9569	8254				3087	4966	75
01.12.1913	Metlika, Novo mesto, Črnomelj	S	1	9487	7407				1752	5331	140
16.12.1913	Novo mesto, Višnja Gora, Črnomelj Metlika, Kostanjevica, Krsko, Ribnica	M	1	1149	1015				597	380	
16.12.1913	Kočevje	M	1	213	181		147				
09.12.1913	Novo mesto, Kostanjevica, Krsko	K	1	7959	6001				1338	4461	
09.12.1913	Črnomelj, Metlika	K	1	3071	2215				500	1645	
09.12.1913	Kočevje, Ribnica, Vel. Lasče	K	2	3675	3359				829	4749	
09.12.1913	Trebnoje, Stična, Višnja Gora, Žužemberk, Mokronog, Litija, Dvor, Radeče	K	3	10108	8641				5316	19195	263

DOLENJSKA - VOLITVE V DRŽAVNI ZBOR

mestna kurija, kmečka kurija in splošna kurija

23.10.1873	Vsa Dolenjska	M	1	782	346		241	102			
16.10.1873	Vrhnika, Litija, Stična, Višnja Gora, Ribnica, Vel. Lasče	K	1	?	?	256	6	223			
16.10.1873	Novo mesto, Krsko, Kostanjevica, Črnomelj, Metlika	K	1	?	?	175	27	130			
16.10.1873	Kočevje, Trebnje, Žužemberk, Radeče, Mokronog	K	1	?	?	139	90	26			
30.06.1879	Vsa Dolenjska	M	1	516	431		194	234			
24.06.1879	Vrhnika, Litija, Stična, Višnja Gora, Ribnica, Vel. Lasče	K	1	4881	1075	242		236			
24.06.1879	Novo mesto, Krsko, Kostanjevica	K	1	5329	666	172		165			
24.06.1879	Kočevje, Trebnje, Žužemberk, Radeče, Mokronog	K	1	3621	695	139	38	98			

Datum volitev	Volilni okoliš	Ku- ri- ja	Pos- lan- cev	Upra- vičen- cev	Ude- ležen- cev	Vol. mož	Nem.	Slov.	Lib.	Kler.	Soc. dem.
02.06.1885	Vsa Dolenjska	M	1	710	588		104	484			
28.05.1885	Vrhnika, Litija, Stična, Višnja Gora, Ribnica, Vel. Lasče	K	1	9004	1043	259		248			
28.05.1885	Novo mesto, Krško, Kostanjevica, Črnomelj, Metlika	K	1	?	?	174		174			
28.05.1885	Kočevo, Trebnje, Žužemberk, Radeče, Mokronog	K	1	5588	603	159		142			
12.12.1885	Vsa Dolenjska	M	1		584			584			
05.03.1891	Vsa Dolenjska	M	1	801	484			480			
03.03.1891	Vrhnika, Litija, Stična, Višnja Gora, Ribnica, Vel. Lasče	K	1	9197	1192	259		248			
03.03.1891	Novo mesto, Krško, Kostanjevica, Črnomelj, Metlika	K	1	8041	711	181		169			
03.03.1891	Kočevo, Žužemberk, Trebnje, Radeče, Mokronog	K	1	5538	1053	146		92	53		
25.02.1895	Vsa Dolenjska	M	1	801	608				395	193	
29.09.1896	Vrhnika, Litija, Stična, Višnja Gora, Ribnica, Vel. Lasče	K	1	?	?	?				161	102
18.03.1897	Vsa Dolenjska	M	1	811	539				532		
15.03.1897	Vrhnika, Litija, Stična, Višnja Gora, Ribnica, Vel. Lasče	K	1	9771	2406	274			24	224	11
15.03.1897	Novo mesto, Krško, Kostanjevica, Črnomelj, Metlika	K	1	7527	945	182				168	
15.03.1897	Kočevo, Žužemberk, Trebnje, Rade- če, Mokronog	K	1	5681	1142	146			58	82	
10.03.1897	Vsa Kranjska	S	1	102830	19275				164	730	38
03.01.1901	Vsa Dolenjska	M	1	895	718				385	324	
18.12.1900	Vrhnika, Litija, Stična, Višnja Gora, Ribnica, Vel. Lasče	K	1	9709	6229				815	5431	
18.12.1900	Novo mesto, Krško, Kostanjevica, Črnomelj, Metlika	K	1	9409	4901				1803	3072	
18.12.1900	Kočevo, Trebnje, Žužemberk, Ra- deče, Mokronog	K	1	6020	3865				1649	2198	
10.09.1903	Vrhnika, Litija, Stična, Višnja Gora, Ribnica, Vel. Lasče	K	1		2614				82	2492	
12.12.1900	Vsa Kranjska	S	1	95614	54752				11812	38236	3852
14.05.1907	Litija, Višnja Gora, Radeče	S	1	8408	6155					4751	1302
14.05.1907	Krško, Kostanjevica, Mokronog, Trebnje	S	1	10211	6944				2258	4564	
14.05.1907	Kočevo, Ribnica, Vel. Lasče, Žužemberk		1	10217	7978		3258		312	4296	
14.05.1907	Novo mesto, Črnomelj, Metlika	S	1	9208	5204					5031	
18.10.1910	Novo mesto, Črnomelj, Metlika	S	1		7184				1745	5382	
13.06.1911	Litija, Višnja Gora, Radeče	S	1	8353	7531				1395	4895	870
13.06.1911	Krško, Kostanjevica, Mokronog, Trebnje	S	1	10041	8861				2779	5772	65
13.06.1911	Kočevo, Ribnica, Vel. Lasče, Žužemberk			10352	8834		2811		1373	4394	
13.06.1911	Novo mesto, Črnomelj, Metlika	S	1	9191	8235				1689	6139	54

Cloriz Bsh

»ŠE ENKRAT BI ŠEL PRAV PO TEJ POTI V ŽIVLJENJE...«

Pogovor s primarijem dr. Alojzom Bohom, specialistom pediatrom

V Jurjevici, nekoč in še danes eni najlepših vasi v Ribniški dolini, na domačiji Alojza Boha, trdnega močnejšega kmeta, pred dobrim pol stoletjem ni bilo dosti oklevanja ob razmišljanju, kakšno pot naj uberejo v življenje njegovi trije sinovi. Srednji je bil določen za gospodarja na kmetiji, najmlajši za uk v elektro obrti, najstarejši, Lojze, pa naj bi šel študirat. Stara mati bi bila sicer raje videla Lojzeta v lemenatu, oče pa je najbolje vedel za njegovo nagnjenje, da je fant vedno najraje med ljudmi.

»To je bilo res, lahko bi postal tudi pedagog katerekoli stroke, duhovnik ali zdravnik, samo da bi delal z ljudmi. Meni, prijatelju Andoljšku iz Hrovače in drugim domačim študentom pa je bil znameniti dolgoletni ribniški zdravnik dr. Janez Oražem ideal pravega človeka. Ni bilo samaritanstvo vzrok za mojo odločitev, temveč prej moder očetov nasvet, čeprav smo v družini vsi vedeli, da bo študij medicine drag in dolg. Oster izbor se je začel že v osnovni šoli, saj je bilo treba opraviti pet razredov za sprejem v šentviško klasično gimnazijo. Med kmečkimi ljudmi je uživala velik ugled. Domov smo prihajali iz internata le trikrat na leto: za božič, veliko noč in na poletne počitnice...« se spominja rosnih mladostnih dni pred meseci upokojeni zaslužni in ugledni novomeški pediater dr. Alojz Boh.

V domači vasi, kjer je med ljudmi veljala samo uspešnost pri delu in kjer govorijo najčistejšo ribniščino, je bil očetov ugled velik. Bil je med najzaslužnejšimi za zgodnjo elektrifikacijo kraja, med prvimi pri uveljavljanju sodobnih agrotehničnih ukrepov, skratka, vedno navdušen za napredek. Čeprav izrazito katoliško usmerjena, bi za Jurjevico in njeno širšo okolico lahko rekli, da je izza Trubarjevih časov in njegove Rašče obdržala nekaj prislovično neutrudno zag-nane protestantske dejavnosti. Lenuha v teh krajih ni bilo.

– *Se je Vaš oče poleg dela na kmetiji ukvarjal tudi s suhorobarstvom? Česa se iz mladih let še vedno najraje ali najbolj spominjate?*

»Kljub svetovni krizi tistih let je bila Jurjevica gospodarsko trdna zaradi pregovorno pridnih ljudi, predvsem pa zaradi dodatnega kapitala, ki ga je prinašalo suhorobarstvo. Jurjevčani niso suhe robe izdelovali, ampak so jo, kupljeno pri 'proizvajalcih' iz drugih vasi, prodajali po domovini, še več pa v Avstriji. Zlasti tam so si nabirali tudi dragocene izkušnje, zato je bila Jurjevica izrazito gospodarsko napredna vas. Tudi moj oče ni bil izjema. Dvakrat na leto je šel po končanih večjih kmečkih delih za šest tednov rešetarit na Koroško. In nič mi ni ostalo v lepšem spominu kakor njegove vrnitve. Utrujen je prihajal po polju z železniške postaje, v nahrbtniku pa je bila za vsakega izmed treh otrok vrečka bonbonov in venček suhih fig.«

– *Je družinsko ime Boh v tamkajšnjem okolju pogosto ali bolj izjema? Ste v zvezi z njim v življenju doživeli kakšno anekdoto ali sicer kaj podobnega?*

»Priimek BOH je v Ribniški dolini popolna izjema. Samo naš rod ga nosi. Menda so se naši predniki priselili iz okolice Iga pri Ljubljani. Tudi v slovenskem merilu to ni prav pogost priimek, zato je prav nenavadno, da živi v Ljubljani še en dr. Alojz Boh. Srečala sva se samo

enkrat in tedaj sva veselo 'obdelala' nekaj zares zabavnih zgodbic. Bile so posledica zamenjave najinih identitet, ki so jih povzročile nekatere uradne institucije v Sloveniji in celo v Zagrebu.«

– *Po maturi ste nadaljevali študij splošne medicine in diplomirali julija 1953. So bila to lepa leta Vašega življenja, kot radi pravimo študentskim časom?*

»Sodim v tretjo generacijo diplomantov na popolni medicinski fakulteti v Ljubljani. Študij je bil težaven zlasti zaradi pomanjkanja ustrezne literature takoj po vojni. Toda čudovita 'interesna skupnost' medicincev v Oražmovem domu v Wolfovi ulici, kjer sem prebival vseh šest let študija, je bila kos tudi tem težavam. Tista leta so bila ne samo lepa, nemara celo najlepša.«

– *Že prvega avgusta 1953 ste bili zdravnik – pripravnik v trboveljski Splošni bolnišnici, leta 1955 pa pripravnik tudi v kliničnih bolnišnicah v Ljubljani. Kako stopa mlad zdravnik v prakso, kaj je bilo tedaj za Vas osebno najbolj pomembno?*

»Naj se danes sliši še tako čudno, ampak je bilo res: zame osebno in za moj vstop v prakso je bil najpomembnejši dekret ministrstva za zdravstvo. Nihče me ni nič vprašal. V Trbovljah je bila potreba in tja so me poklicali. V klinične bolnišnice sem prišel pozneje zaradi kurikula pripravništva. Praksa v nekaterih strokah je bila tedaj možna samo v Ljubljani.«

– *Prvega decembra 1955 ste prišli v novomeško Splošno bolnišnico, pred osemindesetimi leti torej, in ji ostali zvesti vse do letošnje upokojitve. Kakšno delovno okolje je bilo to pred skoraj štirimi desetletji? Vas je ožja Dolenjska spominjala kdaj na domačo Jurjevico in ribniški okoliš ter na vso njegovo znano šegavost?*

»V Novo mesto sem prišel po lastni volji. Treba je bilo opraviti še štiri mesece pripravniškega staža iz porodništva in ginekologije, pa sem si izbral dolenjsko bolnišnico. Nikoli mi ni bilo žal. Delovno vzdušje na oddelku je bilo čudovito, ne nazadnje tudi zaradi osebnega šarma tedanjega šefa dr. Slavka Perka. Z nami, stažisti je ravnal kot s kolegi, kar nam je veliko pomenilo.

Ljudje ožje Dolenjske so precej drugačni od mojih rojakov. Mehkejši so in nekoliko manj preračunljivi, predvsem pa gostoljubnejši, kar me je še posebej prevzelo. Z lahkoto sem se vživel v novo okolje.«

– *Sem v imenu bralcev še naprej radoveden in vprašujem: spomladi 1956 ste se lotili specializacije iz pediatrije na ljubljanski pediatrični kliniki in jo do oktobra 1959 dokončali. Je tudi tu botrovalo taki odločitvi osebno nagnjenje ali morda bolj potreba po novem specialistu v pokrajinski bolnišnici?*

»Zgodba o specializaciji je prav zanimiva. Dinamična in odločna upravnica bolnišnice Danica Modic me je nekega dne ustavila kar na hodniku in vprašala, kakšni so moji bodoči načrti. Na moj odgovor, da bi želel biti internist, je takoj pristavila, da bolnišnica potrebuje otroški oddelek, ki bi ga bilo potrebno ustanoviti. V nekaj minutah sva bila

»ŠE ENKRAT BI ŠEL PRAV
PO TEJ POTI V ŽIVLJENJE«

dogovorjena in potem se je začelo. Normalno in gladko vse do specialističnega izpita.«

— Po končani specializaciji ste sodelovali pri nastajanju in ustanovitvi samostojnega otroškega oddelka v pokrajinski bolnišnici. Prvega januarja 1960 ste postali prvi predstojnik novega oddelka. Kako je bilo dotlej organizirano otroško zdravstvo v bolnišnici in po zdravstvenih domovih Dolenjske?

»Otroški oddelek je bil v Novem mestu resnično potreben. Bolni dojenčki in mali otroci so morali v Ljubljano na pediatrično kliniko, večji otroci so se zdravili kar na internem oddelku novomeške bolnišnice. Zdravljenje je vodil internist. Da je pediatrija posebna in specifična stroka, je priznal tudi takratni predstojnik internega oddelka dr. Feliks Kosec, ko je povabil k sodelovanju dr. Suzano Furlanovo, prvo dolenjsko specializirano otroško zdravnico in tedaj vodjo otroškega dispanzerja v Novem mestu. Iz istega nagiba si je tudi močno prizadeval za ustanovitev samostojnega otroškega oddelka.«

V decembru 1961 so na novem otroškem oddelku pokrajinske bolnišnice v Novem mestu prvič zagorele lučke...

NAŠ POGOVOR
Rast 3–4/1993

— Spominjam se, da smo pred dobrimi tridesetimi leti v naših krajih še govorili o slabokrvnih, rahitičnih otrocih, zlasti na podeželju. Nalezljivih bolezni raznih vrst še ni bilo konec kot zdaj, ko o mnogih skorajda ni več sledu.

»Ne samo da ni bilo na Dolenjskem otroškega oddelka, tudi izvenbolnišnično zdravstveno varstvo je bilo v rokah splošnih zdravnikov, pa še teh je primanjkovalo. Če upoštevamo še slabo zdravstveno poučenost in nizko življenjsko raven ljudi, potem ni čudno, da so bili takrat veliki problemi pediatrije infekcije, črevesne bolezni, slabokrvnost, rahitis in še kaj. Otroci so umirali ne samo zaradi pljučnice, ampak tudi zaradi rahitisa, driske, otroških kužnih bolezni, česar si danes še predstavljati ne moremo.«

— V letih 1964 do 1967 ste bili strokovni vodja otroškega dispanzerja pri Zdravstvenem domu Novo mesto. Kako se je razvijala ta strokovna služba v naši in sosednjih občinah?

»Strokovni vodja otroškega dispanzerja sem bil v navedenih letih takorekoč po sili razmer. Prejšnji vodja je odšel, dispanzer je ostal brez vodstva in sploh brez pediatra, pa so me prosili za pomoč. — Organizacija dispanzerske pediatrije je bila sicer predpisana z zakonom, vendar je bila služba kadrovsko tako šibka, da je lahko odhod enega pediatra povzročil razpad službe.

Razvoj dispanzerske pediatrične službe je bil v dolenjski regiji med počasnejšimi v Sloveniji. Samo novomeški dispanzer je imel pediatra že leta 1950, diapanzerji v drugih občinah pa veliko kasneje (Trebneje 1963, Krško 1970, Metlika 1977, Črnomelj 1981).

Seveda pa pediatri niso zmogli opraviti vsega dela sami, zato so bili bolni otroci večinoma še vedno v oskrbi splošnih zdravnikov. Stanje se je bistveno popravilo po letu 1970, ko je bil v Sloveniji uveden sistem dopolnilnega izobraževanja splošnih zdravnikov iz področja varstva družine. S tem so bili tudi otroci dolenjske regije kvalitetneje oskrbovani. Gotovo je odigral pomembno vlogo tudi otroški oddelek, ki je bil od ustanovitve dalje odprt za urgentne ambulantne preglede za vse dolenjske otroke v vsakem dnevnem času.

Kar sem povedal o dispanzerski službi za predšolske otroke, velja tudi za šolsko medicino, le da se je ta razvijala skoraj z dvajsetletno zakasnitvijo.«

— Ob ustanovitvi je imel otroški oddelek v bolnišnici 65 postelj in 12 postelj za matere. V letih 1955/60 ste sprejemali na oddelek do 1800 otrok na leto, ležalna doba je trajala od 14 do 15 dni. Zdaj ima oddelek 33 postelj, ki so zasedene med 60 in 70 odstotki. Je to zadovoljiv odraz boljših življenjskih pogojev in višje ravni prebivalstva v občini ter pokrajini in z njima spremenjenih pogojev za bolj zdravo življenje otrok?

»Obseg in dejavnost otroškega oddelka sta bila načrtovana za tiste čase in tiste razmere. Nobenega dvoma ni, da je zdravljenje bolnega otroka v bolnišnici drago in za otrokovo duševnost travmatično. Z izboljševanjem izvenbolnišničnega zdravstvenega varstva, z dvigom zdravstvene poučenosti staršev, z dvigom življenjske ravni prebivalstva pa tudi zaradi vse nižje rodnosti se je pričel obseg hospitalnega zdravlje-

nja otrok po vsej Sloveniji po letu 1980 naglo zmanjševati. Ležalna doba se je močno skrajšala zaradi boljših diagnostičnih pomagala in učinkovitejših zdravil. In ker tudi zdravstvena politika ni več naklonjena hospitalni pediatriji, je ta zdaj v vseh slovenskih regijah postala predimenzionirana in jo krčijo od zgoraj neredko tako radikalno, da je v nevarnosti zagotavljanje normalne službe, zlasti v popoldanskem in nočnem času.«

— *K temu je verjetno veliko prispevala tudi ustrežnejša zasedenost z zdravniki—specialisti pediatri, saj ima zdaj pediatra vsak zdravstveni dom v pokrajini. V Novem mestu dela v bolnišnici pet pediatrov (od tega eden v porodnišnici), v zdravstvenem domu pa so štirje specialisti pediatri. Je s takim številom specialistov stroka dovolj močna za uresničevanje vseh svojih nalog?*

»Za obvladovanje klasične patologije sedanje ekipe vsaj v Novem mestu zadostujejo.

Toda patologija se krepko spreminja. Vse več je psihosomatskih bolezni, bolezenskih stanj socialnoekonomskega izvora, kroničnih bolezni, zasvojenosti in še kaj. V ekipe bo potrebno vključiti še druge strokovnjake (psihologe, pedopsihiatre), potrebno bo intenzivnejše podiplomsko izobraževanje pediatrov in zdi se, da bo treba novi patologiji prilagoditi tudi program osnovne specializacije pediatrije.«

— *Vaša ožja medicinska stroka je v zadnjih desetletjih ogromno dosegla za boljše zdravstveno varstvo otrok, glede česar se menda v Sloveniji nasploh, pa tudi na Dolenjskem, merimo z najbolj razvitimi državami. Nekdanja umrljivost dojenčkov, ki je znašala v ožji dolenjski pokrajini pred 33 leti še 53 promilov, se je že leta 1989 znižala na 9,8 promila in se tako kot v ostali Sloveniji približala vrednostim, ki so jih dosegale najrazvitejše evropske države.*

»Res je, glede umrljivosti smo na Dolenjskem v slovenskem povprečju, Slovenija pa je v tem pogledu zdaj v družbi najrazvitejših evropskih držav. Toda umrljivost dojenčkov je zelo grob pokazatelj kvalitete zdravstvenega varstva otrok neke dežele. Naša pozornost mora biti usmerjena v kvaliteto življenja otrok. Za to pa so na voljo drugi kazalci. Tukaj si zdaj ne bi upal ocenjevati sedanjega trenutka.«

— *Danes na Dolenjskem ni več podhranjenih, rahitčnih in podobnih otrok, ki bi umirali zaradi komplikacij ob težjih infekcijah. Tudi smrtnost otrok na oddelku je svojevrsten pokazatelj spremenjenih razmer: zdaj umre na oddelku le še štiri do pet otrok na leto, v prvih letih pa je bilo to število tudi štiri do petkrat večje. Kaj menite s tem v zvezi o splošnem napredku zdravja med dojenčki, otroci in mladostniki v naših krajih?*

»Bolezenska stanja, ki jih omenjate, govore o kvaliteti življenja naših otrok. Čeprav nimam na voljo števil, pa lahko zanesljivo na pamet povem, da je v tem pogledu na Dolenjskem dosežen ogromen napredek. Nekoliko grenkobe občutimo pediatri, ko poslušamo vse pogostejše poročila o tem, da se splošno zdravstveno stanje otrok in mladine, zlasti šolske, v sedanjem času krize vsaj v nekaterih pogledih slabša.«

»zdravem okolju, na čistem zraku«, pa vendar: pred dvajsetimi ali tridesetimi leti menda skoraj niste poznali otrok – astmatikov. Zdaj jih je med bolniki z astmo, bronhitisom in alergijo menda že skoraj 10 odstotkov. Onesnaženost okolja močno vpliva na zdravje najbolj ogrožene skupine populacije.

»Nekoč je Dolenjska veljala poleg Primorske za ekološko najbolj čisto regijo. Moj učitelj pediatrije, prof. Leon Matajc, je nekoč celo omenil, da bi se njihovi težki astmatiki lahko zdravili kar pri nas v Novem mestu, tako malo te bolezni smo imeli. Zdaj ni več povsem tako. Bolezni dihal zaradi onesnaženja zraka polagoma naraščajo tudi na Dolenjskem, čeprav smo, na primer, pred Zasavjem seveda še vedno v prednosti.«

– *Genetske osnove slabijo: mnogi dojenčki niso enakovredni, saj je med njimi kar precej prizadetih. Tudi pasivno kajenje (da ne omenjam zasvojenih in nespametnih mater, ki med nosečnostjo kadijo in tako že v kali škodujejo otroku) škodljivo vpliva na zdravje otrok, ki jih dostikrat celo najbližja, domača okolica zastruplja že v najnežnejši dobi. Se Vam zdi, da se rojeva vse preveč zahiranih otrok po krivdi staršev?*

»Kljub temu, da ni zanesljivih podatkov, se zdi, da genetske osnove res slabijo. Število genetsko pogojenih bolezni narašča. Prav mogoče je, da na to vplivajo tudi škodljivi vplivi okolja (sevanje). Nekaj drugega pa so prirojene bolezni, ki ne temeljijo na genetiki, temveč so posledica škodljivih vplivov na mater in plod med nosečnostjo. Alkoholizem in kajenje med nosečnostjo sta že taka dejavnika. Zdravstvena poučenost mlajših generacij staršev je že tolikšna, da okvare ploda zaradi teh dveh razvad niso velik problem. Če število rojstev zahiranih otrok kljub temu narašča, je treba vzroke iskati v okoliščinah, za katere starši niso osebno nič krivi.«

– *Seveda poznate tudi padanje rodnosti v naših krajih. Včasih se je na leto rodilo v novomeški porodnišnici nad 2000 otrok, v zadnjih petih letih le še kakih 1500.*

»Rodnost pada po vsej Sloveniji in tudi Dolenjska ni izjema. Vaše navedbe držijo. Dokler ne mine sedanja socialno-ekonomska kriza, rodnost ne bo začela naraščati.«

– *Načrti za spremembe v zdravstvu so zlasti za Vašo stroko precej neugodni, saj naj bi po novem hišni zdravnik nadomestil otroške specialiste – pediatre. Priznati je treba, da so nekdajne socialistične države na tem področju veliko dosegle. Otroške dispanzerje bi vendarle bilo treba na vsak način obdržati. Skandinske in še nekatere druge države skušajo tak način varstva za najmlajše celo vpeljati, mi pa že vpeljano in preizkušeno delo razdremo.*

»Res se veliko govori o hišnem zdravniku kot nosilcu zdravstvene dejavnosti prve linije. To je uvoz novotarije iz drugega sveta in ne bi bilo prvič, da bi taka novost prinesla v našo stvarnost več škode kot koristi. Za uvedbo take novosti je potrebno prej spremeniti celotni sistem zdravstvenega varstva in še zlasti sistem izobraževanja zdravnikov. Slovenski pediatri smo prepričani, da je sedanji sistem prinesel otroškemu zdravstvu nesluten napredek in kakovost, zato se spremembam, na vrat na nos' upiramo, čeprav ne trdimo, da v starem sistemu ne bi bilo potrebno česa spremeniti ali posodobiti.«

— *S tako malo denarja, kot razpolaga z njim naše zdravstvo, imeti tako dobro organizirano učinkovito varstvo, je pravzaprav evropski čudež. V primerjavah z državami, kjer dajejo na človeka petkrat ali celo desetkrat več za zdravje, imamo pri nas približno enake uspehe. Kaj menite o tem fenomenu?*

»To sploh ni nikakršen čudež. Je ekonomska kategorija, ki temelji na neverjetni podcenjenosti dela in veliki, dolga leta tudi družbeno stimulirani etičnosti zdravstvenih delavcev. Vse več je znamenj, da so takšni časi v zatonu.«

— *Že leta 1973 ste v Zdravstvenem vestniku pisali o alkoholni hipoglikemiji v otroški dobi. Je zastupitev z alkoholom med otroki zdaj manj kot nekoč? Verjetno na Dolenjskem glede tega vprašanja še dolgo ne bomo mogli biti pomirjeni z resnico, da na kmetih marsikje glede tega vendarle še ni vse v redu.*

»O alkoholni hipoglikemiji, ki se pojavi pri otrocih ob pitju že manjših količin alkohola na tešče, sem res pisal. Predvsem zato, ker ta problem do tedaj pri nas ni bil poznan in o njem v slovenski in jugoslovanski strokovni literaturi ni bilo praktično nič napisanega. Je pa to stanje tudi nevarno, saj sta dva otroka umrla. Poleg spremenjenega odnosa ljudi do alkohola je tudi naš prispevek pripomogel k temu, da je bolezen sedaj zelo redka in da ni več smrtnih primerov.«

— *Pred enajstimi leti ste opozorili v Zdravstvenem vestniku na zastupitve pri otrocih. Tudi ta nevarnost je verjetno trajna in nikoli ne bomo mogli biti dovolj previdni, da do takih nesreč ne bi prihajalo.*

»O zastupitvah pri otrocih naše regije sem poročal zaradi spoznanja, da je število zastupitev previsoko. Od vseh na naš oddelek sprejetih otrok je bilo skoraj dva odstotka zastrupljenih! Imeli smo tudi smrtne primere. Pokazal sem, da je najbolj ogrožena populacija otrok v drugem in tretjem letu starosti in da so glavni povzročitelji zastrupitev zdravila in alkohol. Skrbnejši nadzor nad otroki in odgovornejše shranjevanje strupenih snovi bi lahko preprečilo večino zastrupitev.«

— *V stroki ste se posvetili zlasti otroški kardiologiji in zastrupitvam otrok. S čim povezujete to svojo posebno skrb v zdravstvenem varstvu najmlajših in mladih?*

»Kardiologija je aktualna tudi pri otrocih, zastrupitve pa so zlo, na katerega je treba opozarjati in ga je mogoče tudi preprečiti.«

— *Sloveli ste kot strog zdravnik, a hkrati kot odličen mentor specializantom pediatrije, šolske in splošne medicine in kot predstojnik oddelka, ki je nenehno spodbujal strokovno napredovanje pri vseh sodelavcih. Se Vam danes zde take ocene pravilne in odkrite?*

»Vedno sem skušal biti dosleden tako pri sebi kot v odnosih s sodelavci, z bolniki in z njihovimi starši. To lahko vzbuja vtis strogosti in včasih pripelje tudi do kresanja isker. Moji sodelavci in moji učenci na srednji medicinski šoli, kjer sem dvajset let poučeval, bi se s tem najbrž strinjali. Morda je bilo največ doslednosti—strogosti čutiti pri starših predvsem v letih, ko sem delal v posvetovalnici v zdravstvenem domu. Na napake in na vzroke za neprimerno zdravstveno stanje otrok sem vedno opozarjal

»ŠE ENKRAT BI ŠEL PRAV
PO TEJ POTI V ŽIVLJENJE«

odločno, brez zavijanja in olepševanja. Ne rečem, da to včasih za starše ni bilo boleče, za moje varovance pa je bilo zagotovo dobro.«

– *Za uspešno strokovno delo ste že leta 1968 prejeli naziv primarij, leta 1991 pa ste dobili nacionalno nagrado dr. Jožeta Potrča. Je bilo to združeno z Vašim dolgoletnim vzgojnim delom s kadri na otroškem oddelku, v otroških dispanzerjih v dolenjskih zdravstvenih domovih, s predavanji na tukajšnji srednji medicinski šoli in z Vašimi prispevki v pisanju strokovne literature za pediatrijo?*

»Za pridobitev naziva primarij in za dodelitev Potrčeve nagrade je bila potrebna utemeljitev. V obeh utemeljitvah je bilo napisano vse, kar nava-jate, poudarjena pa je bila še zasluga za dosežke zdravstvenega varstva in za negovanje človeških vrednot.«

– *Ob tako odgovornem in naporнем delu Vam je ostajalo le malo prostega časa. A vendar ste na Dolenjskem in v Sloveniji eden izmed naj-boljših poznavalcev gob in determinator v samem vrhu slovenskega gobarstva. Od kod ljubezen in navdušenje za gobarstvo? So gobe v naših gozdovih res že ogrožene?*

»Z gobarstvom se resno ukvarjam od ustanovitve Gobarske družine Novo mesto v letu 1978. V družini vodim determinacijsko komisijo, ki ima za nalogo določanje in razpoznavanje gob. Sem tudi član terminološke komisije in komisije za varstvo mikoflore, ki obe delujeta pri Zvezi gobarskih družin Slovenije. Gobe so me zanimale že od mladih nog. Delo ob prepoznavanju gob je v marsičem podobno diagnostičnim naporom v medicini in zato sploh ni slučaj, da je število zdravnikov med gobarji oz. mikologi tako v Sloveniji kot v svetu kar visoko.

Kot član republiške komisije za varstvo mikoflore trenutno sodelujem pri pripravi t. i. rdečega seznama gob, ki bodo zaradi ogroženosti zašči-tene z zakonom.«

– *Je še kak drug konjiček v Vašem življenju, o katerem premalo ali celo nič ne vemo, pa Vam ni nerodno o njem povedati nekaj besed?*

»Imam še enega konjička, ki ga moji prijatelji in sodelavci dobro poznajo. Sem neorganiziran vinogradnik, glede števila trt bolj športnega tipa. Vinograd na Trški gori je ravno dovolj majhen, da ga lahko sam obdelujem. Tudi kletarjenje obvladam. Pridelujem cviček, ki zadostuje za družino in še za prijatelje ga kaj ostane.«

– *Številna vprašanja o otroškem zdravstvu in zaščiti ste v minulih desetletjih dodobra spoznali, zato Vas za konec vprašam: kaj pomeni imeti otroški oddelk v pokrajinski bolnišnici s širšega vidika?*

»Regionalne bolnišnice si brez otroškega oddelka ni mogoče zamisliti. V prvi vrsti je to ustanova, namenjena zdravljenju bolnih otrok, ki je zadosti blizu, da so obiski možni res vsak dan. Oddelčni pediatri nudijo strokovno pomoč tudi številnim otrokom, ki se zdravijo na drugih oddel-kih regionalne bolnišnice. Oddelk je hkrati učna baza za vse profile zdravstvenih delavcev. In ne nazadnje je otroški oddelk edina pedia-trična ustanova v pokrajini, ki lahko nudi pediatrično pomoč vsakemu otroku vseh 24 ur na dan.«

Pogovor pripravil:
Tone Gošnik

Za martinovo, praznik dolenjskih vinogradnikov, zapoje tudi razpolo-ženi dr. Alojz Boh med prijatelji: takole je bilo 2. novembra 1992

NAŠ POGOVOR
Rast 3–4/1993

Sklepni kamen nad portalom novomeške proštije (1623); foto: Zvone Pelko

Detajl doprsne srednjeveške kamnite plastike iz kapitelske kripte; foto: Zvone Pelko

Marko Koščak PROBLEMI STAVBNEGA FONDA NA SLOVENSKEM PODEŽELJU

Povzetek

V pričujočem tekstu želimo opozoriti že na splošno znane težave v zvezi s preobrazbo slovenskega podeželja, ki so jih povzročile spremene gospodarske in družbene razmere v povojnem obdobju pri nas. To želimo narediti zaradi tega, ker je ta problem pri nas zelo močno prisoten, medtem ko je npr. predvsem na Zahodu takih in podobnih težav veliko manj. Razlogov za to je lahko več, od mačehovskega odnosa do kulturne dediščine pa do ekonomskih, ekoloških, socialnih in še katerih. Prvi vtis, ki ga dobi morebitni obiskovalec teh območij, je, da gre za »kaotično stanje«, ki se izraža predvsem v raznovrstnosti oblik, proporcij, materialov in popolnem nespoštovanju tradicij in izkušenj, ki so nekoč vladale v tem prostoru.

NAMEN

Osnovna teza, iz katere izhajamo, je ta, da stavbni fond na podeželju tudi igra zelo pomembno vlogo pri razvoju podeželja. Kajti kvaliteten stavbni fond, ki je sicer grajen s sodobnimi gradbenimi materiali, pri tem pa kljub temu upošteva tradicijo, izročilo in kvaliteto lokalne stavbarske tipologije, je tudi garancija in prispevek za celostno urejanje podeželja.

Na žalost pa je povojno obdobje močno preobrazilo Slovenijo. Na podeželju se je spremenila gospodarska in družbena struktura, kar je negativno vplivalo na odnos do okolja, ki se je gradilo stoletja¹. Z urbanizacijo podeželskega prostora, deagrarizacijo in industrializacijo gradnje se je Slovenija nasilno poenotila. Stare vasi v ravninah, v bližinah mest ali industrijskih krajev naglo rastejo in postajajo spalna naselja. Vasi in zaselki v prometno odmaknjenih območjih pa se praznijo in fizično propadajo. Prav tako še naprej propadajo stavbe po vaseh, ker jih lastniki ne znajo usposobiti za nove potrebe, in zato, ker uradni prostorski načrtovalci zahtevajo, da se stare stavbe ruši, če hoče kdo zgraditi novo².

V vsem tem obdobju je bil prisoten tudi mačehovski odnos do ljudske arhitekture. Tako še tistih ostankov starih domačij, ki nekako pričajo o značilnostih vasi ali pokrajin, nikakor ne moremo vključiti v kulturne akcije za ohranjanje dediščine.

Stavbna dediščina ima bogato sporočilo, iz katerega bi se lahko naučili drugače oblikovati svoje okolje, kot ga danes. Da so nekoč mnoge generacije druga za drugo živele v nekem naselju ali v domačiji, so dosegli tako, da je vsaka nova generacija sicer dodajala ali posodabljala stare stavbe, hkrati pa ohranjala najpomembnejše skupne značilnosti. Tega preprostega pravila danes skoraj ne znamo več uporabiti. Kmečke hiše so nekdanj sproti prilagajali novim zahtevam bivanja, na zunaj pa so zvesto ohranjemale skupno podobo naselja.

Bogate kmečke domačije so se od revnih kajžarskih razlikovale predvsem po velikosti, mnogokrat so si bile enake celo po okrasih. Zato so oboje enakovredni deli kulturne dediščine. Če primerjamo to z današnjimi željami, ko bi vsak želel zgraditi svojo lastno in za vsako ceno

¹ Po analizi Ur. l. RS so se v obdobju med letom 1947 in letom 1971 zmanjšale kmetijske površine za 114.309 ha, kar znaša v povprečju 10,53 %, v posameznih območjih osrednje in zahodne Slovenije pa celo 17–20 %;

GOSAR, Lojze: Vpliv gibanja kmečke delovne sile na oblikovanje agrarnega prostora, doktorska disertacija, Ljubljana 1976.

Uporabnost stavbnega sklada v odročnejših krajih:

– 18.476 nenaseljenih stanovanj (začasno nenaseljenih in zapuščenih) s skupno površino 1.046.514 m², kar znaša 3 % celotnega stavbnega sklada,

– 116.255 stanovanj, zgrajenih pred letom 1918, ki do danes niso bila temeljito obnovljena (20 %),

– glede na starost in ohranjenost je treba prenoviti vsaj 140.000 stanovanj (24 %),

– od celotnega stanovanjskega sklada, ki znaša 585.780 stanovanj, ni opremljenih z vodovodom, kanalizacijo in cicktriko 83.839 stanovanj (14 %).

POPIS prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v SR Sloveniji 31. marca 1981, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana 1984.

drugačno »palačo«, lahko ugotovimo le to, da v resnici ustvarjamo tako močno poudarjeno socialno razlikovanje, kot ga je mogoče zaslediti v zgodovini le v najbolj zaostalih družbenih sistemih.

Med ugovori o potrebnosti varovanja stavbne dediščine je najpogostejši »draga izvedba«. Hkrati ravnamo s prostorom, kot bi ga imeli neskončno mnogo, rušimo »stare«, a še povsem uporabne hiše, namesto njih gradimo nove, največkrat neustrezne in prevelike, uporabljamo naj-sodobnejše materiale, čeprav vemo, da je navaden opečni zid ne le naj-ekonomičnejši, ampak tudi najbolj zdrav, najboljši toplotni izolator in shranjevalec toplote, ter nočemo vedeti, da so salonitne strehe marsikje po svetu že zdavnaj prepovedali.

Ni težko dokazati, da smo sami krivi, če je prenova stavb draga. Z ustreznim načinom dela je namreč mogoče posodobiti in hkrati ohraniti arhitekturno dediščino do četrtnine ceneje, kot če gradimo nadomestne zgradbe. In pri tem izračunu niti nismo upoštevali izdatkov, ki nastanejo zaradi novih cest, napeljav in podobnega, pa tudi ne cene izgubljenih obdelovalnih površin (Fister, 1989). Seveda mora pametno obnovo in posredno s tem tudi ohranjanje kulturne dediščine podpirati s subvencijami tudi država. Tako ravnanje je že davno praksa v mnogih razvitih evropskih državah.

Kljub temu da je sedaj prenova ruralnega prostora pri nas utemeljena skoraj izključno na ekonomskem vrednotenju kmetijskega zemljišča kot vira proizvodnje hrane, pa je pomen ruralnega prostora za Slovenijo mnogo bolj vsestranski. Poleg kvalitetnih stanovanjskih površin, ki bi jih lahko pridobili s prenovo stavbne dediščine, je predvsem pomembna vsa tista celota življenjskega okolja, ki je nenadomestljiv del bogastva naše dežele.

Na Slovenskem bi tako bilo smotno prenoviti mnoga naselja, ne glede na njihovo velikost, s čimer bi privarčevali prostor, denar za gradnjo in ohranili že kvalitetno zgrajena naselja. Hkrati bi ohranili velik del naše najboljše kulturne dediščine, ki bi lahko s svojo kvaliteto pomenila osnovo za mnoge aktivnosti, ki jih hočemo uvesti na naše podeželje.

V Sloveniji je preko 6.000 naselij, od katerih je večina v ruralnem prostoru (Mihevc, 1987). Podoba stare kmečke vasi izginja. Ohranjena je le v ožjih naselbinskih jedrih večjih vasi, v območjih z zgradbami v kamnu, predvsem pa v odročnih hribovskih naseljih in manj razvitih območjih, kjer ni bilo sredstev za posodabljanje.

Med množico ruralnih naselij so velike kvalitetne razlike. Če kot kvalitetno življenjsko okolje označimo tisto okolje, ki v največji možni meri zadovoljuje človekove materialne in duhovne potrebe, potem lahko trdimo, da je identiteta kulturne krajine, ambients in arhitekture nepogrešljiv sestavni del takega okolja. Tak odnos lahko preseže zgolj potrošniško usmerjeno gledanje in vodi k pravilnemu vrednotenju celotnega ruralnega prostora, ki se je izgrajeval skozi stoletja in se pri tem harmonično zli z naravnim okoljem (Marinko, 1986).

Pri razreševanju teh problemov pa ne bo dovolj le strokovna ocena in administrativno sprejeti ukrepi v obliki različnih vrst urbanističnih dokumentov, pravilnikov, predpisov in navodil. Potrebna bo široka družbena akcija, ki bo ljudi usmerjala v pozitivno vrednotenje stavbne dediščine. Pojmi tradicija, kontinuiteta, dediščina, življenje na vasi, delo na polju itd. so dobili negativen prizvok v obdobju po vojni. Te pojme je potrebno ponovno ovrednotiti in jim v družbenem življenju dati ustrezno mesto. Zanimanje za izvenmestni prostor je iz dneva v dan

³ ZAKON o urejanju naselij in drugih posegov v prostor, Ur. l. SRŠ, št. 18/84.

večje. Spremembe, ki so v svetu že nekaj let narekovale pozornejšo spremljanje in usmerjanje ruralnega prostora, so tudi v Sloveniji privedle do drugačnega odnosa. Izvenmestni prostor se ne ocenjuje več z izrazom »razvojno manj intenzivno področje« v nasprotju z mestom, ki je bilo vse do pred kratkim osrednji cilj zanimanja načrtovalcev. Postavlja se zahteva po načrtnem urejanju ruralnega prostora, pri čemer so izhodišča naravne in z delom pridobljene vrednote okolja³.

Pomembna naloga ljudi, ki se zavedajo teh vrednot, je, da jih na čim bolj razumljiv način predstavijo, se zanje borijo in tako vplivajo na neposredne uporabnike v prostoru. Zavedati se moramo, da je odnos prebivalcev do dediščine odločilnega pomena za uspešno ohranjanje in prenovu ruralnega prostora, ki je pomemben del naše narodne dediščine.

UTEMELJITEV

Naše podeželje doživlja po drugi svetovni vojni korenito preobrazbo. S spremembami v družbi in gospodarstvu se spreminja podoba naselij, prav tako pa tudi podoba stanovanjskih zgradb in pripadajočih gospodarskih objektov. Pojav, ki ga zasledujemo skoraj povsod v svetu, ima svoje korenine v naglem razvoju znanosti in tehnike, kar omogoča sodobno proizvodno tehnologijo. Pri nas ima še nekatere posebnosti. Slovenija je bila še do pred kratkim dežela z visokim deležem kmečkega prebivalstva. Pri tem so mišljeni ljudje, ki jim je delo na zemlji edini vir dohodka. Pravih kmetov je iz leta v leto manj. Še vedno pa živi na deželi precejšen del slovenskega prebivalstva, ki si svoj zaslužek išče v mestih, posebno v industriji. S tem prihaja v naše vasi nov – mestni ali urbani – način življenja. Urbanizacija prinaša tudi mnogo koristnega na naše podeželje; zaradi izredno naglega in skokovitega prehoda od prejšnjega ruralnega načina življenja k novemu pa hkrati prihaja do nekritičnih rušitev tistih kvalit, ki so jih ustvarili naši predniki in za katere menimo, da bi morale ohraniti svoje mesto tudi v sodobni družbi.

Sodobna tehnika ima vse možnosti, da ustvari prijeten bivalni prostor ali uporaben gospodarski objekt iz še tako stare in na prvi pogled novi namembnosti neustrezne zgradbe. Potrebno je le spoznati, da je v zapuščini naše materialne kulture neka vrednota. To prepričanje lahko vzpostavi pozitiven odnos do izročila in postane izhodišče za nadaljnje ukrepanje.

Najbolj zapeljiva in hkrati zmotna je trditev, da je novo hkrati tudi boljše. Novo je postalo sinonim za boljše. Ta predpostavka je v praksi botrovala mnogim grehom, ki jih ne bo lahko popraviti. Poglejmo samo stanovanjske hiše, ki rastejo v naših vaseh. Če je hiša v slabem stanju, se navadno misli, da je najpametneje hišo podreti in zgraditi novo. Če je dovolj prostora za novo zgradbo na bližnjem domačem vrtu ali njivi, stara zgradba ostane. Ker pa ne opravlja več svoje funkcije, se njeno propadanje s tem še pospeši. Kadar za novo zgradbo ni dovolj sredstev, pride do dozidav in prezidav stare domačije. Z našo družbeno klimo je pogojena želja, da novogradnja ali adaptacija dobi videz (pri)mestne hiše. Zavest, da se s tem lastnik na družbeni lestvici povzpne za stopnjo višje, je pri takem gledanju odločilnega pomena (Zimič, 1977). V mnogih primerih, ko gre za domačije, kjer je agrarna dejavnost še vedno osnovni način pridobivanja sredstev za življenje, je tako zasnovana stanovanjska hiša nefunkcionalna. Samo po sebi se razume, da so človeku potrebne pridobitve, ki dvigajo njegov osebni in družbeni standard.

Tip visokopritlične mestne hiše, ki je prodrli na naše podeželje, v mnogočem ne ustreza življenju na vasi; foto: D. Strgar; iz fototeke ZVNKD Novo mesto

Zato so sodobna kuhinja in kopalnica ter sanitarije, predvsem pa njihovo smotrno vključevanje v sklop stanovanjskih prostorov, nepogrešljive, pa naj gre za novo ali za obnavljanje starega. Zmotno je gledanje, da v starih zgradbah ni mogoče namestiti naprav za posodobitev življenja. Treba je le razumeti, da se pri veliki želji vnesti nekaj novega, večkrat odstrani marsikaj, kar ni več sodobno, je pa morda še prav tako funkcionalno in lepo.

Tip visokopritlične mestne hiše, ki je prodrli na naše podeželje, v mnogočem ne ustreza življenju na vasi. Človek, ki živi na podeželju, želi imeti neposreden stik z naravo; ne preko balkonov in raznih teras, temveč v nivoju bivalnih prostorov. Prav neposredni odnos do življenjskega prostora okoli hiše je tista kvaliteta, ki predstavlja bistveno prednost bivanja na deželi pred življenjem v mestu. Ta želja je izpričana v praksi, kjer toliko »meščanov« beži iz mesta, pa tudi v anketah, ki kažejo slovensko javno mnenje in v njem izraženo željo večine – preko 70 odstotkov (Mlinar, 1969), da bi radi živeli na podeželju (v izvenmestnem, vaškem ambientu). Poleg funkcionalne neustreznosti visokopritlični tip hiše ruši tudi zunanji videz starih vasi. Ko nastajajo povsem novi zaselki, bodisi ob komunikacijah bodisi ob tovarnah ali pa kot počitniška naselja, je vprašanje vključevanja celotnega naselja v dano okolje. Težje pa je prilagajanje novogradenj v starih naseljih ali v zahtevnem okolju. Najkvalitetnejša naselja ali deli naselij so zavarovani z zakoni, ki določajo način njihove zaščite ali možnosti za preobrazbo. Vse polno pa je ambientov, ki sicer ne sodijo v visoko varstveno kategorijo, pa bi z ustrezno prenovo v njih nastali pogoji za kvalitetno življenjsko okolje.

Apologija zapuščine naše materialne kulture je usmerjena na osvetlitev vrednot, ki nam jih ta kultura posreduje. Vrednote so namreč tisti kriterij, ki človekovo ravnanje usmerjajo k željenim ciljem. Zato je pomembno, katere vrednote sprejememo in kakšna je njihova vrednost na lestvica (Šušar, 1988).

Poglejmo si поблиže nekaj takih vrednot. Ali se ne vprašamo o vrednosti zapuščine duhovne kulture, pa naj gre za ljudsko ali umetno pesem, pripovedništvo, glasbo...? Ponosni smo, da smo iz Prešernovega rodu, da je v našem jeziku pisal Cankar. Občudujemo naše slikarje od baročnih freskantov do impresionistov. Radi gojimo ljudsko pesem in oživljamo folklorne običaje. Ob tem pa pozabljamo, da je bistveni del naše narodnostne identitete »zapisan« v naseljih in arhitekturi, ki nam je še ohranjena: zgovorno govorijo cerkve po vrhovih, protiturski tabori na utrjenih in težko dostopnih krajih, gradovi na dominantnih in strateških položajih, naselja na smotrno izbranih lokacijah. Poglejmo naše vasi. Tu srečujemo zgradbe najrazličnejših namembnosti – od stanovanjskih do gospodarskih, med katerimi zavzema kozolec prav posebno mesto. Kot sestavni del kmečkih domačij ali samostojno stoječ sredi polj in travnikov daje značilno podobo naši pokrajini. Če spoznamo to globoko povezanost med ustvarjenim in naravnim okoljem, ni težko razumeti, zakaj je potrebno varovati spomenike našega ljudskega stavbarstva. Kajti odnos do naše kulturne zapuščine kaže našo sedanjo kulturno raven (Kolarič, 1976).

Pri tem ne moremo ostro ločevati med objekti, ki so zaradi izjemnih kvalitet uvrščeni med kulturne spomenike, in tistimi, ki imajo manjše kvalitete in jih označujemo z izrazom stavbna dediščina. V naseljih je predvsem pomembna celota, pri čemer kvalitetnejši objekti ne morejo živeti izolirano, temveč le v sklopu anonimne gradnje. Večina naših vasi

Zgradbe, ki sestavljajo naša naselja, soustvarjajo poseben značaj krajine.
foto: Marko Koščak

ima svojo glavno kvaliteto v odnosu do širšega in ožjega okolja, ki ga soustvarjajo. V harmoničnem odnosu človekovih stvaritev z naravnimi se ohranja kulturna krajina kot najširši prostorski okvir varovanja. Značilna ljudska arhitektura in posebnosti naravnega okolja so elementi, s katerimi se regije in mikroregije identificirajo navzven in oblikujejo naše predstave o določenem prostoru (pokrajini).

Razlogov, zaradi katerih je vredno ohranjati zgradbe, varovati podobo naših naselij in krajine, je več. Ni dovolj poudarjati le posamezne kvalitete. Pravilno je celostno gledanje, kjer se kvaliteta vzpostavlja na višji ravni kot združitev raznovrstnih prvin, ki pomenijo kvaliteto šele v sestavih, nizih in v povezanosti z drugimi.

Razlogi so strnjeni v naslednje štiri skupine (Marinko, 1986):

- kulturno-zgodovinski in likovni,
- ekonomski,
- sociološki in
- ekološki.

Kulturno-zgodovinski in likovni razlogi.

Eden od razlogov varstva, spoštovanja in ohranjanja kulturne dediščine je narodnostni vidik. Veliki narodi kljub svoji moči čutijo potrebo, da dokazujejo pomembnost svoje preteklosti. To je eden od načinov ozaveščanja, s tem pa tudi vzgoje narodne zavesti. Ta zavest je močan pospeševalec rasti tako na materialnem, še bolj pa na duhovnem področju. Ob predstavljanju pomembnih del s področja duhovne kulture ne smemo pozabiti na storitve s področja materialne kulture. Zgradbe, ki sestavljajo naša naselja in naselja kot celote v krajini, ne govorijo samo o naši preteklosti, ampak soustvarjajo tudi poseben značaj krajine. Predstavljajo zgodovinski dokument, ki govori o življenju ljudi v preteklosti. Nekateri primeri ljudske arhitekture so z znanstvenega vidika ključnega pomena za poznavanje zakonitosti v razvoju srednjeevropske vasi in kmečke hiše. Ohranjanje lahko narekuje tudi tipičnost stavbe ali naselja kot priče stanovanjske kulture določene družbene plasti v določenem času. Izredne kvalitete mnogokrat ustvarjajo prostorske kompozicije – sestavljene iz zgradb, ki vsaka zase ne predstavlja posebne vrednosti. V takih primerih poudarjamo likovne in prostorske kvalitete. Stavbna dediščina, ki jo harmonično vključimo v novejšo zazidavo, poveča likovno vrednost bivalnega okolja.

Ekonomski razlogi.

Gledano iz ekonomskega stališča ima obnova starih zgradb, če niso v izredno slabem materialnem stanju, določene prednosti. Prenovitve, s katerimi dosežemo utrditev konstrukcijskih delov zgradbe in ureditev bivalnih prostorov, ki so primerni zahtevam sodobnega standarda, so po izračunu cenejše od novih stavb. Ta trditev, ki na prvi pogled ne zveni prepričljivo, je bila večkrat preverjena, med drugim tudi v Breginju, kjer je bila načrtovana prenova po potresu maja 1976. V Breginju je poleg strokovnih ocen in želje domačinov po obnovi tudi ekonomski izračun potrdil upravičenost obnove starih domačij (Marinko, 1986). To trditev lahko podkrepimo tudi iz primerov prenove in adaptacij gospodarskih poslopij v Angliji za potrebe kmečkega turizma. Tako so izračuni pokazali da novogradnja stane v povprečju trikrat več kot adaptacija, rekonstrukcija oziroma prenova (Tourism in National Parks, 1991).

⁴ ZAKON o varstvu kmetijskih zemljišč pred spreminjanjem namembnosti (Ur. l. SRS, št. 44/82) ščiti kvalitetno kmetijsko zemljišče za kmetijsko izrabo, kar pa v primeru »višjih« interesov ni vedno možno uresničiti.

⁵ PRIM. Razvojne perspektive turizma na vasi, raziskovalna naloga, Ekonomski center Maribor in FAGG, Ljubljana, Maribor 1977.

Primerno urejene starejše domačije imajo poseben mik za turizem na podeželju

foto: Marko Koščak

Če velja taka ocena za posamezne zgradbe, pa je toliko bolj umestna, ko gledamo obnovo v širšem okviru naselja. Na ta način prihranimo dragocen prostor, namenjen drugačni izrabi⁴; navadno se za zidavo uporabi kmetijsko zemljišče, vrt ali sadovnjak v bližini stare hiše (nadmestna gradnja). Gledano z narodnogospodarskega vidika, ščitimo na ta način tista območja, ki bodo v prihodnosti vedno bolj dragocena, saj se bomo morali pri prehrani postaviti na lastne noge. Ne varčujemo samo s prostorom, ampak tudi s surovinami in gradivom, kar je vse skupaj na voljo le v omejenih količinah.

Navsezadnje imajo primerno urejene starejše domačije poseben mik za turizem in rekreacijo (kmečki turizem). Domiselne rešitve lahko pomagajo do materialne osnove tudi za obnovo tistih zgradb, ki sicer ne bi mogle več obstati. Namesto da gradimo nova počitniška naselja, ki se le redko skladno vključujejo v občutljive ambiente slovenske pokrajine, bi bilo možno v posameznih primerih za te namene obnavljati ustrezne zgradbe starejšega stavbnega sklada. Na ta način bi imeli korist neposredni uporabniki, pa tudi mnoge zgradbe bi rešili propada⁵.

Sociološki razlogi.

Starejše zgradbe in naselja imajo pri oblikovanju medčloveških odnosov posebno vlogo. Za razumevanje tega vprašanja je najbolje pokazati nekaj primerjav. Očitna je velika razlika v medčloveških odnosih, ki vladajo v starem mestnem ali vaškem naselju in tistimi, ki se razvijajo v novi stanovanjski soseski. Sociologi so raziskovali odnose v vzorno urejenih novih naseljih, kot je npr. Velenje, in odkrili zanimive rezultate. V starem okolju človek lahko zadovoljuje vse svoje potrebe – od dela do bivanja in rekreacije; novejša naselja pa so s svojim coniranjem izrazito enofunkcionalno usmerjena. V novo stanovanjsko sosesko, ki ima poleg nakupovalnega centra le še nekatere dodatne funkcije, hodijo ljudje v glavnem samo prenočevat. Stiki med ljudmi so minimalni (Mlinar, 1974).

S strokovnim obnavljanjem starejših objektov, ki imajo svojo ambientalno funkcijo, ne pridobimo le zgodovinsko in estetsko zanimivih objektov in ambientov, ampak tudi zdrava stanovanja in v širšem pomenu besede humanizirano okolje. V sociološkem pomenu gre predvsem za ustrežnejšo družbeno razporeditev.

⁶ Zlasti izrazito in dejavno oblikuje kulturno krajino kmetijska izraba z ustvarjanjem izvirnih, ekološkim razmeram prilagojenih načinov pridelovanja.

OGRIN, Dušan: Krajinsko-ekološki in kulturni vidiki urejanja kmetijskega prostora, Zbornik Biotehniške fakultete v Ljubljani, 1983, str. 53.

⁷ Agresivna postavitev tovarniške hale v občutljiv prostor na robu vasi oz. naselja je npr. v Šentrupertu na Dolenjskem, v Mokronogu in na Čatežu.

Ekološki razlogi⁶.

V odnosu človeka do naravnega okolja zavzemajo starejše zazidave posebno mesto. V starih mestnih in vaških okoljih so mnoge dejavnosti neškodljive predvsem zato, ker so logično vključene v potek življenja in predstavljajo integralni del naravnega in kulturnega okolja. Taka je npr. kmečka domačija, kjer je hiša obdana z gospodarskimi poslopji; taki so stari mlini in žage; taki so kozolci, ki dopolnjujejo podobo vasi ali stojijo samostojno med travniki. Nasprotno pa je tovarna že zaradi vsiljive velikosti⁷, še bolj pa zaradi škodljivih vplivov (dim, plini, ropot, onesnaževanje vode, zemlje in zraka), tujek, ki ruši naravno (ekološko) ravnotežje. Tovarne in podobni objekti morajo biti, njihov kvarni vpliv na okolico pa je treba zmanjšati v največji možni meri.

V starih vaških okoljih morajo biti dejavnosti logično vključene v njih, sicer so vsiljive in moteče.

foto: Marko Koščak

Stare vasi in zgradbe v njih so se v daljšem časovnem obdobju zrasle z okoljem in postale sestavni del naše kulturne krajine. Tako predstavlja njihovo varovanje in ohranjanje povezavo naravnega in kulturnega varstvenega kompleksa; to je varovanje kulturne krajine v najširšem pomenu besede (Sedej, 1975).

Nakazane so nekatere kulturne, ekonomske, sociološke in ekološke vrednote, ki opravičujejo zahtevo po varovanju zapuščine naše materialne kulture. Odločitve o usodi te zapuščine morajo usmerjati naslednja spoznanja (Marinko, 1986):

- s propadom ruralnih naselij ter gradnjo stavb in naselij predmestnega tipa bi uničili nenadomestljiv dokaz o tisočletni prisotnosti našega naroda v tem prostoru;

- zaradi uniformiranosti načrtov novogradenj bi se stavbno pomenila vsa Slovenija in s tem za vedno izgubila eno svojih največjih značilnosti in kvalitete;

- kulturna dediščina, katere propad sedaj dopuščamo, ni samo naša last, temveč imajo pravico do nje tudi prihodnji rodovi.

DRUŽBENA VPRAŠANJA
Rast 3–4/1993

IZKUŠNJE IZ SUHE KRAJINE

Vsa opisana problematika je zelo značilna tudi za območje Suhe krajine v občini Trebnje, ki predstavlja prostorsko zaokroženo območje. Tu smo skupaj s strokovnjaki Urbanističnega inštituta (pri obsežnem

terenskem delu v sklopu priprav strokovnih podlag za prostorsko ureditvene pogoje) naleteli na mnoge probleme in podali tudi predloge za njihovo razreševanje.

Zakaj ravno območje Suhe krajine? Zato, ker je ta del občine Trebnje že dolgo časa opredeljen kot njen manj razviti del oziroma kot demografsko ogroženo območje po kriterijih, ki veljajo v zakonu (Ur. l. RS št. 48/90). Po drugi strani pa tudi zato in predvsem zato, ker je ta »zaostalost« in manjša razvitost povzročila, da so se še marsikje ohranili naravna in kulturna dediščina, grajena struktura, tradicije in običaji, ki lahko v prihodnje za ta prostor pomenijo veliko razvojno priložnost in potencial. To je bil tudi eden od glavnih razlogov, zakaj se je na tem območju (območju štirih krajevnih skupnosti, in sicer Dobrnič, Knežja vas, Sela Šumberk in Svetinje) izvajal mednarodni projekt FAO⁸.

⁸ PROJEKT FAO, več avtorjev, Projekt Celovit razvoj manj razvitih območij Suhe krajine v občini Trebnje, Ljubljana, BF, 1987.

Dobrnič — središče Suhe krajine v občini Trebnje.
foto: Marko Koščak

Na kratko o projektu FAO v Suhi krajini samo tole. Gre za projekt celovitega razvoja manj razvitega ruralnega območja ob uvedbi dopolnilnih dejavnosti. Projekt ima za cilj pospešiti gospodarski in socialni razvoj območja.

Model projekta oziroma operacionalizacija ciljev razvoja predvideva (Razvojni projekt Trebnje, 1987):

- zagotovljen dohodek,
- socialno varnost,
- interesne dejavnosti, neformalne stike med ljudmi,
- upravljanje in odločanje,
- komunalni in družbeni standard (infrastrukturo).

Projekt FAO je dosegel kar nekaj pozitivnih rezultatov, ki jih ne moremo zanemariti. Prav tako smo na področju prostorskega urejanja, ki bi moralo slediti ostalim členom, naleteli na mnoge probleme in ovire, ki so izhajale ali iz togosti planskih dokumentov, pomanjkanja ali slabo pripravljenih urbanističnih usmeritev, nestrokovnosti upravnih organov, odgovornih za prostorski razvoj, nepripravljenosti investitorjev za upoštevanje usmeritev in navodil ter splošne situacije v Sloveniji.

Analizirali smo najpogostejše probleme, na katere smo naleteli pri spremljanju prostorskega razvoja Suhe krajine po uvedbi projekta FAO. Ti karakteristični problemi so bili tudi povod, da smo se kasneje lotili izdelave strokovnih podlag za prostorsko ureditvene pogoje na tem

območju, kakor tudi odloka, ki sedaj formalno služi kot dokument za prostorski razvoj tega območja. Problemi so, kakor se je pokazalo, karakteristični ne samo za Suho krajino, ampak tudi za širši prostor. Usmeritve za prostorski razvoj, ki smo jih podali, niso veljale le za Suho krajino, ampak smo jih v nekaterih primerih razširili na območje celotne občine Trebnje.

Tako bomo v nadaljevanju najprej predstavili najbolj značilne probleme in strokovne rešitve za nekatere od njih.

Problemi, na katere smo največkrat naleteli in so tudi najbolj značilni pri upravnem postopku za izdajo lokacijskega in gradbenega dovoljenja, so naslednji (vir: Sekretariat za družbeno planiranje in gospodarstvo občine Trebnje, 1990):

- prostor se nenačrtno pozidava,
- varovanje okolja je slabo,
- ljudje se izseljujejo (kljub vsem ukrepom in zavzemanju za izboljšanje stanja),
- kulturna krajina se ne varuje,
- slaba infrastruktura (v mislih imamo predvsem kanalizacijo),
- nefunkcionalni objekti,
- grajena struktura ne upošteva tradicije in kulturne zapuščine na področju lokalnega stavbarstva,
- nezadostna ozaveščenost lokalnega prebivalstva o pomembnosti ohranjanja dediščine,
- nezadostna aktivnost šolskega sistema pri reševanju teh problemov.

Problemi so splošni in lahko si upamo trditi, da jih srečujemo še v mnogih okoljih v Sloveniji.

Predvsem pa se nam zdi pomembno tudi to, da osvetlimo, na kakšne težave naleti morebitni graditelj oziroma tisti, ki želi opraviti določen poseg v prostor. V ta namen smo zbrali mnenja ljudi, s katerimi smo se pogovarjali na terenu in pa s tistimi, ki so želeli pridobiti lokacijsko ali gradbeno dovoljenje (vir: Analiza razmer na terenu za izdelavo PUP-a Suha krajina in SDPG občine Trebnje, 1989–1990). Problemi morebitnih graditeljev so naslednji:

- nimajo prave predstave o tem, kaj je za njih koristno;
- ne poznajo planskih dokumentov in s tem tudi ne ovir in možnosti, ki izhajajo iz njih;
- nejasnosti glede usmeritev njihovega gospodarstva (kmetijstvo, džrt, turizem, mešano);
- ni možno izvesti gradnje, kjer bi graditelj to želel (ovire v zakonodaji);
- počasnost upravnega postopka za izdajo lokacijskega oz. gradbenega dovoljenja;
- nestrokovni in rutinski pristop upravnih organov pri reševanju problemov;
- pomanjkljiva (oz. je sploh ni) svetovalna služba, tako na občinskem kot tudi na republiški ravni;
- pomanjkljiva strokovna usposobljenost svetovalcev in referentov v upravnih organih;
- pomanjkanje ustreznih gradbenih načrtov, ki bi ustrezali zahtevam in varovanju kulturne dediščine, če pa že so, je njihova cena previsoka za povprečnega graditelja;

– pomanjkanje oz. neustrezne subvencije za graditelje, ki bi gradili pod določenimi pogoji in usmeritvami.

Zaradi takih in podobnih težav ter ovir so najpogostejši »odzivi« teh graditeljev predvsem naslednji:

- gradijo »na črno« in po svoje na neprimernem mestu ali pa se odselijo;
- ne gradijo v skladu z dovoljenji;
- ne zaupajo v upravne organe in ne upoštevajo njihovih nasvetov;
- če tipski projekt v celoti ne reši njihovih želja, so prisiljeni ali graditi po tem neustreznem projektu ali pa ga nestrokovno spreminjati, kar pripelje do degradacije okolja in neekonomične gradnje;
- ne spoštujejo tradicij lokalnega stavbarstva in uničujejo kulturno dediščino v prostoru.

Prav tako želimo opozoriti tudi na probleme in pomanjkljivosti sedanjega organiziranja in delovanja urbanistične in upravne službe. Ti so predvsem:

- v pretežni večini primerov premajhna strokovna usposobljenost svetovalcev in referentov, ki so odgovorni za urejanje prostora in vodenje upravnega postopka v zvezi z izdajo potrebnih dovoljenj;
- nezainteresiranost za spremembe oziroma izboljšave;
- preveč tog in formalen postopek v zvezi z izdajo lokacijskih in gradbenih dovoljenj;
- preobremenjenost strokovnih delavcev, da bi lahko uspešno zaključili ves postopek do uporabnega dovoljenja;
- vpletanje »političnega interesa« pri urejanju prostora, kar posledično prinese nestrokovne rešitve;
- neustrezen nadzor nad samim izvajanjem gradnje oziroma nad celotnim postopkom po izdaji gradbenega dovoljenja;
- izsiljevanje lokalnih pomembnežev (obrnitkov, vodilnih delavcev, funkcionarjev);
- slabo sodelovanje z inšpecijskimi službami, ki se zaključi zgolj z izdanim soglasjem, ne spremlja pa samega izvajanja;
- slabo sodelovanje med posameznimi sektorji in nosilci urejanja prostora kot tudi tistimi, ki bi to morali biti (banke, pospeševalne agencije, službe, ki bi morale spodbujati prostorski razvoj na podeželju).

Izhajajoč iz vseh naštetih problemov kakor tudi iz mnogih konkretnih primerov iz vsakdanje prakse, želimo razčleniti problematiko in priti do predlogov za njeno bolj uspešno reševanje, ki bo sprejemljivejše tako za graditelja kot za upravno službo.

Glede na izkušnje v praksi skušajmo razčleniti, v kakšnih oblikah se lahko problem pojavi. Gre predvsem za možne situacije, v katerih se lahko znajde morebitni graditelj.

Prvi primer:

Investitor želi zidati na parceli, ki je zazidljiva. Naloga strokovne službe je, da presodi najoptimalnejšo lokacijo objekta na tej parceli, izhajajoč iz celovitih analiz in usmeritev, ki so podane v strokovnih podlagah (glej primere na koncu poglavja). Predlaga najustreznejši tip objekta ter vse pogoje, ki naj bi zadostili tako investitorju kot tudi načelom razvoja urbanizacije in poselitve nasploh na tem območju.

Problemi, ki se pojavljajo v zvezi s tem, so naslednji:

- strokovne službe, ki izvajajo te lokacijske ogleda, se v problematiko in želje graditelja velikokrat ne poglobijo. To velja še posebej tam,

kjer ni ustreznih planskih aktov, zaradi tega je tudi veliko težje usklajevati nasprotujoča si stališča graditelja in strokovne službe. Verjetno še zdaleč niso izkoriščene vse možnosti za bolj zadovoljivo rešitev teh problemov, tako s strokovnega stališča kot tudi s stališča investitorja;

— glede tipa gradnje, spoštovanja tradicije in značilnosti lokalnega stavbarstva, je investitor, če ni sam strokovnjak ali strokovno osveščen ali pa nima sredstev za naročilo ustreznega načrta, primoran izbirati med nekaj tipskimi projekti, ki jih ponujajo projektne organizacije. Ti tipski projekti so skoraj že desetletja nespremenjeni in ne ustrezajo različnim okoliščinam, v kakršnih bi ljudje radi gradili. To še posebej velja na področju kmetijskih območij, kjer kmetje ne gradijo hiš, ki bi ustrezale njihovim funkcionalnim zahtevam;

— graditelj ni deležen nobene spodbude, stimulacije oziroma subvencije, ki bi ga motivirala, da bi se trudil upoštevati strokovne usmeritve in navodila v zvezi z njegovim posegom v prostor. Nihče mu tudi ne razloži oziroma ga ne opozori na to, kakšne prednosti mu lahko prinese kvaliteten stavbni fond (v funkcionalnem, oblikovnem, arhitekturnem smislu) za nadaljnji razvoj njegovega gospodarstva. Če se že pojavijo kakršnekoli usmeritve, potem gre ponavadi za restriktivna navodila službe za varovanje naravne in kulturne dediščine in pa inšpekcijskih organov.

Rešitev pravkar opisanega problema vidimo v ustrezni pospeševalni službi, ki bi ljudem svetovala pa tudi že ponudila primerne in poceni strokovne odgovore (beri načrte). Le-ti naj bi ustrezali značilnostim območja, tako vizualno kot tudi funkcionalno, ter za vse vrste potreb (glede na dejavnost in usmeritev kmečkega gospodarstva, npr. kmetija + dopolnilna dejavnost, kmetija + turizem itd.).

Kvalitetna gradnja naj se torej ne zagotavlja samo s sankcijami, ampak predvsem s pospeševalnim svetovanjem. Pri tem je treba gledati tudi na to, da so za doseg določenega cilja potrebne razvojne faze posebej še glede komunalne opremljenosti. Pri tem imamo v mislih marsikdaj neživljenjske zahteve po enaki komunalni urejenosti na podeželju kot v urbanih območjih. Menimo, da je sicer zaradi varovanja okolja to vsekakor potrebno. Vendar pa mehanizmi, (nadomestilo za uporabo stavbnega zemljišča, proračunska sredstva, lokalni samoprисpevki in ostali viri) ne zagotavljajo dovolj denarja, da bi bili sposobni zadovoljivo reševati problematiko odvajanja odplak in čiščenja le-teh. Treba je razmišljati tudi o alternativnih možnostih reševanja teh problemov, ki pa so še zmeraj sprejemljivi tudi s strokovnega stališča. Tukaj gre za uporabo umetnih močvirij za čiščenje odpadnih vod, predvsem za manjše količine komunalnih odplak, kar je v Evropi že kar razširjeno. Ta način predstavlja izrabo naravnih procesov in sistemov za reševanje onesnaženega okolja. Seveda ne smemo misliti, da z močvirji nadomestimo klasične čistilne naprave, ampak z njimi lahko le razbremenimo centralne čistilne naprave. Ta močvirja lahko ob pravilni strokovni pomoči postavimo tudi sami (večje kmetije ali individualne hiše). Take in podobne rešitve, usmeritve in predloge bi lahko pripravljala t. i. svetovalno-pospeševalna služba.

Drugi primer:

Investitor nima zazidljive parcele. Naloga strokovne službe je, da mu v okviru danih možnosti najde najprimernejšo lokacijo. Postopek glede tipa objekta in ostalih pogojev je identičen kot v prvem primeru. Če

Viri in literatura:

1. Countryside Commission for England: Bunkhouse Barns, A new use for redundant farm buildings, Cheltenham 1980.
2. ECOVAST, A strategy for rural Europe, 1991.
3. Fister, Peter: Med prenovo in novogradnjo vasi na Slovenskem, Kmečki glas, Ljubljana 1991.
4. Fiester, Peter: Obnova in varstvo arhitekturne dediščine, Partizanska knjiga, Ljubljana 1979.
5. Gabrijelčič, Peter: Spodbujanje in oblikovanje podeželskega razvoja, Kmečki glas, Ljubljana 1990.
6. Gosar, Lojze: Vpliv gibanja kmečke delovne sile na oblikovanje agrarnega prostora, doktorska disertacija, Ljubljana 1976.
7. Koščak, Marko: Usmerjanje razvoja na ruralnih območjih, magistrska naloga, Ljubljana 1992.
8. Marinko, Jože: Tipologija ruralnih naselij v Sloveniji, doktorska disertacija, Ljubljana 1986.
9. Mihevc, Pavle: Vpliv urbanizacije na spremembo v izrabi ruralne pokrajine, UI SRS, Ljubljana 1974.
10. Urbanistični Inštitut RS: Model urejanja prostora in varstva okolja na ravni občine, raziskovalna naloga, Ljubljana 1990.

predpostavimo, da območje, v katerem želi investitor graditi, nima izvedbenega dokumenta, potem ni nobene osnove za izdajo potrebnih dovoljenj. V okviru pravnih norm torej ne bi smeli dovoliti nobenih posegov v prostor. Zaradi tega, ker življenja in potreb v zvezi z razvojem ne moremo zaustaviti, je potrebno iskati ustrezne rešitve, ki bodo omogočile posegati v prostor v teh območjih, usmerjale ljudi k strokovni prenovi stavbnega fonda (s subvencioniranjem) in preprečevale škodo, ki bi se naredila s stihijo. Potrebno je razdelati kriterije in dati možnost, da se odloča tudi na lokalni ravni (pokrajina, občina) o izdaji dovoljenj za posege v prostor na lokalni ravni. Osnovna navodila bi lahko vsebovale strokovne podlage za izdelavo prostorsko izvedbenih aktov. Pri razdelavi kriterijev bo treba posebej upoštevati varovanje kmetijskih površin, problematiko poselitve oz. slabšanja demografske strukture v ruralnih območjih, upoštevati zahteve varovanja naravne in kulturne dediščine ter vsekakor pospeševati oživljanje ruralne ekonomije. Te aktivnosti je potrebno tudi ustrezno podpreti s kreditnim sistemom in sistemom subvencij. Po drugi strani pa prav tako predvideti stroge ukrepe in ob neupoštevanju le-teh kršitelje tudi kaznovati.

Te in podobne primere je mogoče uspešno reševati le z usklajenim ravnanjem, ki bo potekalo od nacionalnega, preko pokrajinskega (regionalnega) do občinskega (lokalnega) nivoja. Predvsem mislimb s tem na oblikovanje strateških ciljev, zagotavljanje strokovnega kadra, strokovnih institucij, reorganizacijo upravnega sistema.

SKLEPI

Če hočemo uspešno reševati problematiko prostorskega razvoja našega podeželja in se pri tem omejimo samo na izvajalski del te naloge na lokalni ravni, potem je nujno potrebno posvetiti večjo pozornost ohranjanju tradicije in tipologije v tem prostoru. Pri tej zahtevi so nujno potrebne kvalitetne strokovne podlage za širše območje, ki bodo služile kot vodilo pri tem razvoju (še enkrat poudarjamo, da imamo v mislih samo in predvsem razvoj grajene strukture na podeželju). Nujno potrebno pri izdelavi strokovnih podlag je usklajeno sodelovanje med stroko, ki mora biti interdisciplinarno zastopana, in lokalnimi predstavniki (občina, krajevna skupnost), ki bodo izvajali usmeritve iz strokovnih podlag. Predvsem imamo v mislih tudi še kako potrebno »strokovno izpopolnjevanje« in medsebojno zaupanje, ki se na ta način vzpostavi med eno in drugo stranjo, kar ima velik pomen pri realizaciji. Domači strokovnjak, če ga lahko tako imenujemo, igra pomembno vlogo pri koordinaciji in udejanjanju usmeritev iz višje republiške, upravne ali pa strokovne ravni.

Ferdo Rečnik RAZVOJ SREDNJEGA IZOBRAŽEVANJA V REPUBLIKI SLOVENIJI

Stanje in perspektive

Izhodišča

Temeljna usmeritev razvoja slovenskega izobraževanja izhaja iz predvidenih razvojnih poti naše družbe, obenem pa se približuje zahtevam kakovosti srednjega izobraževanja v Evropi.

Pomembnejše predpostavke za zasnovo sodobnejše doktrine srednjega izobraževanja:

- splošna in tehnološka družbena delitev dela s poudarkom na pričakovanem razraščanju terciarne dejavnosti (v najširšem pomenu besede);
- nova opredelitev poklicnih znanj (ozki in široki profili) ter znanj tehnika – finalna znanja za vstop v delo ter temeljna strokovna znanja kot podlaga za višjo in visoko tehniško in podobno izobraževanje, na podlagi preoblikovanja poklicnih profilov, z določanjem temeljnih poklicev, z zagotavljanjem mobilnosti za prilagajanje novim tehnološkim in delovnim procesom ter z določanjem specializiranih poklicev za operacionalizacijo avtomatizacije in robotizacije tehnoloških postopkov – na podlagi sodobnejše in prožnejše klasifikacijske lestvice;
- izdelava izobraževalnih profilov za temeljne (nosilne) poklice na vseh področjih dela ter ugotavljanje izobraževalnih potreb in zagotavljanje izobraževanja po programih za pridobitev izobrazbe samo na podlagi izdelanih in družbeno verificiranih izobraževalnih profilov;
- dvig celotnega izobrazbenega standarda: daljše in splošnejše strokovno (poklicno) izobraževanje, ki mu mora slediti ožje in poglobljeno usposabljanje z delom v procesu dela, kar pomeni prepletanje izobraževanja in dela tudi ves čas delovne aktivnosti človeka;
- delitev višjega in visokega izobraževanja na univerzitetno izobraževanje za potrebe razvoja znanosti, raziskovalnega dela in umetnosti z vključevanjem diplomantov praviloma v temeljna in aplikativna znanstvena področja (instituti, razvojni oddelki tovarn, zdravstvo, državna uprava, pravo, ekonomija, izobraževanje) in na umetniška področja ter na izobraževanje v strokovnih (tehniških in podobnih) višjih in visokih šolah, zlasti za operativno vodenje proizvodnih obratov, koordiniranje tehnoloških procesov, CNC tehnologije ipd., pa tudi na področju obrti in drobnega gospodarstva, uporabne umetnosti ter za izobraževanje na področju praktičnega pouka in usposabljanja z delom v različnih panogah, strokah oziroma dejavnostih.

Z vidika prihodnjih potreb bo tako prav gotovo bolj potrebno splošnejše kot pa vsebinsko zoženo (specializirano) izobraževanje.

STANJE NA PODROČJU SREDNJEGA IZOBRAŽEVANJA PRI NAS

Uvedba radikalne in revolucionarne šolske reforme, ki je zajela vsa področja izobraževanja po osnovni šoli po letu 1980, je v svoji širši družbeni zagnanosti želela odpraviti naenkrat in vse negativne učinke dotedanjega večtirnega srednjega izobraževanja. Odpravila pa je tudi vse

pozitivne rešitve v obstoječem sistemu srednjega izobraževanja. Zato se je, vzporedno z naraščanjem družbenokrizne situacije, gospodarskih težav, porasta inflacije ter nenehnega zmanjševanja materialnih sredstev za izobraževanje v osemdesetih letih, hkrati večala tudi zahteva po prenovi srednjega usmerjenega izobraževanja (»reforma reforme«).

Prenovljeni programi (uvajajo se šele s šolskim letom 1991/92) tvorijo danes naslednjo programsko strukturo srednjega izobraževanja:

- 18 programov dvoletnega poklicnega izobraževanja (za 42 poklicev);
- 39 programov triletnega poklicnega izobraževanja (za 94 poklicev);
- 40 programov štiriletnega tehničnega in drugega strokovnega izobraževanja (za 53 poklicev);
- programi petletnega strokovnega izobraževanja (prilagojen program avstrijske trgovske akademije in prilagojen program državnega poklicnega zavoda za trgovino, Gorica, Italija) pa so še v fazi uvajanja in preizkušanja.

Skupno je tako predvideno izobraževanje v približno 100 programih za okrog 190 poklicev (od II. do V. stopnje).

Iz navedenih podatkov je razvidno, da program omogoča praviloma izobraževanje za več poklicev. Prvi letnik je skupen in daje temeljna znanja stroke, obenem pa omogoča učencem, da se odločajo (usmerjajo) za enega od poklicev v programu. Finalizacija izobraževanja za posamezni poklic sledi v 2. ali 3. letniku. V programih poklicnih šol se je tudi bistveno spremenila predmetna sestava. Tako je strokovnemu delu programa (strokovnim predmetom) v povprečju namenjenih dve tretjini fonda vseh ur, splošnim predmetom pa le tretjina. Praktični pouk v poklicnih šolah postaja osrednji in integrativni predmet. Kot nadgradnja poklicnih šol so predvidene mojstrske, delovodske in poslovodske šole (eno- do dveletne).

V Sloveniji so štiriletne srednje šole splošne in tehnične. Splošna srednja šola (gimnazija) po svojem zaključku omogoča učencem nadaljnji študij na univerzi, po dodatnem usposabljanju pa tudi vključevanje v delo. Boljšo usposobljenost za delo omogočajo štiriletne tehnične šole, ki pa prav tako omogočajo študij na univerzi (praviloma v isti usmeritvi oz. stroki).

Poklicno izobraževanje in usposabljanje za delo poteka v dve- in triletnih poklicnih šolah. Vertikalna (nadaljevanje izobraževanja) in horizontalna prehodnost med programi teh šol in drugimi srednjimi šolami je izredno majhna.

Prenova pa je programe tudi vsebinsko posodobila. Podrobne učne načrte so zamenjali okvirni učni načrti. Programi so bolj odprti, predvideno je več izbirnih predmetov ali izbirnih vsebin in podobno.

Na koncu tega kratkega opisa srednjega izobraževanja pri nas naj navedemo še statistični podatek o njegovi učinkovitosti, ki se kaže v številu ponavljalcev. V splošni srednji šoli (gimnaziji) je ponavljalcev 3,5 odstotka, v strokovnih (tehničnih in poklicnih) šolah pa 8,9 odstotka (podatki za šolsko leto 1989/90).

Dijaki novomeške gimnazije pri
pouku z računalniki; foto: Milan
Markelj

SREDNJE IZOBRAŽEVANJE V SVETU

Na splošno lahko rečemo, da je srednje izobraževanje povsod v svetu najbolj problematično. Nikjer niso z njim povsem zadovoljni. Na tej stopnji izobraževanja se najbolj očitno križa pluralizem interesov in razvojnih teženj, ki so v stalni konfrontaciji s tradicionalnimi težnjami in razvojnimi težavami, zlasti v manj razvitih državah. Tudi strukturalno in funkcionalno gledano, je srednje izobraževanje kritična točka v celotnem vzgojnoizobraževalnem sistemu. Ta je zlasti pogojena s samim položajem srednjega izobraževanja v globalnem sistemu. Na eni strani je relativno enotno temeljno (obče) in obvezno izobraževanje (osnovna šola), na drugi pa že dokaj jasno zdiferencirano znanstveno in strokovno izobraževanje (visoko šolstvo). Srednje šolstvo ni ne eno ne drugo oz. naj bi bilo oboje hkrati. Seveda na ustrezni stopnji kompleksnosti in zahtevnosti (toda kakšni in kateri?). Naloga srednjega izobraževanja je, da pripravlja mladostnika za uspešno nadaljnje znanstveno in tehnološko izobraževanje ter ravno tako za uspešno in takojšnje vključevanje v produktivno delo, pri čemer pa ne sme zanemariti celovitosti, harmoničnega razvoja osebnosti v najbolj kritičnem obdobju človekovega razvoja (puberteta, adolescenca). Zato pri reševanju problemov srednjega izobraževanja sodeluje največ strokovnjakov z različnih področij družbenega dela.

Na ravni srednjega izobraževanja so se v svetu uveljavile zlasti naslednje težnje:

- podaljševanje splošnega izobraževanja, ki globoko posega v srednje izobraževanje (npr. V. Britanija), s tem pa tudi odlaganje trenutka, ko učenci izbirajo smer nadaljnjega izobraževanja ali poklicnega usposabljanja (splošna srednja šola v ZDA);
- postopno uvajanje izbirnih vsebin v enotni srednji šoli, zlasti proti koncu izobraževanja (npr. Švedska), ali odločanje za posamezne smeri izobraževanja po prvi fazi oz. po skupni srednji šoli, ki traja eno ali dve leti (v nekaterih vzhodnoevropskih državah);
- postopno približevanje in izenačevanje vsebin splošne in strokovne izobrazbe (več praktičnih in strokovnih znanj v bolj splošnoizobraže-

valno naravnane šole in več splošnoizobraževalnih vsebin v strokovne ali poklicno usmerjene šole oz. programe);

– vsej srednješolski populaciji se nudi določen obseg enotne in skupne splošne izobrazbe, kar ima vsaj dva namena:

a) omogočanje selekcije in orientacije v najustreznejše smeri nadaljnega izobraževanja na podlagi doseženega učnega uspeha in pokazanih nagnjenj in sposobnosti (praviloma se na osnovi temeljitejših informacij in argumentacije učenec sam oz. skupaj s starši odloča za posamezno smer izobraževanja, zato lahko govorimo o samodiferenciaciji);

b) možnost funkcionalnega povezovanja različnih stopenj in smeri izobraževanja (horizontalna in vertikalna prehodnost);

– splošna težnja v razvitejših izobraževalnih sistemih je v povezovanju in iskanju najustrežnejšega razmerja med splošno in strokovno, znanstveno in tehnološko, temeljno in uporabno izobrazbo in znanjem;

– sistematična skrb za učence, ki trajno dosegajo slabše rezultate (manj sposobne ali manj motivirane učence), tako da jim nudijo organizirano pomoč v različnih oblikah (skupinsko delo, oddelki za dopolnilni pouk, prilagojene vsebine, oblike in metode pouka, individualne konzultacije ipd.);

– sistematična skrb za nadarjene (posebni izbirni programi);

– individualizacija in diferenciacija vsebin, oblik in metod vzgojno-izobraževalnega dela;

– posodabljanje vzgojno-izobraževalnega procesa z uvajanjem naj-sodobnejše izobraževalne tehnologije z namenom, da se poveča učinkovitost izobraževanja in zmanjša osip;

– demokratizacija (notranja in zunanja) srednjega izobraževanja, večja dostopnost vsem pod enakimi pogoji in možnostmi.

Pod vplivom navedenih teženj iščejo povsod v svetu najoptimalnejše rešitve (modele) v srednjem izobraževanju.

Glede na družbeno-gospodarske pogoje in razvitost ter na osnovi kulturnih in izobraževalnih tradicij sta se v svetu izoblikovala v glavnem dva modela srednjega izobraževanja:

1. Prvi model je značilen za ZDA, Kanado in Avstralijo, v Evropi pa za Anglijo in skandinavske države. Obvezno izobraževanje je splošno in po zaključku omogoča pripravo na maturo, ta pa vpis na univerzo ali pa vključevanje v izobraževanje za delo, ki poteka ob delu v različnih gospodarskih institucijah.

2. Drugi model je značilen za Nemčijo in Avstrijo, kjer je razvit sistem poklicnega in tehniškega izobraževanja, ki pripravlja za delo in izobraževanje v smeri stroke, splošna srednja šola pa pripravlja za vse smeri univerzitetnega izobraževanja. Obvezno izobraževanje je le deloma splošno, saj se učenci že pred zaključkom odločajo za poklic ali nadaljnje izobraževanje in tako izberejo smer že v času obveznega izobraževanja (zunanja diferenciacija po štiri- in petletni osnovni šoli).

Preduniverzitetno izobraževanje je celovit sistem, struktura šolskega sistema pa je v državah z razvitim prvim modelom drugačna kakor v državah z drugim modelom. Primerjamo lahko le dolžino obveznega izobraževanja in v okviru tega osnovno izobraževanje (primary school) in srednje izobraževanje (lower secondary school) ter dolžino preduniverzitetnega izobraževanja.

Podatki o vpisu v različne smeri srednjega izobraževanja so zato pri-
merljivi le delno, kajti v državah z razvitim prvim modelom izobraževa-
nja se vsi učenci do zaključka obveznega izobraževanja (do 16. leta)
vključujejo v splošnoizobraževalne programe. V državah z drugim
modelom izobraževanja pa se prične diferenciacija že v času obveznega
izobraževanja.

PERSPEKTIVE RAZVOJA SREDNJEGA IZOBRAŽEVANJA V SLOVENIJI

Zadnjih nekaj let se pri nas veliko piše in razpravlja o prenovi, preo-
brazbi in popravljanju napak usmerjenega izobraževanja v srednjem
šolstvu. Študij, raziskav, razprav je bilo toliko, da jih tu vseh ni mogoče
na kratko povzeti, med seboj primerjati in izpostaviti podobnosti in raz-
like med njimi. Končno to niti ni naš namen. Tu želimo na kratko ori-
sati našo zamisel (konceptcijo) nadaljnega razvoja srednjega izobraževa-
nja (ob tem bomo izpostavili tudi nekatere dileme in probleme). V knjigi
Izobraževanje v Sloveniji za 21. stoletje, št. 3 (pa tudi v drugih publika-
cijah, člankih in razpravah), smo to našo zamisel bolj podrobno opisali.
Zato jo bomo tu samo okvirno predstavili.

Glede na to, da je Slovenija majhna dežela (po številu prebivalcev in
po površini), da nima velikih surovinskih baz, da gospodarsko, tehnološko
in drugače zaostajamo v razvoju za razvitimi državami, da
nimamo drugih komparativnih prednosti, — poleg tega nimamo tudi
jasne vizije in strategije gospodarskega in družbenega razvoja — meni-
mo, da bi morali usmerjati in omogočati čim uspešnejši in čim kvalitet-
nejši razvoj izobraževanja na vseh stopnjah, ki bo dajalo izvrstna, kva-
litetna, obsežna in funkcionalna znanja vsakemu posamezniku, glede na
njegove sposobnosti in motivacijo — in na tem, izobraževalnem
področju, ustvariti svojo komparativno prednost.

Na podlagi navedenih izhodišč, ki so nam na voljo, odpreti pot in
omogočiti nadaljnji učinkovitejši razvoj srednjega izobraževanja (izha-
jajoč iz stanja, v katerem je danes srednje izobraževanje), brez večjih in
nasilnih sprememb, ki niso dolgoročno planirane (teh planov še nima-
mo) in razvojno-raziskovalno utemeljene (tudi teh raziskav še nismo
opravili).

Celostna struktura srednjega izobraževanja bo grajena na globalnih
vzgojno-izobraževalnih ciljih, definiranih kot priprava mlade generacije
za čimbolj enakopravno in uspešno vpeljevanje v nadaljnje izobraževa-
nje, usposabljanje za permanentno izobraževanje ter druge naloge in
zahteve družbenega življenja.

Mednje štejemo tudi:

- spodbujanje ustvarjalnega in kritičnega mišljenja;
- razvijanje vrednot, kot so: samokritičnost, poštenost in objektiv-
nost, strpnost v presojanju, odprtost za nove ideje in pobude;
- uporabo, analizo, sintezo in vrednotenje znanja ter reševanje pro-
blemov;
- navajanje na skupinsko delo;
- razvijanje pozitivne samopodobe mladega človeka;
- razvijanje spoznanja o medsebojni odvisnosti in interakciji med
naravo in družbo ter refleksiji obeh na razvoj civilizacije;
- razvijanje v mladostniku sposobnosti ustvarjanja, doživljanja in
vrednotenja estetsko-umetniških del;

- pomagati mladostniku, da razvije lastno filozofijo in kulturo življenja.

Strateško pa bo zastavljena tako, da bo imuna na pritiske posameznih strok ali strank, notranje uravnotežena med izobraževalnimi področji ter usmerjena v celostni razvoj mladostnika, upošteva je zmogljivost, nadarjenost, sposobnost, motiviranost in individualne interese učencev.

Temeljna predmetna področja v srednjem izobraževanju pa bi morala biti zlasti naslednja:

- materni in tuji jeziki kot osnovno sredstvo sporazumevanja, materni jezik tudi kot osnova za razvoj mišljenja in govora;
- matematika v povezavi z razvojem logičnega mišljenja ter informatika in računalništvo;
- naravoslovje kot način sistematičnega pridobivanja, organiziranja in razlage izkušenj z materialnim svetom ter kot osnova za odgovoren odnos do okolja (ekološki vidik);
- humanistične in družboslovne znanosti kot način vzgoje za demokracijo in sožitje med narodi in kulturami, za razumevanje in vključevanje v družbene, ekonomske in kulturne procese;
- telesna in zdravstvena kultura, tehnična in estetska kultura;
- predmetna področja posameznih disciplin, ki so podlaga za poklicno in strokovno izobraževanje.

Celotna temeljna področja bi bilo potrebno oblikovati celovito v vertikalni (osnovno-srednje-visoko izobraževanje) tako, da bi imelo posamezno predmetno področje točno definirane cilje in vsebine, povezavo (korelacijo) s sorodnimi področji in organsko zgradbo v celotnem procesu izobraževanja, ki bi spodbujalo aktivne učne procese in uravnoteženost v vsakoletni obremenitvi z izobraževanjem ter fleksibilnost v izvedbi.

To pomeni, da se število variant učnih načrtov lahko uskladi z izobrazbenimi smotri posamezne vrste srednje šole, upošteva je že določeno fleksibilno diferenciacijo v zaključnih razredih osnovne šole. V dve- in triletnih srednjih poklicnih šolah bi lahko vgrajevali splošnoizobraževalne vsebine v temeljne strokovne predmete, obenem pa bi v štiriletnih strokovnih šolah iz temeljnih strokovnih predmetov izločili splošne vsebine in spodbujali vertikalno rast splošnih predmetov.

V celotnem izobraževalnem procesu se bo treba odreči hitro zastarajočemu faktografskemu znanju v korist relativno trajnejšega in stabilnejšega znanja, ki ima veliko transferibilno vrednost.

Najpomembnejša splošna načela za oblikovanje programov srednjega izobraževanja pa so, po našem mnenju, naslednja:

- sodobnejši pristop, ki bolj uveljavlja kriterije sorodnosti vsebine izobraževanja ter horizontalno in vertikalno povezanost programov;
- odprtost programov za trajno in nenehno posodabljanje glede na nova znanstvena, tehnološka in strokovna znanja;
- upoštevati naravnost družbe v postindustrijsko in informacijsko, kar terja drugačno delitev dela in postopno odmiranja klasičnih, ozko definiranih poklicev in kar v izobraževalnem smislu pomeni preseganje neposredne povezanosti med izobraževanjem in poklicnim (funkcionalnim) usposabljanjem;
- upoštevati zmogljivosti in interese udeležencev (učencev) ter sodobne ugotovitve o kakovostnem učenju in poučevanju;
- programska struktura srednjega izobraževanja mora biti elastično in fleksibilno grajena, da omogoča čimvečjo individualizacijo programov (prilagajanje programov možnostim in interesom posameznika)

ter maksimalno vertikalno pa tudi horizontalno prehodnost udeležencev (učencev).

Glede na cilje, načela in naloge srednjega izobraževanja in glede na hiter razvoj znanosti in tehnologije ter drugih dejavnosti v družbi (ves ta razvoj pa je težko natančno predvidevati) vidimo najrealnejšo možnost strukturiranja programov v srednjem izobraževanju v naslednjih smereh:

- **splošnoizobraževalni ali gimnazijski programi** (usmerjeni v znanstveno-raziskovalno delo oz. usmerjeni v pripravo na študij znanstvenih disciplin);
- **programi strokovnih srednjih šol** (usmerjeni v aplikativna znanja znanstvenih disciplin oz. tehnološko usmerjeni programi), to so tehnične in druge strokovne šole, ki izobražujejo kadre za gospodarstvo in nekatere družbene dejavnosti;
- **programi poklicnih šol** (usmerjeni bolj v praktično produkcijska znanja), to so tudi programi, ki pripravljajo kadre za gospodarstvo in nekatere družbene dejavnosti.

a) **SPLOŠNOIZOBRAŽEVALNI ALI GIMNAZIJSKI PROGRAMI** omogočajo učencem psihofizično in intelektualno rast preko splošnoizobraževalnih vsebin, opredeljenih kot podlaga za uspešno nadaljevanje izobraževanja na univerzi. V te programe naj bi se vključevali zlasti tisti, ki so v predhodnem izobraževanju pokazali in dokazali ustrezne sposobnosti in nagnjenja za uspešno izobraževanje po teh programih.

Splošnoizobraževalni oz. gimnazijski programi naj bi bili strukturirani tako, da vključujejo skupni in izbirni del programa, z interesnimi dejavnostmi pa bi omogočali uresničevanje različnih interesov mladih (individualizacija programov). Prvi in drugi letnik naj bi bila relativno enotna (horizontalna odprta prehodnost), v tretjem in četrtem letniku pa bi se v izbirnem delu omogočilo poglobljanje znanj oz. spoznavanje novih predmetnih (znanstvenih) disciplin.

V skupnem delu programa naj bi ustrezen delež zastopanosti posameznih predmetnih področij zagotavljal enotni standard znanj splošne šole, z izbirnim delom pa bi bilo mogoče strukturirati različne usmeritve splošnega programa (jezikovno, naravoslovno-matematično, družboslovno, pedagoško, pa tudi tehnično-tehnološko usmeritev splošne srednje šole).

Splošne srednje šole (gimnazije) naj bi oblikovale lasten program oziroma variante splošnega programa na podlagi izbirnega dela predmetnika, tako bi se na podlagi ponudbe programov učenci odločali za izbiro šole oz. usmeritve.

Oblikovanje programske usmeritve splošne srednje šole bi temeljilo na kadrovskih in materialnih pogojih, ki jih ima šola ob upoštevanju interesov učencev v izbirnem delu programa.

Nivojsko so programi zahtevni, saj terjajo vztrajno abstraktno miselno delo, sposobnost sintetiziranja in povezovanja, uvajanje v raziskovalno delo ipd. Najspodobnejšim učencem se z različnimi pristopi (npr. mentorsko delo s takšnimi učenci) omogoči skrajšanje štiriletnega izobraževanja po teh programih (akceleracija).

V ta sklop programov spadajo tudi srednje šole z umetniškimi programi (glasba, ples, oblikovanje...).

Splošna srednja šola je vsebinsko povezana z osnovno šolo (programska kontinuiteta), traja štiri leta in se zaključi z maturo (splošno), ki

omogoča vpis na univerzo in umetniške akademije.

Splošnoizobraževalna srednja šola je del izobraževalnega sistema, zato je razvoj njenega programa (kurikuluma) odvisen od prenove sistema kot celote. Če upoštevamo, da temelji tako osnovno kot tudi srednje izobraževanje na nacionalnih in univerzalnih vrednotah, skrbi za akademsko kontinuiteto, bogati mlade s kulturnim, znanstvenim in tehnološkim znanjem za produktivno vlogo v družbi ter utrdi želje in potrebe po permanentnem izobraževanju, potem bi bili temeljni cilji splošnoizobraževalne šole naslednji:

1. Spoznavanje znanstvenih dejstev, konceptov in teorij ter njihova uporaba pri reševanju problemov.

2. Razvijanje večšin raziskovalnega dela, ki se na posameznih predmetnih področjih ločijo le v posameznih elementih, v bistvu pa to pomeni: definiranje problema, postavitev hipoteze, načrtovanje raziskave (vzorec, metode), zbiranje podatkov (opazovanje, merjenje...), vrednotenje le-teh, interpretacija in predstavitev (eksplanacija).

3. Ključni element v procesu izobraževanja je spoznavanje narave znanja, ki omogoča učencu kritično refleksijo na znanje in učenje, spodbuja kritično mišljenje skozi analizo in argumentiranje ter vrednostne sodbe, ki jih mora postavljati vsak posameznik.

4. Razvijanje estetskih vrednot ter možnost delovanja na športnem ter kulturno-umetniškem področju.

b) PROGRAMI STROKOVNIH IN POKLICNIH SREDNJIH ŠOL

so bolj tehnološko in aplikativno naravnani, in sicer za štiri-, tri- ali dveletno izobraževanje. Dajejo temeljna tehnološka in strokovna znanja za delo v industriji, obrti, storitveni dejavnosti, štiriletni pa tudi za nadaljnje izobraževanje na višjih in visokih strokovnih šolah ter na univerzi.

Z izbirnostjo in fleksibilnim oziroma diferenciranim pristopom se omogoči vsakemu učencu pridobitev izobrazbe, kot jo je sposoben doseči oziroma kot jo želi.

– **Tehniške (tehnološke) srednje šole** trajajo štiri ali pet let. Nekatere tehniške šole bodo imele perspektivo le (zaradi vse hitrejšega in kompleksnejšega razvoja tehnologij), če bodo prerasle v resnične tehnološke šole in postale višje šole (programirane kot enotna šestletna šola ali v kombinaciji štiri + dve).

Nekatere tehniške šole bodo zaradi zahtevnosti nekaterih poklicev postale poklicne šole in bodo trajale štiri ali pet let (lahko pa tudi samo tri leta).

Nekatere tehnične šole bodo v povezavi z ustrezno programsko splošno srednjo šolo lahko izvajale izbirni del programa te šole (v 3. in 4. letniku), ki je tehnično-tehnološko usmerjen (če je to v prid večji kakovosti pouka in če je takšna delitev izvajanja programa racionalna). Splošni (skupni) del programa bi v celoti izvajala matična splošna srednja šola oz. gimnazija (vsa štiri leta). Učenec pridobi izobrazbo (spričevalo) in maturo na tej šoli (gimnaziji).

Danes se kaže pri nas tudi potreba po tipu (vrsti) srednje šole, ki bi fleksibilno in učinkovito združevala prednosti splošne srednje šole (gimnazije) in tehnične srednje šole. Takšen »hibrid« srednje šole bi lahko imenovali »tehnična gimnazija«.

Tehnična gimnazija bi morala dajati dovolj široka splošna in temeljna strokovna znanja. Tehnična gimnazija pa ne bi dajala tako široka (univerzalna) znanja kot splošna srednja šola (gimnazija), pa tudi ne tako

usmerjena (specializirana) znanja kot tehnične in druge strokovne srednje šole. Zato bi vertikalna nadgradnja tehnične (tehnološke oz. strokovne) gimnazije bila bolj zožena (na univerzo na ustrezne fakultete ter na ustrezne višje in visoke strokovne šole). Večje in širše pa bi bile možnosti vključevanja v delo (bolj v stroko kot pa v ožje poklicno področje). Specializacija bi bila možna z ustrezno praktično usposobitvijo.

Takšna usmeritev tehnične (ali strokovne) gimnazije pa zahteva (predpostavlja) ustrezno in funkcionalno programsko strukturo. Tehnična gimnazija ni splošna srednja šola (gimnazija), pa tudi ne tehnična (strokovna ali poklicna) srednja šola. Zato tudi njena programska struktura ne bo (oz. ne more biti) preveč splošno (gimnazijsko) naravnana, pa tudi ne preveč strokovno (poklicno) usmerjena, temveč bo nekje vmes med obema (seveda pa ne more biti mehanična združitev obeh).

Programne tehnične gimnazije bomo opredelili in strukturirali po določenih kriterijih, ki izhajajo iz povezanosti znanstvenih disciplin in iz tehnološke delitve dela, v naslednjih šest skupin (področij);

1) programi, pri katerih prevladujejo kot temeljna znanja vsebine s področja matematike, naravoslovja, zlasti pa fizike z aplikacijami posebno na mehaniko, strojništvo, konstrukcije, obdelavo lesa, energetiko, transport, elektrotehniko, elektroniko, komunikacijsko tehniko, računalništvo ipd.;

2) programi, za katere so značilna znanja s področja naravoslovja, zlasti fizike z aplikacijo na področje urejanja in oblikovanja prostora in človekovega okolja, gradnje, geodezije ipd.;

3) programi, pri katerih prevladujejo temeljna znanja iz naravoslovja s posebnim poudarkom na kemiji, kemijski tehnologiji, inženirstvu in procesni tehnologiji, metalurgiji ter na geologiji, rudarstvu ipd.;

4) programi, kjer kot temeljne vede nastopajo zlasti biologija, genetika, ekologija in podobne vede ter aplikacije teh ved na področjih pridobivanja in predelave hrane, gojitve rastlin in živali in na sorodnih področjih;

5) programi za varovanje in nego na področju zdravstva;

6) programi, v katerih prevladujejo znanja s področja ekonomskih in pravnih ved ter tudi aplikacija teh znanj na področju organizacije, administracije, informatike, blagovnega in denarnega prometa ter drugih sorodnih dejavnosti.

Programi tehničnih gimnazij naj bi bili sestavljeni iz skupnega in usmeritvenega (izbirnega) dela. Prvi letnik naj bi bil enoten (in splošen) ter bi imel funkcijo orientacije (orientacijski razred). Ta del programa (1. letnik) bi lahko bil relativno enoten (skupen) za vse gimnazijske programe. V prvi letnik bi bilo vključeno le do 10 odstotkov (2 do 4 ure) izbirnih oz. usmeritvenih vsebin.

Posamezna tehnična gimnazija bi lahko ponujala v 1. letniku več izbirnih (usmeritvenih) vsebin (od navedenih šest skupin). V višjih letnikih (2., 3. in 4. letnik) pa bi se omejila na izvajanje enega, dveh ali največ treh (kompatibilnih) usmeritvenih modulov.

Strokovna in praktična znanja bi se v programu (posameznem modulu) tehnične gimnazije postopoma večala (širila in poglobljala). V skladu z našo koncepcijo bi bila ta razmerja približno naslednja:

— 1. letnik (orientacijski), do 10 % (2–4 ure) strokovnih oz. usmeritvenih vsebin;

- 2. letnik, do 25 % (5 do 8 ur) strokovnih vsebin;
- 3. letnik, do 50 % (10 do 16 ur) strokovnih vsebin;
- 4. letnik, do 75 % (20 do 24 ur) strokovnih vsebin.

V celotnem programu tehnične gimnazije je razmerje med splošno-izobraževalnimi in strokovno-praktičnimi vsebinami približno 60 : 40 odstotkov (v korist splošnih vsebin). Splošno-izobraževalna in strokovno-teoretična in praktična znanja so v programih tehnične gimnazije tesno povezana in prepletena ter jih je težko med seboj ločiti (razmejiti). Zato so vsa navedena razmerja samo približna in zelo relativna.

Sedanje štiriletne strokovne srednje šole, zlasti pa nekatere tehnične šole, bi lahko hitro prerasle, če se pokaže potreba za tem, v tehnične gimnazije z ustrezno usmeritvijo, ki je povezana s programom, ki ga sedaj izvajajo.

Pred dokončno pripravo programov tehničnih gimnazij pa je treba razrešiti tudi vertikalno (nadaljnje izobraževanje) in horizontalno prehodnost med posameznimi programi tehničnih gimnazij in drugih srednjih šol ter vključevanja v delo in poklicne rasti abiturientov teh programov.

Poklicne srednje šole lahko trajajo dve, tri, štiri ali pet let.

Nekatere poklicne šole se lahko programsko nadgradijo (ali podgradijo) s tehniško šolo (možne kombinacije: 3+2, 2+3, 4+1; 2+2 ipd.). V takšnih primerih je možen prehod na višje in visoke strokovne šole (izobraževalna smer) z opravljeno matura (strokovno).

Poklicne šole se lahko nadgradijo tudi s programi, ki so bolj v prakso usmerjeni, torej z nadaljevalnimi poklicnimi programi (s predhodno prakso ali pa tudi ne), kot so:

- mojstrske šole,
- delovodske šole,
- poslovodske šole.

Poklicne šole se bodo razvijale (diferencirale) v dve smeri:

- bolj tehnološko (industrijsko) usmerjene in
- bolj obrtniško (podjetniško) usmerjene (s takšnimi »obrniki« programi imamo že nekaj pozitivnih izkušenj).

Trajanje izobraževanja v poklicnih šolah (pa tudi drugih srednjih šolah) se bo bolj določalo oz. opredeljevalo z izobrazbenimi standardi (stopnjo osvojenosti znanj, spretnosti in navad), zato bo čas trajanja individualiziran oz. bo bolj odvisen od kvalitete dela in usposobljenosti izobraževalne institucije (in želj podjetja, ki učenca praktično izobražuje – usposablja).

Strokovne in poklicne šole bo potrebno povezovati z gospodarstvom zaradi učinkovitosti zaledja, usposabljanja z delom ter prehajanja pedagoško usposobljenih strokovnjakov iz proizvodnje v šolo.

Praktično usposabljanje v okviru srednjega strokovnega in poklicnega izobraževanja dobiva nov položaj in vlogo zaradi hitrega razvoja tehnologije na eni strani (spreminjanje strokovnega dela) in zaradi ogromnega povečanja novega in zastarevanja oz. spreminjanja obstoječega znanja po drugi strani. Zato se mora ustrezno spreminjati celotni vzgojno-izobraževalni proces in slediti tem spremembam, zlasti pa se mora korenitejšje spremeniti in dobiti kakovostnejšo novo vlogo danes že preveč tradicionalno (in zastarelo) praktično usposabljanje. Temeljna (in spreminjena) vloga praktičnega usposabljanja pa je prav v nenehnem in učinkovitem povezovanju teorije s prakso oz. spreminjajočega se znanja z razvojem tehnologije.

Glede na pomembno vlogo praktičnega usposabljanja v srednjem strokovnem (zlasti poklicnem) izobraževanju je treba ergodidaktično ustrezno oblikovati učne delavnice za pridobivanje in razvoj temeljnih delovnih sposobnosti, za usmerjanje v posamezna poklicna področja in za poklicno usposabljanje. Tako oblikovane učne delavnice predstavljajo ergodidaktično redukcijo in simulacijo realnih delovnih sistemov.

Zaradi specifičnosti produkcijskega vzgojno-izobraževalnega področja v srednjem poklicnem izobraževanju je v mreži srednjih šol potrebno posebej oblikovati mrežo šolskih (učnih) delavnic kot sestavni del šolske mreže.

c) Drugi programi v srednjem izobraževanju

Poleg navedenih programov se lahko izvajajo še naslednji programi:

- enoletni (lahko trajajo tudi več ali manj časa) programi usposabljanja za manj zahtevna dela in opravila, za učence, ki so končali šolsko obveznost, niso pa zaključili vseh razredov osnovne šole oz. ne želijo nadaljevati izobraževanja v drugih programih srednjega izobraževanja;

- enoletni (oz. več ali manj) programi za tiste učence, ki niso zaključili osnovne šole, kot kompenzacijski programi (dopolnitev OŠ), kot pripravljalni programi za vključitev v zahtevnejše strokovne programe ipd.;

- enoletni programi (lahko več ali manj) za praktično usposabljanje učencev, ki so zaključili splošno šolo (gimnazijo) in se želijo zaposliti;

- enoletni programi (pa tudi več ali manj) za učence, ki so končali eno od strokovnih srednjih šol in želijo nadaljevati izobraževanje na univerzi ali v drugi smeri, kot so se izobraževali pred tem;

- učencem, ki so uspešno končali osnovno izobraževanje, vendar se ne želijo vključiti v štiriletno strokovno ali poklicno izobraževanje, je možno ponuditi eno-, dvo- ali triletno splošnejše izobraževanje (po delih programov ali časovno podaljšano) za poznejšo (časovno odmaknjeno) vključitev v zahtevnejše programe srednjega izobraževanja ali poklicnega usposabljanja (»full time« ali »part time«). Ti in takšni programi so tudi primerni za izobraževanje nezaposlene mladine (izobraževanje na zalogo) ali izobraževanje za samozaposlovanje.

Programi v srednjem izobraževanju niso podrobno vsebinsko opredeljeni, temveč samo okvirno, predvsem pa ciljno. Šola glede na potrebe in interese v svojem okolju ter glede na materialne in kadrovske pogoje samostojno strukturira svoje izvedbene programe (podrobna opredelitev vsebin, ponudba izbirnih skupin predmetov in fakultativnih dejavnosti).

Programe strokovnega izobraževanja je treba fleksibilno oblikovati. K pripravi je treba vključiti čimveč ustreznih strokovnjakov, v izvajanje pa vključiti tudi zainteresirane organizacije in podjetja.

Večja samostojnost in neodvisnost (avtonomija) šol na vseh nivojih povzroči tudi zaostritev profesionalnih standardov in kriterijev za ugotavljanje kakovosti in učinkovitosti dela šole. Zato šola tudi popolnoma odgovarja za kakovost in učinkovitost svojega dela (seveda ob zagotovljenih pogojih) ter za vse posledice, ki bodo iz tega izhajale. Šola si bo tako sama oblikovala in ustvarjala svoj ugled.

Srednje izobraževanje se po štirih letih konča praviloma z maturo (splošno ali strokovno), z eksternim preverjanjem znanja, v nekaterih primerih tudi z zaključnim izpitom, na nižjih stopnjah (tri- in dveletne šole) pa z zaključnim izpitom.

Viri:

Izobraževanje v Sloveniji za 21. stoletje, št. 3, Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, Ljubljana 1990

Strokovne podlage za program vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji, št. 4, Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, Ljubljana 1991

Razvojno-raziskovalni projekti v funkciji razvoja vzgoje in izobraževanja, št. 1, Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, Ljubljana 1992

Pristopi k razvoju izobraževanja, št. 2, Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, Ljubljana 1992.

Vsi programi omogočajo vertikalno prehodnost, tj. na vse zahtevnejše stopnje izobraževanja. Ta pot, ob izpolnjevanju določenih pogojev, ni nikomur zaprta, pri čemer gimnazijski programi peljejo praviloma na univerzo, medtem ko vodijo programi srednjih strokovnih šol praviloma na ustrezne višje in visoke strokovne šole, poklicne šole preko nadaljevalnih programov tudi na te šole. Tehnične gimnazije (s splošno matura) na univerzo ali na višje in visoke strokovne šole (s strokovno matura).

Po srednjem izobraževanju je mogoča tudi vključitev v delo, toda praviloma preko ustreznega programa usposabljanja ali drugega ustreznega (kompenzacijskega) programa oz. ob izpolnjevanju predpisanih pogojev pa tudi kako drugače.

LASTNINA IN LASTNINJENJE

Uredništvo revije je pripravilo v sodelovanju z Društvom ekonomistov in Društvom sociologov in politologov Dolenjske in Bele krajine ter Svobodnimi sindikati Dolenjske pogovor o lastninjenju, in sicer 13. aprila v konferenčni dvorani hotela Metropol v Novem mestu.

Povabilu so se odzvali dr. Veljko Rus, Emil-Milan Pintar, dr. Edo Pirkmajer in dr. Ivan Pečenko.

V tej številki objavljamo uvod in vse štiri razprave, v prihodnji številki pa bomo objavili komentarje, ki so jih v medsebojnem dialogu izrekli drug drugemu uvodničarji, ter razprave ostalih udeležencev omizja in morebitne spon-tane ali naprošene odmeve na omenjeno temo.

Franci Šali, vodja omizja:

Zgodba o lastnini in lastninjenju je pravzaprav že neznansko stara in vesoljna. O njej govore nešteta ustna izročila in raznolika pisna pričeva-nja. Mrtvi iztrohneno molčijo, spomini živih sicer bledijo, a v glavnem vendarle terjajo svoje. Tako bog pomagaj, saj vse kaže, da svete jeze še ne bo in menda nikdar ne bo konca, da bodo torej grozeči in pogubni socialni hudourni nihaji premetavali ubogega človeka še in še, spet in spet, in da se bo potemtakem še pisala zgodovina ribarije med delom in kapitalom.

Čeprav tako radi uporabljamo besedni dodatek »post«, niti malo ne mislim pri tem na kakšno vzdržnost, pa ta post, recimo postsocializem, postkomunizem ali pa postindustrijska družba, postkapitalizem še daleč ni nekakšno novo kakovostno družbeno stanje, izčiščeno in očiščeno vsebin dosedanjih novoveških družbenih odnosov, sistemov in vrednot.

Rekel bi lahko, da se v socialnem tkivu Zemlje vse mogoče dviga, naplavlja, ruši in magično meša, da vrag si ga vedi, kaj zares nastaja in kaj zares bo.

In kako je v zvezi s tem z nami – Slovenci? Smo kakor nemirni, pono-reli krater ali blaženi deviški atol, smo družba, ki zna in zmore raynati in se obnašati umno, v duhu humanističnih socialnih sporočil in izku-stev, ali pa živimo v njej – vsak s svojim videnjem Jernejeve pravice, s svojo pestjo in svojo figo v žepu?

Povem naj tole zgodbo. Ko sem bil še otrok, smo imeli doma kmetijo in trgovino ter krščansko vzgojo. Po vojni je bila mati še v privatni, domači, družinski trgovini, nekakšna delavka v zasebni trgovini ali, pogojno rečeno, kapitalistična trgovka, jaz pa njen otroče in pri roki,

kadar me je potrebovala pri strežbi in drugih štacunskih opravilih. Potem so trgovino poddržavili in kasneje posamoupravili in mati je postala najprej državno-socialistična in nato samoupravno-socialistična trgovka oziroma delavka, jaz pa učenec delavskega socialnega nauka in po premisleku – komunist, kar sem še danes.

Kaj sem že hotel reči? Tole! Vedno, ne glede na obliko lastnine, je mati dobro, zavzeto in odgovorno delala; skrbno, večje in pošteno in vselej se je jezila, če kdo s sredstvi ni prav ravnal. Ni prenesla zapravljanja, goljufije in utajevanja ali prilaščanja, ki mu po domače rečemo kraja. Kaj dosti zoper zlo ni mogla narediti, marsikdaj pa je komu neprijetno stopila na žulj ali pa mu pogledala malo pod prste. To vem, saj je morala večkrat o tem govoriti in si s tem lajšati vest in srce ter hladiti jezo. Dobro in pošteno opravljeno delo ji je bilo edini vir osebnega prilaščanja in državnega ali samoupravnega lastninjenja.

Zdaj je mati doma, tam, kjer je bila nekoč zasebna in potlej družbena trgovina, pa je zasebna pivnica in okrepčevalnica te iste, nekoč tudi moje rodbine.

Zasebno, privatno je spet v celoti mogoče, državno tudi, vse drugo nekako ni zaželeno – skoraj zaničevano in prekleto! Delavci delajo v bistveno slabših razmerah kakor poprej, že kar cela armada pa je na cesti in v stiskah, brez prave prihodnosti. Vračanje lastnine in lastninjenje je v velikem loku, poteka pa dokaj nenadzorovano in brutalno, vsaj kar zadeva prilaščanje narojene družbene lastnine, in delavec je pri vsej stvari zadnja luknjica na fruli.

Princip o enakopravnosti vseh oblik lastnine v blagovno-tržni areni časa, ki mu moremo še vedno reči zgodovina, je bil zavržen in žrtvovan že pri prvem potegu novih nosilcev socialno-politične scene, ki so se jim nenavadno radovoljno in vneto pridružili tudi nekateri še včeraj najbolj vneti nosilci in zagovorniki socialistične in komunistične ideje oziroma misli in častitelji ter kreatorji samoupravne prakse, in večina tistih, ki jim vsak sistem prav pride, če imajo lahko od njega koristi.

Recimo, da smo na postaji, na veliki mnogotirnici, na križišču vseh križišč. Če smo torej na takšnem socialnem mnogopotju, kjer vsi nekam hite, iščejo in pričakujejo svoje vlake in vagon, in je gneča velika, predvsem na tistem peronu, na katerem piše »v lastninjenje«, ali mi, prosim, spoštovani gostje in tudi vsi ostali navzoči, lahko poveste, za revijo Rast seveda, kateri že imajo vstopnice ali vozovnice za ta vlak, na podlagi česa in kako so do nje prišli, se že olastninili, kateri pa se še vedno zanjo pulijo in cigastijo ter prerekajo, da bi si zagotovili udobnejše mesto in varnost na tem vse manj varnem planetu, in kaj je seveda z vlaki na drugih tirnicah in peronih?

Tistih, ki bodo ostali na postaji časa, zazrti v prazne tirnice, bo tudi precej, to se že zdaj vidi in čuti.

Naj na koncu malo bolj strokovno vprašam. Kaj se pravzaprav na Slovenskem dogaja z lastnino in lastninjenjem?

Veljko Rus:

Rad bi zastavil nekaj vprašanj, ki se ne zastavljajo samo meni, ampak po dveh letih razprav o lastninjenju vse bolj pogosto tudi večini družboslovcev. Ta vprašanja so še vedno aktualna in bodo še dolgo prisotna v vseh vzhodnoevropskih družbah.

Prvo vprašanje je, kako je sploh prišlo do tega, da smo začeli govoriti, da gremo nazaj v kapitalizem. V zvezi s tem se sprašujem, ali je vračanje v kapitalizem sploh mogoče. Ali ni čas za to že zdavnaj minil? Na to

vprašanje ne znam odgovoriti. Rad pa bi v zvezi s tem spomnil na zgodbo, ki pa se ni začela v Ljubljani niti v Sloveniji, ampak v Moskvi. Zgodba zadeva strategijo Gorbačova in Jelcina. Kot veste, je Gorbačov začel prenovo družbe leta 1985 s »perestrojko« in z »glasnostjo« (z javnostjo). Njegov cilj je bila demokratizacija in liberalizacija socializma. Tak razvojni koncept je pravzaprav dominiral vse do leta 1990. Potem ko je Ligačov izvedel poskus državnega udara, se je pojavil Jelcin, ki je dejansko spremenil celoten koncept nadaljnega razvoja Rusije, s tem ko se ni več zavzemal za liberalizacijo socializma, ampak za privatizacijo, ki naj bi vodila nazaj v kapitalizem. Ukrepi, ki jih je takrat Jelcin sprožil, niso imeli več za cilj vzpostavljanje tržnega socializma, liberalizacijo gospodarstva in demokratizacijo države, ki naj bi postopoma odpravila rusko nomenklaturu, ampak so imeli povsem nov cilj: kako z »vračanjem v kapitalizem« rešiti nomenklaturu na ta način, da lahko preživi brez Partije in države, ki sta že tako izgubili legitimiteto.

Zdaj gre za to, ali bo nomenklatura preživel na osnovi lastnine, na osnovi privatizacije države in si tako omogočila preživetje za naslednjih deset, sto ali tisoč let. Morda zveni pretirano, kar sem dejal, toda, če berete razne opise, kaj se v Moskvi danes dogaja, boste videli, da moje domneve niso za lase privlečene. V medijih lahko najdete celo vrsto zgodb, v katerih opisujejo, kako otroci bivših CK-jevcev postajajo glavni uvozniki zahodnih avtomobilov. Vozijo se v mercedesih in postajajo ekskluzivni zastopniki tujih firm. Tako, na primer, je značilno, da je Suslovov vnuk (Suslov je bil eden od najbolj ortodoksnih ideologov in šef agitpropa še pod Stalinom) glavni zastopnik za uvoz mercedesov v Rusijo. V tej državi je cela vrsta sinov in vnukov vodilnih ljudi, ki so danes pravzaprav vsi podjetniki. Skratka, nastaja nov podjetniški sloj, ki neposredno izvira iz prejšnje nomenklaturo.

Osnovno vprašanje, ki se v zvezi s temi ekscesi privatizacije zastavlja, je naslednje. Ali ne bi liberalizacija, kot si jo je zamislil Gorbačov, pomenila večjo, bolj globalno, čeprav bolj postopno spremembo Sovjetske zveze? Ali ne bi liberalizacija bolj temeljito opravila s preteklostjo, kot bo to opravila privatizacija?

Kot sem rekel, moja hipoteza je, da s tako imenovano privatizacijo, ki naj bi potekala v znamenju šok terapije, lahko uresničimo le bolj ali manj nominalno privatizacijo oziroma zgolj prenos lastninskih pravic iz kolektivnega državno-partijskega subjekta na njegove individualne člane. Tisti, ki danes v bivši Sovjetski zvezi najbolj podpirajo idejo o vračanju v kapitalizem, niso novi menedžerji, ampak stara partijska elita.

V Rusiji podpirajo to idejo tudi intelektualci, ki si pač zaradi sedemdesetletnega socializma ali kvazisocializma ali realsocializma, ne znajo predstavljati, kaj kapitalizem v resnici je. Toliko za uvod v prvo zgodbo.

Ta zgodba se potem nadaljuje tudi v Sloveniji. Pri sebi imam Gradivo za prvo slovensko ustavo, ki smo ga leta 1988 zbrali sociologi in kulturniki. Takrat ni bilo govora o privatizaciji, ki naj bi nas pripeljala nazaj v kapitalizem. Poglavje o socio-ekonomiji sem pisal jaz. V njem je osnovno stališče, da je treba med delom in lastnino ustvariti ravnovesje. To načelo je izraženo z naslednjima dvema tezama:

1. Delo je pglavitni vir prilaščanja in s tem tudi legitimna osnova lastnine in obratno.
2. Lastnina je pglavitni pogoj za avtonomnost človekovega dela.

Tako imenovane »osvoboditve dela« seveda brez lastnine ni, to danes vemo in o tem ni treba kaj dosti razpravljati. Ne gre torej za dominacijo

kapitala nad delom ali dela nad kapitalom, ampak za neko razumno ravnovesje med tema dvema poloma. Pomembno se mi zdi poudariti, da so bile te teze tedaj sprejemljive za celotno skupino, saj sicer ne bi bile objavljene v integralnem tekstu. Pred našim razgovorom sem pregledal tudi tiste dokumente Demosa, ki jih vsebuje Ruplova knjiga Skrivnost države. In kaj sem v teh dokumentih našel? V začetku knjige se pojavlja kot cilj Demosova ekonomska demokracija. To je povsem v skladu s tezami, ki smo jih leta 1988 koncipirali. Ekonomska demokracija ne pomeni nič drugega, kot da delavec postane delničar. Kasneje se je pojavil pojem materialne blaginje, ki je še vedno nevtralen pojem in ne vsebuje nikakršne opredelitve za kapitalizem ali za socializem. V kasnejših dokumentih se je pojavil pojem tržnega gospodarstva, ki sam po sebi ne implicira nujno tudi kapitalizma. Danes vemo, da je tako imenovana tržna regulacija možna tudi brez privatizacije. Vemo tudi, da je ena od pglavitnih zmotnih dogm, da brez privatizacije ni mogoče izvajati ali uveljavljati tržne regulacije ekonomije. Jasno je, da se bodo ob uresničevanju Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij utrdila spoznanja, da smo voz vpregli pred konje in da konjem ne preostane nič drugega, kot da ritensko vlečejo voz.

Pojem privatizacije se pri Ruplu začne omenjati šele tedaj, ko pride do konfrontacije med Mencingerjem in Sachsom. Zelo zanimivo bi bilo ugotoviti, kako se je ta metamorfoza dogajala oz. ali ni pravzaprav geslo »nazaj v kapitalizem« uvoženo iz Sovjetske zveze. Vprašanje zveni kot neverjetna literarna domislica, vendar vam lahko povem, da smo okroglo mizo o privatizaciji jeseni leta 1991 začeli z zakasnitvijo, ker je kasnilo posebno letalo, s katerim se je Jeferry Sachs pripeljal iz Rusije. Toda čeprav je ta anekdota sama po sebi zgovorna, je vendarle bistveno vprašanje, katera pot v postsocialistično obdobje je bolj primerna: liberalizacija ali privatizacija. Seveda se ta procesa ne izključujeta, kljub temu pa bo prehod v neko novo družbeno stanje bistveno drugačen, če bo zaporedje teh dveh procesov različno in če bo en ali drug proces dominiral v procesu tranzicije.

Na kratko bi še omenil, da so na to vprašanje Slovenci že dali zelo jasen odgovor. Imamo vrsto empiričnih raziskav, ki temelje na naključnem vzorcu slovenske populacije, in raziskave, ki omogočajo primerjavo Slovenije z nekaterimi vzhodnoevropskimi deželami Srednje Evrope. Iz teh raziskav je razvidno, da je slovenska populacija neprimerno bolj nagnjena k prehodu v tržno regulacijo ekonomije, po drugi strani pa neprimerno bolj poudarja enakost, socialno varnost in državno regulacijo tako imenovanih disfunkcij tržne ekonomije. Skratka, pri Slovencih je prisotna zelo zanimiva orientacija, ki je po eni strani bolj radikalno usmerjena v tržno gospodarstvo, po drugi strani pa se bolj veže na pridobitve bivše socialistične ali samoupravne družbe. Najbrž bi tej orientaciji najbolj ustrezal tržni socializem, torej sistem, ki je bil do neke mere že razvit in ki ga danes zelo uspešno razvijajo Kitajci. Skratka, gre za orientacijo, ki je po eni strani zelo liberalna, po drugi strani pa zelo socialna, neke vrste socialni liberalizem ali liberalizacija socializma.

Kakor koli to opredelimo, to ni isto. Na vsak način sta liberalizacija in socializacija družbe močno prisotni orientaciji, močnejše v Sloveniji kot na Češkem in Slovaškem ter v drugih vzhodnoevropskih deželah, ki so bile vključene v raziskavo. Še ena raziskava je po mojem mišljenju zelo zanimiva, ker nakazuje isto smer družbenega razvoja, kot že omenjene raziskave. Iz mednarodne raziskave o distributivni pravičnosti je razvid-

no, da se Slovenci ne opredeljujejo več tako pogosto za tiste vrste pravičnosti, ki jim pravimo »socialistične«, da pa se zelo močno opredeljujejo za tiste vrste pravičnosti, ki jim pravimo »liberalno-socialne«. Za to, da naj bi družba ljudem zagotovila zadovoljevanje njihovih osnovnih potreb, se ogreva samo še 12 odstotkov Slovencev, za to, da bi družba zagotovila državljanom bolj ali manj enak premoženjski status, pa tudi samo 22 odstotkov Slovencev. Za to, da naj bi imeli vsi državljani enake možnosti, se močno zavzema 48 odstotkov, če pa upoštevamo vse, ki se s tem strinjajo, je takih kar 92 odstotkov. Pojem enakosti je torej močno prisoten, ampak le v obliki enakih možnosti za vse. Še močnejše je prisotno načelo nagrajevanja po delu ali, kot pravimo v sociologiji, meritokratsko načelo, po katerem naj tisti, ki več daje, tudi več dobi.

Pri Slovencih je torej močno prisotno socialno-liberalno pojmovanje pravičnosti. Rad bi še povedal, kako Slovenci pojmujejo lastnino. Ko smo spraševali, kaj jim pomeni privatna lastnina, jih je 10 odstotkov reklo, da jim lastnina pomeni sredstvo izkoriščanja človeka po človeku. Očitno je marksistično pojmovanje privatne lastnine kljub štiridesetletni indoktrinaciji zelo skromno prisotno v ljudeh. Iz tega se vidi, kako malo se pravzaprav opravi v neki populaciji z nasiljem. 14 odstotkov pravi, da jim lastnina pomeni varnost družine ali varnost za njihovo osebno življenje. Malo je tudi Slovencev, ki jim lastnina pomeni vir ugodja in brezskrbnega življenja; to je užitekarsko pojmovanje lastnine ali, kot bi rekli marksisti, drobno – malomeščansko pojmovanje lastnine. Kar 55 odstotkov Slovencev pa meni, da jim lastnina pomeni možnost samostojnega življenja in samostojnega oblikovanja lastne prihodnosti. To je tisto pojmovanje, ki ga označujem s »prosvetljenim liberalizmom«. Na Slovenskem je bila lastnina vedno in bo še vnaprej pojmovana predvsem kot sredstvo samostojnega življenja.

Toliko sem hotel povedati za uvod. Na koncu bi rad še omenil poglobljene cilje privatizacije, kot se kažejo pri nas. Členim jih glede na to, kdo naj bi bil poglobljivi lastninski subjekt, in ne glede na to, kaj naj se privatizira oziroma kakšne oblike privatizacije zagovarjajo različne politične skupine. Na prvem mestu bi omenil tako imenovani menedžerski kapitalizem, ki ga zagovarja Marko Kos. V letošnji januarski številki Managerja je izšel članek z naslovom Večina lastnine menedžerjem. Drug koncept, ki ga danes srečujemo, je koncept aktivnega lastništva zaposlenih, ki sem ga zagovarjal predvsem jaz in v začetku tudi skupina, ki se je kasneje organizirala v Demokratsko stranko. Lahko bi govorili o prosvetljeni kapitalistični družbi. V tak koncept spada tudi privatizacija družbenih dejavnosti, s katero bi občutno okrepili status in vlogo slovenske inteligence. Tretja varianta je tako imenovani populistični kapitalizem, ki se zavzema predvsem za državljanske delnice. Četrto bi imenoval tradicionalni kapitalizem, ki temelji predvsem na denacionalizaciji. V tem primeru se forsira stari srednji sloj, kmetije in pa seveda Cerkev.

Emil Milan Pintar:

Tema je torej izredno obsežna, zato bom poskušal predstaviti samo tri skupine problemov.

Prva skupina se nanaša na vprašanje, ali gre pri lastninskem preoblikovanju za privatizacijo ali za lastninjenje. Nikoli nisem razumel tega procesa kot proces privatizacije, zato tudi zakona nismo pripravili kot zakon o privatizaciji; nikoli se tudi nisem zavzemal za to, da bi družbeno lastnino nadomestili (zgolj) s privatno lastnino. V tej dvorani smo

približno pred desetimi leti razpravljali v okviru Projekta Slovenija 2000 in odprli tezo, da mora Slovenija uveljaviti pluralizem lastnin, ne preprosto zamenjati družbeno lastnino za privatno. In danes se pogovarjamo prav o tem. Razlog je v tem, da so nam analize že takrat pokazale, da je bila odločitev o administrativni ukinitvi privatne lastnine zgodovinsko zgrešena.

Njeno utemeljevanje na marksizmu je bila nekorektna reinterpretacija, kajti originalna Marxova misel je bila, da bo z razvojem lastnina začela izgubljati na pomenu, dokler ne bo odmrila. Ta misel je bila v leninizmu reinterpretirana v politično tezo, da je treba lastnino z dekretom prepovedati, da je lastnina tatvina in tako v bistvu končati socialni konflikt. Dežele, ki so to naredile, so za približno deset let sicer res bistveno omilile socialni konflikt, zašle pa v novo razvojno protislovje. Tisti trenutek, ko je lastnina nehala funkcionirati tudi v zavesti, s tem ko so se bolj ali manj izenačile tudi plače, je nehal obstajati razlog za dobro delo, za ustvarjalnost, za izobrazbo. Vse družbe, ki so ukinile lastnino in različnost v plačah, so ukinile »kompetitivnost« na delovna mesta in s tem pravzaprav tudi notranji »gon« razvoja. Vsi primerjalni podatki o tehnološkem razvoju, o patentih, o vseh teh elementih nam kažejo hiter razvojni zaostanek teh družb. Tu je razlog za padanje real-socializmov. Teh socializmov v vzhodnih državah ni nihče premagal z orožjem. Dolgo smo se bali, da bo ideološka razlika med Zahodom in Vzhodom pripeljala do vojaške konfrontacije. Zgodilo pa se je drugače: znanstveno-tehnološka revolucija v sedemdesetih letih, ki jo je izzvala t.i. naftna kriza, in zavest, da so resursi omejeni, je pravzaprav potisnila dežele, ki so imele različne lastninske oblike, v hitrejši razvoj in višjo stopnjo tehnološke razvitosti, medtem ko so vse dežele z družbeno ali državno lastnino to desetletje pospešenega razvoja prespale. Devetdeseta leta so kazen za »prešprican« razvoj v sedemdesetih letih, kajti socialistične dežele so izgubile ekonomsko konkurenčno bitko; nobene potrebe ni bilo, da se kdo z orožjem spravi nanje, ampak so se sesule kot hiše iz kart. To je tisto, na kar sem pred desetimi leti opozarjal in povedal, da bo v desetih letih v Jugoslaviji, če ne bomo preprečili tega napačnega razvoja, prišlo do notranjega loma in bo vojska pravzaprav tista, ki bo dejansko regulirala zadeve. Takrat je ta prognoza delovala šokantno, toda na žalost se je pričela uresničevati. Zato razumem današnje lastninsko preoblikovanje družbenih podjetij kot neke vrste vračanje v lastninski pluralizem, ki je bil na Slovenskem prekinjen pred petdesetimi leti. Mislim, da gre za tako globoke spremembe, da ta trenutek niti ne dojemamo vseh njihovih posledic. Take spremembe se v družbah ne dogajajo pogosto, komaj na vsakih nekaj generacij, običajno se dogajajo na zelo krvav način. Nam je doslej uspelo, da te spremembe peljemo relativno na miren način. Mislim, da smo vsi, kar nas je tu, odgovorni, da poskušamo to globalno transformacijo družbe še naprej obdržati na poti mirnih sprememb, da ne dopustimo ideološke konfrontacije, ker bo to potem ponovno izsililo izključevanje posameznikov na ideoloških, religioznih, političnih in drugih predpostavkah oz. pripadnosti. Toliko o prvi skupini problemov.

Druga skupina problemov, ki je zame prav tako izjemno pomembna, se pa malo o njej govori, je nevarnost, da Slovenci lastnine ne dojemamo v njenem modernem pomenu. Nekaj razlogov je za to. Prvi je v tem, da se nam je izkustvo z lastnino kot družbena skušnja prekinilo pred petdesetimi leti, ko Slovenci nismo imeli (lastne) industrijske privatne last-

nine; takrat smo imeli samo obrtniško privatno lastnino; gostilne, trgovine, prevozna podjetja, to je bilo slovensko privatno lastništvo. Kar je bilo industrijskih družb na Slovenskem, so bile praviloma tuje ali v tako majhni obliki naše, da ne pomeni splošne narodove skušnje, kvečjemu skušnjo zelo omejenega števila posameznikov. Iz tega izhaja nekaj nevarnosti. Prva je, da si zdaj, ko vračamo stvari v privatno last, Slovenci znamo zelo dobro predstavljati, kako bi imeli privatno gostilno, trgovino, prevozna podjetje, da pa nimamo v sebi gena skušnje, kako funkcionira industrijska delniška družba. Industrijska lastnina nam že predstavlja evidentno težavo, kadar moramo začeti govoriti o tako imenovani privatni lastnini različnih ljudi, združenih v industrijsko družbo.

Tu nam pretekle skušnje odpovedo, to se vidi tudi po tem, kako izjemno težko je to pravno opredeliti v parlamentu. Iz tega izhaja še nekaj nevarnosti: da bomo lastnino drobili (kar se nam sedaj dogaja z gozdovi), da potem na nekaterih področjih razdrobljena lastnina ne bo sposobna obvladati tehnoloških procesov, kajti v tehnologiji obstoji tako imenovani zakon optimalne serije, optimalnega obsega: vse, kar je pod njo, je nekonkurenčno. Če bomo lastnino drobili, tako kot zdaj kaže, bo na vseh visokih tehnologijah šele tuji kapital ustvaril pogoje za optimalno serijo, kar je za razvoj Slovenije nevarna stvar. Že zdaj vidite, kako nam veliki sistemi razpadajo (Gorenje, Iskra itd.). Še dve stvari sta pomembni. Trdim, da je bila zgodnja oblika kapitalizma tista, za katero je bila značilna konkurenca v smislu izločanja, medtem ko je pozna, zrela oblika kapitalizma prinesla konkurenco v smislu povezovanja. Danes nobeno zahodno podjetje ne angažira sredstev in intelektualnih moči z direktnim namenom uničevati drugo podjetje. Logika sili ta podjetja v sodelovanje, tudi v povezovanje, izpade pa tisti, ki se ne zna povezovati in sodelovati. Če se vrnem k podatku, ki ga je prej navedel kolega Rus, da 55 odstotkov Slovencev razume lastnino kot garancijo osebne svobode: reinterpretacija tega vprašanja pomeni, da 55 odstotkov Slovencev razume, da mu lastnina pomeni možnost individualnega planiranja svojega dela in neke vrste osvoboditev od nuje sodelovanja. To pa pomeni, da v slovenski zavesti še vedno velja, da v »španoviji« še pes crkne; še vedno torej večina Slovencev verjame v iluzijo, da jih bo lastnina »osvobodila«. Očitno je, da prihajamo v izjemno težko situacijo, ko lastnine ne razumemo kot obvezo povezovanja in združevanja v večje produkcijske tvorbe.

Tretja skupina problemov pa izhaja iz tega, da imamo družbeni sistem, ki je že zdaj prilagojen razpršeni lastnini. Tudi v zavesti imamo lastninsko »enakost«, ne moremo si več predstavljati, da bi nekdo imel npr. dva ali pet milijonov DEM, da bi lahko odprl 10 delovnih mest.

Danes se ocenjuje, da je v zahtevni industriji cena delovnega mesta med 50 in 100 tisoč DEM, to pa pomeni, da moramo ustvariti pogoje za tako koncentracijo kapitala pri Slovencih – sicer bodo kapitalisti spet tujci. Seveda pa se ob tem zastavlja vprašanje, ali imamo družbo (npr. vrednostni pa tudi pravni sistem) tako prilagojeno, da se bodo ti posamezniki s skoncentriranim kapitalom 2 do 5 milijonov DEM v družbi lahko normalno obnašali. Trdim, da naša družba v tem trenutku ni sposobna prenesti multimilijonarjev (v DEM), ker so močnejši kot naš pravni red, ki ga trenutno imamo. Iz tega konflikta imamo dva možna izhoda – prvi je teza, ki pravi, da je treba narediti močno državo (policijo, sodstvo) in da bo močna država to lahko obvladovala. Ta pot ima seveda svoje pomanjkljivosti, kajti močna država je tudi draga država,

in ko je država močna, potem je sama brez nadzora in praviloma sama sebe korumpira. Ta trenutek imamo tretjo vlado v dveh letih in za vsako obstojijo dokazi globoke korumpiranosti znotraj nje same. Sedanja vlada ima že pet odprtih in pod mizo potisnjenih problemov, ki jih ne želi razčistiti: Elan, Grubelič, ponarejanje tolarjev, Videm in Slovin, pet velikih afer in pri vsaki gre tudi za več sto ali tisoč delovnih mest. Obstojajo dokazi, da so bile v te afere vpletene tako stranke kot državne institucije, očitno pa obstoja tudi tih sporazum stranke na oblasti, da se v to ne dreza. To je samo dokaz več, da močna vlada in/ali močna država še ne pomeni uspešnega boja s koncentriranim kapitalom in korupcijo. Mnogo pomembnejša se mi zdi druga pot oziroma nujnost, da razvijemo družbene institucije ali tako imenovane institucije civilne družbe, ki bodo pomagale normalizirati situacijo, ko se bo kapital začel koncentrirati. Je pa to izjemno težka pot, mislim, da nam v tem trenutku ne uspeva, ker opažam dva pojava, ki sta izjemno nevarna. Na eni strani nastajanje kanclerskega režima in odstranjevanje javnosti od vpogleda in družbene kontrole, na drugi strani pa razkrajanje pravnega reda, ker se odkrite nepravilnosti ne sankcionirajo. Oba procesa se bosta s koncentracijo kapitala, ki ga lastninjenje prinaša, še krepila in Slovenija se bo znašla v izjemno zanimivi in težki situaciji: lahko nastane »topla greda«, ne samo za sociopatološke pojave, ampak tudi za vse oblike, recimo, družbenega terorizma, ki ga bo en del »prijateljske tujine« tudi z veseljem financiral, ker ima pri tem svoje račune. To seveda pomeni, da ima proces lastninjenja (ki je bil zame zgodovinsko nujen) svoje lastne pasti in zakonitosti, ki zahtevajo ustrezen razvoj vseh družbenih struktur. Trdim, da procesu privatizacije ne sledi zadosti hitro proces adaptacije družbenih institucij, ne civilnodružbenih ne državnih, in da lahko zato pride do zelo konfliktna situacije pa tudi izgube razvojnega ritma. V skrajnem primeru nam lahko od post-komunizma in post-kapitalizma ostane samo še – post.

Edo Pirkmajer:

Omizje, kakršno je današnje, je izredno primerno, da z različnih zornih kotov osvetlimo probleme, s katerimi se srečujemo v naši družbi danes. O lastninjenju bom govoril predvsem s stališča koristi, ki nam jih lahko prinese. Za lastninjenje smo se odločili s širokim družbenim konsenzom, čeprav imajo o njegovi izvedbi različni ljudje različne predstave.

Kaj je pravzaprav tisto, kar daje družbi, v kateri je lastnina individualizirana, prednost? Kaj je tisto, kar naj bi preko individualne lastnine pognalo voz našega družbenega napredka hitreje kot prejšnji sistem? Ko sem ob neki priložnosti želel na ta vprašanja sistematično odgovoriti, sem navedel vrsto razlogov, ki jih želim danes ponoviti.

Prvi cilj, ki ga želimo doseči z lastninjenjem, je individualizacija lastnine. Tržno gospodarstvo temelji na večjem številu – množici subjektov, ki na trgu med seboj sodelujejo, interagirajo. Trg kapitala predpostavlja množico lastnikov. Če je lastnik en sam, to je država, trga kapitala ne more biti. Alokacija kapitala je odvisna od volje edinega lastnika, ki po kriterijih, ki si jih postavi sam, odloča, kam bo investiral. Če želimo doseči pri uravnavanju investiranja neko samodejnost, moramo imeti na trgu več elementov, ki si na nek način ustvarjajo ravnotežje.

Tu bi spomnil, da smo bili v prejšnjem samoupravnem socializmu v marsičem na boljšem kot v drugih deželah Vzhodne Evrope. Pri nas so imela podjetja svojo osebnost in so si bila vsaj pri prodaji blaga in sto-

ritev v konkurenčnem odnosu, med tem ko so drugod na Vzhodu imeli centralno državnoplansko ureditev. Že omenjeni tržni sistem nas je postavil za korak pred države, ki ga niso imele, pa čeprav so bile ob startu po drugi svetovni vojni na boljšem kot mi. Torej naš socializem je dal prav zaradi tržnosti boljše rezultate. Imamo nedvomno boljši vodstveni kader v gospodarstvu, boljše povezave z ostalim svetom in tudi ekonomisti lahko postrežejo s podatki, po katerih smo imeli pri nas večjo rast družbenega proizvoda kot tam, kjer tržnih odnosov ni bilo. Če želimo poleg trga proizvodov in delovne sile uvesti še trg kapitala, ki ga pri nas ni bilo, je nujno, da lastništvo individualiziramo in da postane več lastnikov kapitala. Gre torej za drobljenje lastniških upravičenj, vendar to ni v opreki s tezo, ki jo je razvil predgovornik, da potrebujemo koncentriran kapital. Nujno potrebujemo gospodarske enote, ki bodo razpolagale s kapitalom več milijonov mark, nikakor pa ni nujno, da bodo ti milijoni v lasti ene osebe.

Drugi razlog za lastninjenje, ki sledi iz prvega, je mobilnost kapitala. V preteklosti je bila struktura podjetij pri nas več ali manj statična. Redko se je pojavilo kakšno novo podjetje in skoraj nikoli ni obstoječe podjetje propadlo. Togost podjetniških struktur v socializmu je bil verjetno tisti razlog, zaradi česar socialistično gospodarstvo ni moglo reagirati na naftno krizo, o čemer je govoril predgovornik, niti se ni znalo prilagajati spreminjajočim se razmeram v svetu.

Individualizacija lastništva povzroči to, da se kapital seli na tiste projekte in v tista podjetja, ki imajo v dani situaciji ekonomsko prednost in ki zagotavljajo večje donose. Neuspešni projekti se ukinjajo in odpirajo se možnosti za nove. Narodnogospodarski kazalci kažejo, da problemov preteklosti ne moremo pripisovati pomanjkanju investicij, temveč predvsem neustreznim kriterijem investiranja. Investicijske odločitve so bile centralizirane v rokah edinega lastnika, to je države. Tudi pri nas. Res so bile dnevne poslovne odločitve notranja stvar podjetij, investicijske odločitve pa so se vedno sprejemale na »višjih nivojih«.

Tretji cilj, ki ga želimo doseči z lastninjenjem, je profita motivacija. Te v preteklosti ni bilo. Profitni motiv je bil posamezniku prepovedan. Nihče ni smel postati lastnik nečesa, kar je prinašalo dobiček, naš človek je smel investirati le v svoj standard in v luksuz. Glede na naš družbeni proizvod smo imeli nesorazmerno visok življenjski standard, zato pa manjši gospodarski razvoj. Tudi podjetja niso bila motivirana za investicije, ker od investicij izven svoje organizacije niso smela imeti materialne koristi. Kapitalski odnosi, ki naj bi lastniku kapitala prinesli korist od investiranja, niso bili dovoljeni ne posamezniku ne podjetjem.

Še za nekaj drugih motivov gre pri lastninjenju, ki naj jih omenim le mimogrede, in sicer za mobilizacijo prihrankov prebivalstva v produktivne namene. Pri tem ne gre le za prevzemanje odgovornosti za sedanja podjetja, temveč tudi za uvajanje novih projektov. Modeli, ki silijo ljudi, da kupujejo obstoječa podjetja in tako posredno odtegujejo kapital od novih projektov, ne morejo biti ustrezni in bojim se, da se tega ne zavedamo dovolj.

Zadnji vidik, ki ga želim omeniti med pričakovanimi koristmi od lastninjenja, je vprašanje menedžmenta. Vodstvo podjetja, zlasti v velikih podjetjih, ni isto kot njegovo lastništvo. Menedžment skrbi za doseganje ekonomskih poslovnih rezultatov in je podrejen tistemu, ki je prispeval kapital. Če tistega, ki je prispeval kapital, ni, menedžment ni odgovoren nikomur, in to je trenutna situacija v naših družbenih podjetjih. Brez razvite lastniške funkcije ni nadzorstva nad vodenjem podjetij.

Tu se vsekakor križajo ekonomski interesi in načela pravičnosti. Želel bi spomniti na besede prvega današnjega uvodničarja, prof. Rusa, ki je povedal, da v Rusiji prevzema nomenklatura prejšnjega režima vodilno vlogo v novem sistemu. To, kar velja za Rusijo, velja za mnoge dežele Vzhoda in v določeni meri tudi za nas. Osnovni mehanizem, preko katerega se to dogaja, je mehanizem informacij. Kdo ima informacije o tem, kaj se izplača, če ne tisti, ki je gošpodarstvu blizu; kdo ve, v kaj se splača vložiti denar, če ne tisti, ki pozna situacijo na trgu. Kdo naj bo tisti, ki bo znal speljati preobrazbo, če ne tisti, ki se je tudi v preteklosti srečeval z nalogami, pri katerih je moral udejaniti določeno idejo. Tu so brez dvoma v prednosti tisti, ki so imeli izkušnje v pretekli dobi, to pa so v pretežni meri ljudje, ki jih je postavil ali pa vsaj toleriral prejšnji režim. Zato se ob lastninjenju vedno znova postavlja vprašanje, kako postaviti mehanizme lastninjenja, da bodo koristi iz lastninjenja kar se da enakomerno – socialno porazdeljene med vse ljudi, ki so v preteklosti delali in ustvarjali, ali na vse državljane. Prav razlika med bazičnima konceptoma naše lastniške zakonodaje, med prvo, Mencingerjevo, in drugo, Sachsovo, kaže na različne poglede v tem smislu.

Mencinger je bil za odplačno privatizacijo, vedel pa je, da ni mogoče, da bi v Sloveniji zbrali toliko denarja, da bi lahko pokupili ves družbeni kapital. Mimogrede, tudi v najbogatejših državah sveta bi bilo to popolnoma nemogoče. Če bi se v Norveški, Švedski ali Švici vsi lastniki nekega dne odločili, da bi hkrati prodali svoj kapital, tega ne bi mogli izvesti, ker kupcev ne bi bilo. Gre za ponudbo kapitala, na drugi strani pa za povpraševanje varčevalcev, da bi ta kapital kupili. V takih razmerah bi cena kapitala nujno padla. Mencinger je zato postavil model, po katerem bi aktivni lastniki odkupili manjši del, sprva le 10 odstotkov kapitala, 90 odstotkov ga bi ostalo državi kot prednostne delnice, vendar bi bila odrezana od menedžmenta. Vse upravljalске funkcije bi poveril tistim, ki bi zbrali dovolj denarja, da odkupijo manjši del kapitala. To je bil koncept, ki bi omogočil pojav zelo rizičnih projektov, odpiral bi možnosti za špekulacije in, če gledate politično, favoriziral bi tiste, ki so trenutno razpolagali z najboljšimi informacijami in ki bi bili pripravljeni takoj prevzeti odgovornosti.

Pripeljali so Sachsa, ki je ponudil drug koncept. Vsa podjetja bi najprej poddržavili, zanje bi izdali delnice, te delnice bi izročili državnim investicijskim družbam in te družbe bi privatizirali tako, da bi njihove delnice razdelili državljanom. Pravičen model, ki pa bi ponovno vzpostavil »samoupravno« strukturo v slabši verziji. Vsi bi bili lastniki vsega; ljudje, ki so vodili posamezna podjetja in se z njimi indentificirali, bi se zgubili v masi. Izkušnejši bi sicer postali svetovalci ali člani upravnih odborov raznih podjetij, vendar ne bi bili individualno zainteresirani za njihov uspeh.

Razumljivo je, da nobeden od teh dveh konceptov ni mogel pritegniti družbenega soglasja, saj sta si povsem nasprotna. Postopno se je ustvarjala mešanica obeh konceptov in to, kar imamo od prvih Umekovih konceptov zakona dalje do zakonskega besedila, ki je bilo sprejeto, ni nič drugega kot usklajevanje teh dveh zelo različnih temeljnih konceptov. Koncept sedanjega zakona je v temelju kombinacija brezplačne razdelitve in delnega odkupa. O tehnikah izvedbe tega koncepta bo govoril zadnji uvodničar.

Rekli smo že, da je eden izmed pomembnih vidikov lastninjenja vprašanje pravičnosti. Tu ne gre za egalitaristični princip delitve pravičnosti,

ampak za to, da dobe vsi ljudje enake startne možnosti, ki jih lahko po tem po svoje uporabijo in razvijejo, kot je to povedal že dr. Rus.

Brž ko se postavi vprašanje pravičnosti in ko postane podjetnost kvaliteta, se pojavi tudi vprašanje enakopravnosti s tistimi, ki so ustvarjali v preteklih generacijah, in tu smo pri vprašanju denacionalizacije. Te teme danes ne bi obravnaval podrobneje, razen, če bi kdo to posebej želel, poudaril pa bi dve značilnosti, na katerih temelji naš koncept denacionalizacije.

Naš koncept je, za razliko s koncepti v nekaterih drugih vzhodno-evropskih državah, celovit, saj hkrati obravnava vse poddržavljeno premoženje in drugič, vzpostavlja lastniške odnose, kakršni so bili pred petinštiridesetimi ali petdesetimi leti. Pri tem pa smo seveda že pri omejitvah tega sistema. Menim, da so nekateri, zlasti nasprotniki celovite denacionalizacije, pričakovali, da bo mogoče ob denacionalizaciji ustvariti neko modernejšo družbo z novimi razmerji. To v našem konceptu ni mogoče in za nova razmerja ter sodobnejše odnose potrebujemo druge koncepte, ki pa jih morajo njihovi protagonisti uveljaviti sistemsko, zunaj denacionalizacije in ob njej. Te dileme so se pojavljale že ob pripravi zakona in sestavljalci, med katerimi sem bil tudi sam, smo se zavestno odločili za to pot. Nismo želeli negirati potrebe po novih ureditvah, ampak smo sodili, da to ne sodi v denacionalizacijo. Prav značilen je primer Cerkve in njenega položaja. Nikakršnega predpisa nimamo, ki bi omejeval cerkveno posest ali lastnino, in absurdno bi bilo, če bi s predpisi o denacionalizaciji preprečevali, da bi Cerkev dobila nazaj tisto, kar po sedanjih predpisih lahko ima. Zakon o denacionalizaciji je takšen, kot je, nujno pa potrebujemo druge predpise in zakone, ki bodo urejali npr. položaj Cerkve v družbi, njene funkcije in njeno gospodarsko dejavnost.

Tudi v tem je značilnost našega odnosa do denacionalizacije. Kar se le da, je prepuščeno drugim zakonom. Vprašanje dedovanja pri denacionalizaciji ni urejeno, ker je to prepuščeno drugim zakonom. Vprašanja, ki so pred meseci burila duhove v zvezi s stanovanjskimi pravicami v denacionaliziranih stanovanjih, niso stvar denacionalizacije, ampak stanovanjske zakonodaje. Urejanje velikosti posesti ni urejeno v denacionalizaciji, ampak bi to moralo biti urejeno, če je potrebno, v drugih zakonih.

Našteli smo nekaj ciljev, ki jih želimo doseči z lastninjenjem, pojavi pa se vprašanje, kako izpeljati prehod.

Bojan Pečenko:

V kontekstu današnje razprave bom poskušal opozoriti na nekatere probleme zakona o lastninskem preoblikovanju. Pravna norma je celota pravnih pravil, ki nekaj zapovedujejo, prepovedujejo, kar določa način našega ravnanja. Zakon je izraz najvišje narodove volje, ki se izraža prek parlamenta. In lastninski zakon naj bi bil odraz najvišje stopnje narodovega soglasja o tem, kako odpraviti oziroma privatizirati družbeno lastnino.

Pravnik (in sam to sem) naj razlaga zakon, lahko pa tudi sodeluje pri njegovem nastajanju. Sam sem imel priložnost sodelovati pri nastajanju od vsega začetka in moram reči, da je bilo rojstvo tega zakona vendarle veliko bolj boleče od ostalih procesov, predvsem zaradi različnosti interesov, zaradi heterogenih in konvergentnih pogledov ter stališč o tem,

kako poseči v samo bistvo strukture družbe. Zakon sedaj imamo pač takšen, kakršen je, in po mojem osebnem prepričanju je bil to najvišji možni kompromis, sprejet v parlamentu, ki predstavlja izraz narodove volje. Zaradi tega se tudi imenuje kompromisni model, ki združuje različne pristope — odplačano in razdelitveno privatizacijo. Brezplodno bi bilo seveda danes, ko zakon moramo uveljavljati, razmišljati o tem, ali je ta zakon pravilen ali ne. Moram reči, da, izhajajoč iz lastnih izkušenj, ki jih imam, v mnogih podjetjih še vedno razmišljajo zgolj o tem, kako je zakon krivičen, kako dejansko ne daje tistim, ki so ustvarjali, kako krivično je, da morajo tisti, ki so to lastnino ustvarjali, zanj nekaj plačati, namesto da bi si družbeno lastnino razdelili. In vendarle je kompromisnost zakona prav v tem, da v sebi združuje praktično princip odplačane privatizacije in razdelitve. Tako se štirideset odstotkov družbenega kapitala razdeljuje prek lastninskih certifikatov, štirideset odstotkov pa je potrebno vedno odkupiti.

Obstajajo podjetja, ki menijo, da je tudi štirideset odstotkov preveč. Večina stavi predvsem na razdelitveni model, in zdi se mi, da je to danes prevladujoča praksa v podjetjih pri iskanju najprimernejših modelov privatizacije. Vsi startajo le na lastninske certifikate, na interno razdelitev, na notranji odkup, ki dejansko omogoča najugodnejši nakup v okviru tako imenovanega odplačnega pristopa. Samo anekdota: naj vam povem, kakšno je razumevanje klasičnega kapitalista, sicer ameriškega Slovence, ki je tam že dolgo časa, in je danes eden najbogatejših Slovencev v Ameriki. Ko je bil v Sloveniji, je bil tudi v neki veliki tovarni. Vprašal je, čigavo je to, kar je videl, kdo je to ustvarjal? Ustvarili so delavci. In zgrozil se je ob misli, da bi ti delavci to morali kupiti. On, ki je popolnoma razumel vprašanje odplačnega načina lastnine, a sploh ni razumel pojma družbene lastnine, se je zgrozil ob misli, kdo je to sposoben kupiti. Sam si je postavil vprašanje: če bi bil jaz delavec tega podjetja, bi štrajkal. Če sem jaz to izgradil, naj to pripada meni. In tu smo pri listini brezplačne razdelitve.

Osnovni pravni problem pri nas je vendarle vprašanje, kako odpraviti družbeno lastnino, ki je po definiciji lastnina vseh, lastnina vsakogar, a v bistvu ne pripada nikomur. Privatizacija je zato cilj, lastninjenje pa prvi cilj te »privatizacije«. In morda ob ciljih, o katerih tako radi govorimo ob tem zakonu, pozabljamo na dejanska pričakovanja. Ta pričakovanja so še vedno vezana na napačno razumevanje o pomenu lastnine. V bistvu se pri nas srečujemo s temeljnim nerazumevanjem funkcije lastnine, lastnine v ekonomskem smislu. Važno je nekaj imeti, pomembno je imeti certifikat, ne pa, kako ta tovarna dejansko funkcionira, kakšna je njena poslovna uspešnost. To se kaže tudi v naši megalomaniji v preteklosti. Velika podjetja to danes obremenjuje. Imajo strašno velike poslovne zgradbe, izjemno vredne, vendar brez vsebine, brez poslov. V svetu pa je tisto, kar v podjetju velja, posel, četudi v najetih prostorih. Pri nas se je v bistvu vsa ta lastnina materializirala, tudi v strojih, ampak vprašanje je, ali takšna lastnina dejansko predstavlja produkcijski tvorec. Pri nas se še vedno pojavlja vloga lastnine v napačni luči. Morda je to posledica pretekle dobe, ko je bila na podlagi družbene lastnine favorizirana pravica do dela, ki je izključno pripadala upravljalcem z družbeno lastnino in je bila ta izhodišče vsega upravljanja. Temu nasproti se v bistvu uveljavlja popolno nasprotje: lastnina kot lastninska pravica, kot materializirana pravica in kot kapital.

Pozablja pa se, da v bistvu le sožitje kapitala, dela in znanja predstavlja povezano celoto. Gledano pravno, je lastnina enovita, kot pravimo pravniki. Je nedeljiva, je enovit pojem, ki daje lastniku pravico, da lastnino uporablja, z njo razpolaga in uživa koristi te lastnine. Gledano pravno, je zato popolnoma vseeno, ali je ta privatna lastnina, državna lastnina, v tem, da je njen subjekt država, združna lastnina, ali skupna lastnina, kot solastnina. Torej, privatna ali državna lastnina je s stališča pravnika povsem enakovredna kategorija. Oba sta lastnika in njune pravice in obveznosti so v tem kontekstu popolnoma enake. Vprašanje je le, ali je določen subjekt sposoben to pravico učinkovito realizirati ali ne. Pri nas, po mojem mnenju, prevladuje prepričanje, da je edino privatni lastnik sposoben eksplicirati lastniške interese. Individuum torej, ki je personificiran, ki ima svoje ime in priimek, ki se te svoje lastnine drži, ki jo čuti kot varnost. Tako država kot lastnik pa sta, gledano pravno precej izenačena. Tisto, kar je predmet privatizacije v svetu, pa je pravzaprav državna lastnina.

Bojazen o tem, kar se danes v praksi pojavlja, da bodo država oz. državni skladi prevzeli lastniške funkcije ter v bistvu ne bodo ničesar spremenili, je danes v podjetjih izjemno prisotna. Prvo vprašanje v podjetjih je, kako v bistvu zagotoviti proces lastninjenja na način, da državi ne bomo nič dali, da bomo vse, kar bomo lastnili, dobili nazaj. Če bomo že kaj tudi plačali, naj to ostane v podjetju.

Tu pa se pojavlja prvo in temeljno vprašanje. Kaj pravzaprav s privatizacijo na podjetniškem nivoju želimo? Ali res želimo privatizacijo ali ne? Če jo, potem je treba do podjetij uvesti spremembe. Spremembe, ki bodo pogojevane od zunaj, ki bodo v bistvu spremenile način obnašanja v podjetjih. To pa lahko zagotavlja le zunanji lastnik. V bistvu je delniški kapital v modernih kapitalskih družbah popolnoma razpršen. Lastnik pravzaprav svoje lastniške funkcije sploh več ne zagotavlja neposredno, ampak predvsem preko vrednosti delnic na trgu kapitala. Če danes kupim delnice (npr. redne delnice Leka, Salusa, SKB banke), me prav nič ne briga, kakšno je vodstvo, kako upravlja, ampak, ali delnica raste ali pada, kateri so motivi za to in ali bom kdaj in v katerem trenutku delnico prodal. Vloga lastnika se vendarle v modernih družbah zmanjšuje. Lastnina je razpršena. In lastniki v modernih družbah zagotavljajo, da razporejajo dobiček in da imenujejo upravo ter v bistvu vplivajo na upravo, da skrbijo za to, da se le-ta zamenja, kadar ni učinkovita in ko ne prinaša ustreznih dividend in ustreznega dobička.

Naslednja dilema, ki je danes v praksi pogosta, je tale. Državni lastniki, skladi, ki bodo prišli v podjetja, bodo upravljali z našo lastnino. In spet se pojavlja problem. S čigavo lastnino? Obstoji bojazen, da bodo skladi iz podjetja odnašali akumulacijo. Vendar je potrebno razumeti, da je vloga lastnika prav v tem, da skrbi za dobiček in ga odnaša iz podjetja. Noben lastnik, pa naj bo privatni ali državni, ni zato, da bi dobiček poklanjal ali da bi ga ohranjal v podjetju. Lahko ga reinvestira pod pogoji, ki jih določa zakon, kadar mu to reinvestiranje omogoča oplemenitenje kapitala in povečanje dobička v naslednjem obdobju. Sicer ga odnese ven. To je cilj lastnika. Prav to spremembo si pravzaprav želimo s privatizacijo. Ne gre torej za enkratno olastninjenje, ampak za hkratni proces, ki v bistvu pomeni spremembo miselnosti. Zato menim, da se bodo pravi problemi šele pojavili. Nujna je sprememba miselnosti v tem smislu, da se dejansko funkcija lastnine postavi na pravo mesto.

Bojim pa se, da z razdelitveno udeležbo do večje učinkovitosti ne bo prišlo. Ampak ne gre za to, da bi morali izbrati drugačen model. Zame je ta sprejemljiv, ki je v skupščini tudi verificiran. Brez tega modela, brez zakona, brez tega kompromisa bi bilo razpravljanje o tem, kaj je bolj koristno, po mojem mnenju popolnoma nepotrebno.

Bistveno se mi zdi poudariti konkurenčno funkcijo lastnine. Mislim, da se na to izrazito pozablja. Če na zahodu uvajajo privatizacijo, potem jo uvajajo zaradi konkurence, zaradi sprememb, da pridejo lastniki, ki so kot posamezniki tako različni, da v bistvu s svojimi idejami, znanjem, ne pa samo s kapitalom, oplemenitijo organizacijo. Tudi konkurenčnost naj bi zagotovila večjo učinkovitost gospodarstva. Individualni privatni lastnik naj bi zagotovil predvsem drugačen pristop prav zaradi osebne motiviranosti.

Zakon prav gotovo ne izpolnjuje pričakovanja vseh ljudi že zaradi izjemno različnih interesov. Vsakdo, ki zakon sestavlja, naj bi ga sestavljal tako jasno, da se ve, kaj želi preprečiti. Pri iskanju določenih rešitev v zakonu o privatizaciji pa moram odkrito povedati, da se je večkrat izhajalo od tega, da bo »volk sit in koža cela«. Zakon je zato pač tak, kakršnega si zaslužimo in kot ga znamo napisati in ga tudi udejanjati, na prave učinke pa bo potrebno še malce počakati.

Valentin Metzinger, detajl oltarne slike v ladji kapiteljske cerkve; foto: Zvone Pelko

Neznani slikar, detajl Križanega iz prezbiterja kapitelske cerkve; foto: Zvone Pelko

Valentin Metzinger, detajl oltarne slike iz ladje kapitelske cerkve; foto: Zvone Pelko

Ivo Banič POTA SLOVENSKEGA GOSPODARSTVA DO PRELOMA TISOČLETJA¹

¹ Stališča, ki so vsebovana v tekstu, predstavljajo osebna stališča avtorja in ne predstavljajo stališča avtorjevega delodajalca.

Slovensko gospodarstvo je ta hip v drugem letu samostojnosti države in tretjem letu po začetku gospodarske prenovе. Obseg industrijske proizvodnje kaže še vedno padajoč trend, vendar je hitrost upadanja zelo uplahnila in nekateri domači in tuji (!) ekonomisti napovedujejo obrat slovenskega gospodarstva, prehod v rast bruto družbenega proizvoda (BDP) na ravni okoli 1 odstotka letno ob koncu tega leta (1993) ali v začetku naslednjega leta ter nadaljevanje rasti na ravni 2–4-odstotka letno v naslednjem obdobju. Inflacija kaže vidna znamenja popuščanja ter se giblje na mesečni ravni med 1–2 odstotka, devizne rezerve Slovenije so že skoraj prevelike, slovenski tolar je praktično (interno) konvertibilen, mednarodna menjava se krepi, čeprav se občasno kažejo obdobja popuščanja. Mednarodne finančne institucije si podajajo kljuko pri slovenski vladi, bančni sistem je v procesu radikalne sanacije, Banka Slovenije ne kaže namena, da bi popustila pod pritiski posamičnih političnih lobijev in omehčala svojo trdo, vendar uspešno monetarno politiko. Slika Slovenije kot primera uspešnega prehoda iz delitvenega, socialističnega samoupravnega gospodarstva v tržno se čedalje bolj utrjuje v svetu.

Vendar vsemu navkljub slišimo in še bolj pogosto beremo očitke, usmerjene v glavnem na rovaš slovenske vlade:

- politika deviznih tečajev bo uničila slovenske izvoznike;
- bolj mehka politika Banke Slovenije bi učinkovala blagodejno na razrvane slovenske podjetniške finance, posebno na realen obseg zadolženosti (ali po slovensko: pustimo, da inflacija »požre« del dolgov pre-zadolženih);
- obseg števila nezaposlenih potrjuje neuspešno in napačno politiko slovenske vlade;
- vlada tolerira procese »divjega lastninjenja« in jih mogoče celo potihem podpira;
- vlada pospešuje razprodajo slovenskega gospodarstva ali pa vsaj ne ukrepa dovolj energično proti takšni razprodaji.

Politika tečaja slovenskega tolarja se oblikuje delno na osnovi ponudbe in povpraševanja na prostem deviznem trgu, delno pa na njega vpliva Banka Slovenije s svojimi posegi, tako kot to počne v vsakem urejenem tržnem gospodarstvu centralna banka. Precenjenost ali podcenjenost slovenskega tolarja je dejansko rezultanta realnih gospodarskih prvin (ponudba in povpraševanje, intervence) kot tudi rezultat učinkov črednega nagona in (namerno) sprožene panike (naslednji teden bo veliko razvrednotenje, zvedel sem iz zanesljivega vira). Vendar, ne glede na vse, lahko razmislimo, ali je politika trajnega drsenja tolarja navzdol resnično koristna za slovensko gospodarstvo ali pa je to zgolj nepremišljena reakcija, ki nam je ostala še iz časov, ko se je izvažalo zaradi pravic uvoza, surovine in reprodukcijski material pa nam je ponujalo domače tržišče za vedno manj vredne jugoslovanske dinarje.

Slovensko gospodarstvo praktično nima obnovljive ali neobnovljive surovinske baze. Uvažati mora dejansko vse: baker, aluminij in staro železo (poleg železa in jekla), bombaž, volno, surovine za sintetične materiale, veliko večino umetnih materialov, energente (nafto, plin, črni premog, del električne energije), sodobne stroje za predelovalno in pro-

cesno industrijo, velik del potrošnih dobrin, celo pomemben del lesa. Uvažamo avtomobile, orožje in municijo, letala, helikopterje, jadralne in motorne čolne, opremo za hotele in gostilne, medicinsko opremo, raziskovalno opremo, računalnike, elektronske in strojne komponente, hidravliko in pnevmatiko, programsko opremo za računalnike in še veliko drugih stvari. Inputi, ki so dostikrat uvoženi ali izdelani na osnovi uvoženih surovin (izdelano v sodelovanju z...), predstavljajo 25–60 odstotkov vrednosti slovenskega izdelka. Vsaka sprememba tečaja predstavlja palico z dvema koncema: izvozni del bilance podjetja se navidezno izboljša (več tolarjev za isto količino dolarjev), vendar se stroškovni del ruši, saj se inputi občutno dražijo, prvenstveno kot posledica naših starih navad, da je potrebno izkoristiti vsako priložnost za dvig cen, ne glede na posledice, ki tako nastanejo pozneje (slavne objektivne okoliščine), delno pa kot del objektivne kalkulacije, ki sedaj upošteva višje cene uvoženih dobrin.

Zelo podoben je položaj pri premisleku »mehke« ali »trde« monetarne politike Banke Slovenije. Trda monetarna politika deluje deflatorno in posreden učinek takšne politike je tudi, da je treba dolgove in obresti vrniti v celoti, v nasprotju z mehko, inflatorno politiko, kjer je »pametno« ravnal dolžnik in neumno upnik, ki nikoli ni dobil vrnjen svoj posojeni kapital. Seveda se pozablja, da bomo za »mehko« politiko komercialnih bank in tudi Narodne banke Slovenije v preteklosti dobili račun vsi Slovenci med izvedeno sanacijo slovenskih bank in po njej.

Redistribucija kapitala, ki je bila v preteklosti izvršena z »mehko monetarno politiko«, tudi nima nobenih vidnih uspehov, saj so slovenske regije, ki imajo najbolj uničene banke, tudi same v največjih težavah, kar je gotovo v nasprotju s pričakovanji avtorjev in zagovornikov »mehke« inštitucije monetarne politike Slovenije. Pravo vprašanje, ki si ga morajo postaviti zagovorniki mehke politike, je: zakaj del gospodarstva potrebuje takšen obseg tujih sredstev (kreditov), čeprav ne izkazuje neke visoke stopnje rasti obsega poslovanja (nasprotno, obseg občutno pada). Dejansko gre za pojav, pri katerem podjetja trošijo lastno substanco in uporabljajo tuja sredstva za pokritje skritih izgub in negativnih tokov denarja (Cash Flow), ki so posledica izjemno neugodne sestave inputnih stroškov in neučinkovitega poslovanja, kar je praviloma posledica neustreznega menedžmenta in odsotnosti (nepoznavanja) sodobnih metod poslovanja.

Število nezaposlenih v Sloveniji se giblje že na ravni 12–13 odstotkov aktivne delovne sile, kar je hud šok po dolgem obdobju, ko je Slovenija imela eno najnižjih, če ne kar najnižjo stopnjo števila nezaposlenih v Evropi (1–2 odstotka). Število nezaposlenih se še vedno večja in bo sredi tega leta verjetno doseglo višek, verjetno na ravni španske stopnje nezaposlenosti.

Potrebno je poudariti, da vsakdo razumen ve za osebne stiske tistih, ki so izgubili zaposlitev in s tem socialno varnost, okolje delovnih kolegov ter doživeli ponižanje, da jih nenadoma nihče več ne potrebuje.

Vendar, na ravni racionalne analize je potrebno poudariti, da število nezaposlenih in s tem stopnja nezaposlenosti ne predstavlja ekonomski, temveč socialni parameter družbe. S stališča stopnje gospodarske uspešnosti tržnih ekonomij predstavljajo nezaposleni shrambo delovne sile; negativen učinek velikega števila nezaposlenih se demonstrira v zmanjšanem številu potencialnih potrošnikov.

² BDP/pc = bruto domači proizvod po glavi prebivalca.

Evropska skupnost je imela v letu 1992 v povprečju letno stopnjo nezaposlenosti na ravni, višji od 10 odstotkov, Španija pa na ravni rekordnih 16 odstotkov, kar je vseeno občutno višje od slovenskih 12 odstotkov. Pri tem ima Španija BDP/pc² dvakrat višji od slovenskega (12.000 USD/pc v primerjavi s 6.000 USD/pc) in je po tem merilu njeno gospodarstvo bolj uspešno od našega. Problema nezaposlenosti ni mogoče reševati s »parolami« tipa: »Zaposlujmo, ne glede na posledice«, temveč je potrebno poiskati rešitev:

- s sistematičnim pospeševanjem že začetega novega razvojnega cikla slovenskega gospodarstva, ki ga očitno indicira preobrat iz upadanja v rast BDP;

- z radikalnim manjšanjem »sive ekonomije«, ki danes dosega skoraj tretjino slovenskega BDP, z nižanjem vstopnih pregrad in stopnje tveganja novih podjetnikov ter ustrezno stimulatивно davčno in kreditno politiko, ki bi omogočila oblikovanje skladov rizičnega kapitala (Venture Capital Funds) kot jedra kapitalskih skladov za vlaganja v nova podjetja;

- z naglim in učinkovitim izobraževanjem vseh nezaposlenih in zaposlenih (!), tako da bi nezaposlene »naredili« zaposljive, zaposlene pa bolj učinkovite na sedanjih delovnih mestih, s sistemom davčnega »nagrajevanja« podjetij, ki skrbijo za ustrezen obseg izobraževanja, in »kaznovanjem« tistih, ki ne vlagajo v izobraževanje;

- s politiko višanja realno zasluženih plač in generiranjem dodatnega povpraševanja, v nasprotju s sedaj veljavno logiko enakih želodcev in politiko minimalnega preživetja ter nižanja plač, saj trg, na katerem povprečje pomeni 680 DEM mesečnega zaslužka, ne more pomeniti ustreznega temelja za izvozno usmerjeno industrijo, še manj pa biti cilj turističnih potovanj petičnih tujcev³.

³ Pomislimo na razliko v sestavi in obsegu turistov, ki obiskujejo bogato Švico ali Dansko, in tistih, ki hodijo v bolj revne države.

Vsemu navkljub pa se bomo morali navaditi na to, da bomo v Sloveniji še dolgo imeli presežek delovne sile na ravni približno 6–10 odstotkov; to je usoda vseh manj razvitih gospodarstev in slovensko je takšno v primerjavi z evropskim.

Očitke o divjem lastninjenju in »vdoru tujega, mogoče celo mafijskega kapitala« slišimo in beremo v zadnjem času zelo pogosto. Večina avtorjev takšnih ocen ne izhaja iz kroga ekonomistov, praviloma tudi iz kroga aktivnih gospodarstvenikov ne; del takšnih ocen pa je slišati tudi iz vrst politikov. Skupna značilnost vseh teh ocen je, da avtorji operirajo z zelo posplošenimi ocenami, brez konkretnih dejstev ali celo primerov.

Ne želimo trditi, da v Sloveniji ni poskusov prisvajanja tujega (praviloma družbenega) premoženja v procesu lastninjenja. Menimo, da je to pojav, ki je nujno povezan z oceno »... da se danes vrši distribucija slovenskega premoženja za naslednjih 200 let«, tako da je potrebno v tem procesu »... zgrabiti, kar se pač zgrabiti da.« Takšne ocene so napačne zaradi cele vrste dejstev, ki so jih potencialni novi lastniki prezrli zaradi svojega nepoznavanja problema ali zaradi svoje slepe pogoltnosti.

Poudariti je potrebno, da je dober del slovenskih podjetij, ki so že ali še bodo vključeni v procese lastninjenja, brez lastnega kapitala, ki je bil zapravljen v nizu poslovnih operacij z izgubo, brez ustreznih donosnih in mednarodno tržljivih proizvodov, nizko produktivnih (približno tretjina povprečja Evrope), brez strateških zaveznikov, brez ustreznih tržnih in podjetniških informacij, brez povezav z univerzami in brez ustrezne predstave, kako naj bi potekalo poslovanje v prihodnosti.

Tržna vrednost takšnih podjetij je za vsakega razumnega investitorja zelo nizka, tveganja velika in rezultat procesa prestrukturiranja negotov. Empirični dokaz takšne ocene potrjuje minimalen interes tujih investitorjev za nakup slovenskih podjetij, saj je do sedaj v tuji lasti manj kot 2 odstotka vrednosti kapitala slovenskega gospodarstva. Lahko celo rečemo, da je slovensko gospodarstvo v celoti v slovenskih rokah in da bo verjetno ostalo samo slovensko še nekaj časa, vendar zaradi tega tudi izoliran^o v evropskem multinacionalnem prostoru. O resni razprodaji slovenskega gospodarstva bi lahko pričeli govoriti, če bi tuji kapital presegl 40–50-odstotni delež, ali pa, če bi se tuji kapital polastil večine ali celo vseh strateških sektorjev slovenskega gospodarstva; težava je zgolj v tem, da so po sodbi »kompetentnih poznavalcev« prav vsi sektorji slovenskega gospodarstva strateški ali vsaj posebne pomena.

Posamezniki ali skupine, ki želijo postati delni, večinski ali popolni lastniki takšnih na novo osvojenih podjetij, se izpostavljajo hudemu tveganju tudi s svojim osebnim premoženjem in slovesom. Za nova zasebna podjetja ne bo v nobenem primeru veljala do sedaj veljavna logika pomembnih »občinskih« podjetij, ki jih je potrebno »rešiti« ne glede na ceno. Izkušnje slovenskih zasebnih poslovnežev, ki so se »raztegnili« čez svoje realne možnosti, po zgledih prejšnjih družbenih občinskih velepodjetij, so zelo poučne; »država« in njene banke se ne menijo prav posebno za njihove težave, saj imajo s »svojimi« podjetji zadosti težav; zasebne ali mešane banke novega kova pa razumejo zgolj govorico denarja: donos, varščine (hipoteke), prednostne pravice, stečaj. Tisti, ki ne zmorejo igrati po teh novih pravilih, so brez milosti kaznovani z izgubo svojega kapitala, včasih ali čedalje pogosteje tudi zasebnega imetja. Zaradi tega »potencialni« lastniki slovenskih družb, ki nastajajo iz dosedanjega družbenega premoženja na legalen ali manj legalen način, predstavljajo v delu zgolj plast latentnih povzpenežev, ki ne razmišljajo veliko o tem, da bo potrebno naslednji dan po prevzemu novega lastništva (ne glede na stečajno zakonodajo, ki nagradi dolžnika in kaznuje upnika) plačati dospele račune za reprodukcijski material, carinske dajatve, bančne obresti, plače zaposlenih, razvojne stroške, plačati potne stroške lastnih komercialistov, ki bodo tudi novemu lastniku lahko povedali tisto, kar so do sedaj pripovedovali starim, družbenim lastnikom: da kupci želijo kakovostne in pravočasne dobave sodobno oblikovanih izdelkov, ki morajo biti narejeni tako, da se lahko v celoti predelajo (reciklirajo), da zahtevajo čedalje nižje cene, ker takšne ponujajo tekmeči, zahtevajo financiranje prodaje, udeležbo na stroških marketinga in tržnih raziskav, da zahtevajo dobave brez napak (Zero Defects), dobave tri ali petkrat tedensko (Just in Time), zagotovilo, da podjetje obvladuje proces kontrole kakovosti in ima ustrezen ISO 9000 certifikat in še veliko drugih »neprijetnosti«. Kupce prav nič ne zanimajo »objektivne težave« starih ali novih lastnikov; takšne težave zanimajo prvenstveno tekmece, ki bodo poskusili iztržiti čimveč iz težav novega podjetnika.

Proces vključevanja Slovenije v Evropo že teče po logiki in pravilih močnejšega in večjega sistema, če nam je to všeč ali ne. Slovenska alternativa je zgolj, da spozna pravila igre, se tem pravilom čimbolje prilagodi in skuša doseči v okvirih takšnih pogojev svoj optimum.

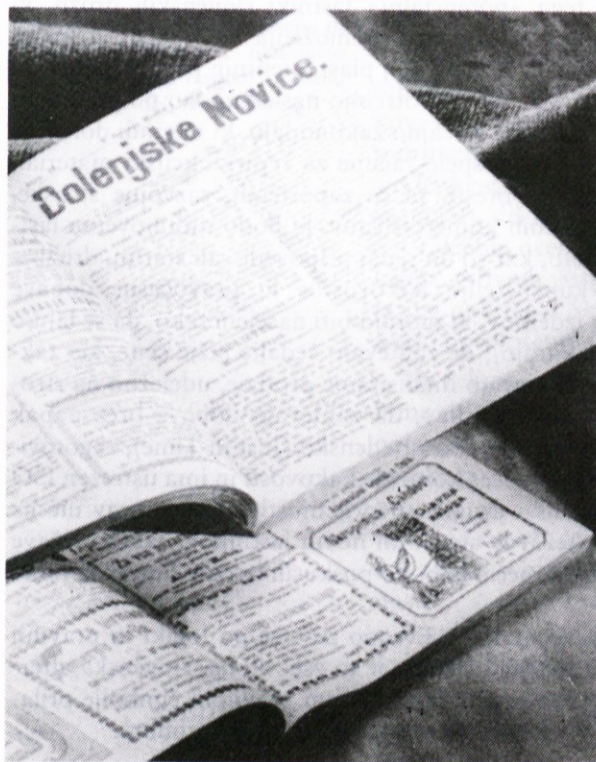
Prislovična slovenska trdoživost, delazmožnost in pridnost, vendar pa tudi izobraženost, pripravljenost na spremembe in odprtost, lahko zgladi to pot v prihodnost. Na tej poti se bo moralo naše gospodarstvo

Ivo Banič
POTA SLOVENSKEGA
GOSPODARSTVA DO
PRELOMA TISOČLETJA

bolj tesno integrirati v evropsko, saj bo notranji slovenski razvoj v prvi fazi pospešil rast bruto domačega proizvoda (BDP) s sedanje ravni 6.000 USD/pc na raven okoli 10.000 USD/pc; takšna rast bo pomenila dodaten letni obseg domačega proizvoda na ravni približno 8.000 mio USD, ki ga bomo morali usmeriti pretežno v izvoz. Ta dodaten obseg BDP, ki ga bomo morali na novo izvoziti in poiskati ustrezne, plačilno sposobne kupce, je večji, kot je ta hip celoten slovenski izvoz. Rast obsega povpraševanja v Evropi, v kateri tečejo procesi združevanja (ES + EFTA + Madžarska + Češka + Poljska + Slovaška + Slovenija + Hrvaška (?) + ...) nam ponuja v sosesčini največji svetovni trg, ki ga poznamo in razumemo, ki uporablja podobne tehnične standarde kot mi in ki je pripravljen sprejeti našo ponudbo, vendar z zahtevo, da tudi mi upoštevamo njihova pravila igre.

Izbira ni težka, saj dejansko nimamo nobene druge sprejemljive alternative; tisti, ki mislijo, da imamo odprte tudi druge opcije, verjetno že zelo dolgo niso dobili nobene nove informacije iz realnega sveta.

Dolenjske novice iz leta 1892, časnik je izhajal v Novem mestu od 1885 do 1919; foto: Zvone Pelko

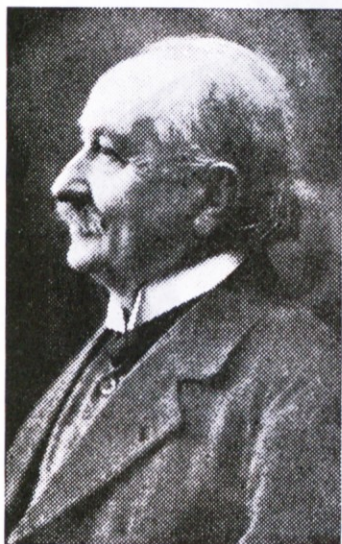
Matija Koželj, detalj z zidne poslikave iz prezbiteterija kapitelske cerkve; foto: Zvone Pelko

Pogled na severovzhodni del notranjega dvorišča novomeške prošnje; foto: Zvone Pelko

Matjaž Barbo **IGNACIJ HLADNIK (1865–1932) – VOKALNO-INSTRUMENTALNA DELA**

Ignacij Hladnik

Šestdeset let po smrti **Ignacija Hladnika** je pri založbi Editon Bizjak izšla prva avtorska CD plošča s posnetki njegovih skladb. V siceršnjem pomanjkanju tovrstnih predstavitev slovenskih skladateljskih osebnosti je to hvalevreden in razveseljujoč projekt. Še posebej, ker gre za skladatelja iz obdobja na prehodu v 20. stoletje, ko so delovali avtorji, ki nekako še ne najdejo pravega mesta med uveljavljenimi umetniško vrednimi skladateljskimi osebnostmi. Označuje jih namreč dostikrat značilno »domačijski«, v slovenski nacionalni glasbeni izraz zazrt glasbeni stavek, ki je bolj doma v (neozaveščenem) repertoarju ponarodelih pesmi kot pa v (reflektiranem) izboru sporedov naših koncertnih odrov. To usodo delijo tudi dela Ignacija Hladnika, talentiranega skladatelja, ki je s svojo bogato invencijo nekoč znal pritegniti raznoliko občinstvo, danes pa je njegov opus srečati le v zakladnici slovenskih pesmi, ki jim praviloma ne poznamo avtorstva. Čeprav sicer ni bil visoko šolan, je njegov prispevek h glasbenem življenju povsod, kjer je sodeloval, zaznamoval temeljit načrtni premislek, daleč stran od kake naključne sreče ljubiteljsko poljudnega in površnega ukvarjanja z glasbo. Povsod je postavljal čvrste temelje, na katerih je rasla glasbena izobrazba, njej pa so sledili ustvarjalni in poustvarjalni dosežki; predvsem v Novem mestu, kjer je deloval 42 let – tudi v času vznika znamenite avantgardistične *novomeške pomladi*, pri kateri ne gre prezreti njegovega prispevka v širšem smislu izoblikovanja novomeškega kulturnega utripa.

Hladnikove ustvarjalne dosežke lahko prav razumemo le iz specifičnih pogojev, za katere je njegov opus nastajal in znotraj katerih je zorel. Opredeljevali so jih deloma provincialni mišljenjski habitus, deloma pa tudi za današnji čas prav nenavadna odprtost za vse novo. V njih se je Hladnikova bogata kompozicijska invencija izoblikovala in dosegla precej visoko raven. Prav zato je taka avtorska plošča s posnetki njegovih skladb nadvse dobrodošel prispevek k ozaveščenju o njegovem ustvarjalnem deležu v slovenski glasbi.

Osnovna težava pri predstavitvi tako obsežnega opusa, kot je Hladnikov, je seveda v premišljenem izboru. Na CD niso uvrščene instrumentalne skladbe, podnaslov, ki označuje, da gre za »vokalno-instrumentalna dela«, pa je preozek. V izbor je vključenih namreč tudi nekaj a cappella skladb. Gre za prerez po zvrsteh – od otroških do moških in mešanih zborov, na posvetno ali religiozno besedilo, s spremljavo ali brez nje. Zanimivo je, da ne srečamo vrste Hladnikovih najbolj znanih del, tudi zares tehničnih. Vključene pa so, denimo, njegove otroške pesmice, ki so hvaležna obogatitev siceršnje repertoarne stiske naših mladinskih zborov, a vendar ne predstavljajo najbolj uspelega področja skladateljevega delovanja. Strukturno in glasbeno vsebinsko manj zanimive so po drugi strani tehnično precej zahtevne; njihov ambitus posega po mejah sposobnosti otroškega glasu. To je slišati tudi iz posnetka **Mlajšega mladinskega zbora Glasbene šole Marjana Kozina Novo mesto** (vodi jih zborovodkinja Cvetka

Hribar), ki je ob spodbudnem muzikalnem naporu zmozel zato le manj izdelano izvedbo, kot jo je verjetno sposoben. Nekaj čisto intonančnih pomanjkljivosti je tudi na posnetku moških zborov v izvedbi **Dolenjskega okteta** (njihov umetniški vodja je Peter Cigler), ki se je sicer ob jasni dikciji interpretacijsko zgledno približal takratnim estetskim vzorom. Obema mešanima zboroma na plošči – nastopata **Mešani pevski zbor Revoz Novo mesto** z zborovodjem Slavkom Rauchom in **Mešani pevski zbor Krka** –

tovarna zdravil Novo mesto z zborovodkinjo Jožico Prus – se pozna barvna neizenačenost glasov, najbolj seveda v a cappella odsekih, kjer je snemalec ni omilil s poudarjeno instrumentalno spremljavo. Sicer je prepričljivo izvedbo Hladnikove Missae solemnis na plošči pripravil dirigent **Zdravko Hribar**. Žal na posnetku manjka Credo. To programsko odločitev je verjetno narekovala postkoncilska glasbena praksa na cerkvenih korih, a vendar za tako avtorsko ploščo ni ustrezna.

Miloš Jakopec

IZ ČASNIKARSKE PRETEKLOSTI

O PONATISU POSKUSNE ŠTEVILKE SLOVENIENS BLATT

V Novem mestu je od 4. julija do 29. decembra 1848 redno izhajal tednik *Sloveniens Blatt*. Bil je pisan v nemščini, a je bil kljub temu dosledno slovensko usmerjen. Njegovi snovalci, dr. Jožef Rosina, Franc Polák in Konstantin Tandler, so že 10. maja 1848 izdali poskusno številko časopisa pod nazivom *Slovenia*.

Ker je Cigale takrat v Ljubljani že snoval slovenski časopis *Slovenija*, je prišlo do prereke, saj sta nastajala dva časopisa z zelo podobnim nazivom. O tem priča objava v *Illyrisches Blatt* (20. maja 1848, št. 41, str. 163), kjer je pisec (skoraj gotovo je to bil urednik Leopold Kordeš) najprej ugotovil, da se na Kranjskem obetata dva časopisa z nazivom *Slovenia*: slovenski in nemški. Nato dodaja, da je naziv *Slovenia* toliko primeren za nemški časopis, kot bi bil *Teutonia* ali *Germania* za slovenske-

ga. Konča z zbadljivo ugotovitvijo, da bi bil nemški naziv, npr. »*Süddeutsches Blatt* (*Južnonemški list*), primernejši za nemško *Slovenio*, tudi če namerja slovenizirati nemške elemente na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem.

Poskusno številko novomeške *Slovenie* so pozneje ponatisnili pod nazivom *Sloveniens Blatt*, vendar z nespremenjenim datumom 10. maja 1848. Upošteva je takratne poštne zveze in prereko med snovalci obeh listov, bi po sklepanju lahko bil ponatis opravljen štirinajst dni po izidu *Slovenie*, torej okoli 24. maja 1848.

Pred nedavnim sem v *Illyrisches Blatt*, v št. 43, str. 172, z dne 27. maja 1848 našel objavo, ki odkriva datum ponatisa. V Pojasnilu, datirano je z Novo mesto, 22. maja 1848, podpisana pa sta Marija Tandler kot izdajateljica in Polák kot odgovorni urednik, piše: »Da ne bi bilo dvoumnosti se uklanjamo in smo naziv v Novem mestu izšlega časopisa *Slovenia* spremenili v *Sloveniens Blatt* s 16. tega meseca.« Ponatis je bil torej opravljen 16. maja 1848.

V nadaljevanju pojasnila je Franc Polák pikro zavrnil trditev *Illyrisches Blatt* o neprimernosti

naziva Slovenia za nemški list z očitkom, da pisec ne pozna ortografije, saj ne ločuje med latinskim nazivom *Slovenia* in slovenskim *Slovenija*. Zato mu je treba povedati, da izhajajo nemški časopisi z nazivom *Carniolia* in *Moravia*, pa jim to ustreza...

NOV DROBEC O TANDLERJEVI TISKARNI

Prva tiskarna v Novem mestu, ki jo je domnevno 1819. leta osnoval Henrik Tandler, je delovala na Glavnem trgu, v hiši, ki nosi danes številko 32. G. Meta Matijevič, arhivistka v novomeški enoti Zgodovinskega arhiva Ljubljana, je izsledila vpis (v knjigi pogodb, ki je bila predhodnik poznejše zemljiške knjige), ki pove, da je tiskar Henrik Tandler kupil to hišo na dražbi 30. aprila 1825 za 1900 forintov. Prejšnji lastnik je bil trgovec Seraphin Kanduč. Tiskar Tandler je imel torej prvih šest let delovanja v Novem mestu prostore v najemu. Po njegovi smrti je bil v isti knjigi 1836. leta opravljen prenos lastništva na vdovo Marijo Tandler.

JOŽE GREGORIČ V LISTU KRIŽ

V letošnji Rasti, št. 1–2, je bil ponatisnjen članek umetnostnega zgodovinarja Jožeta Gregoriča: *Ob 450-letnici novomeškega kapitlja*, ki je bil 1943. leta objavljen v verskem listu Križ (izhajal v Novem mestu od 1931 do 1943). Iz besedila v uvodu veje presenečenje ob odkritju tega sestavka, saj je poudarjeno, da bibliografsko ni znan. Ni ga ne v odlični Mlinaričevi bibliografiji in ne v Ivane Tanko *Izbrani bibliografiji Novega mesta* (Novo mesto skozi čas, 1990), Slovenci pa žal nimamo bibliografije za predvojne tiske.

Ko sem od 1987 do 1990 opravljal raziskavo časnikarstva na Dolenjskem, sem v listu *Križ* našel mnogo sestavkov s kulturno-zgodovinsko vsebino. Zajel sem jih (skupaj jih je bilo blizu 60) v posebnem pregledu. Po en izvod prepisa tega pregleda sem dal Zavodu za spomeniško varstvo in Dolenjskemu muzeju v Novem mestu. Že takrat sem pravilno domneval, da rokopis časnikarstva na Dolenjskem kmalu ne bo dočakal natisa.

V omenjenem pregledu je tudi 16 sestavkov Jožeta Gregoriča, ki so bili objavljeni v *Križu* od 1938. do 1943. leta. Podpisani so (vsi razen enega, ki je po moji domnevi Gregoričev) bodisi z J. G. bodisi z njegovim imenom in priimkom. Pregled vsebuje naslednje Gregoričeve članke, ki so objavljeni v *Križu* (navedeni so: letnica objave, naslov članka, avtorjev podpis, številka *Križa* in stran objave):

1938: Novoodkrita okna v ladji kapitelske cerkve, J. G., št. 3, str. 10; Starinska najdba, J. G., št. 5, str. 18; Metzingerjevo delo v Novem mestu, J. G., št. 9, str. 34–35; Kapiteljska cerkev poslednje počivališče cerkvenih in svetnih odličnikov, J. G., št. 11, str. 42;

1940: Okna v kapiteljskem prezbiteriju, J. G., št. 5, str. 20; Kapiteljska cerkev v Novem mestu, Jože Gregorič, št. 7, str. 28–29 in št. 8, str. 31–32; Restavracija kapitelske kriptke, J. G., št. 11, str. 43–44;

1941: Podružnica sv. Martina v Zalogu, J. G., št. 9, str. 67–69;

1942: Božji grob kapitelske cerkve (brez podpisa), št. 6, str. 41–42; Novomeški beneficiji, J. G., št. 6, str. 43–44; J. G.: I. Beneficiji pri cerkvi sv. Miklavža (obljubljeno nadaljevanje ni bilo objavljeno), št. 7, str. 53/54; Obnovitvena dela pri kapiteljski

cerkvi, Jože Gregorič, št. 11, str. 74/75;

1943: Novoodkriti gotski relikvirij, J. Gregorič, št. 1, str. 2/3; Obnovitev kapiteljske cerkve, J. G., št. 1, str. 4; Ob 450-letnici novomeškega kapitlja, J. G., št. 4, str. 30/31, št. 5, str. 43/44, št. 9, str. 76/77; Črni oltar v kapiteljski kripti, Gregorič, št. 6, str. 49.

Septembra letos bo poteklo pet-

deset let, odkar je v stavbi sosednje novomeške porodnišnice prenehalo biti srce Jožeta Gregoriča ob nemškem bombnem napadu. Gornji pregled pošiljam v objavo v želji, da bi bila tudi publicistična dejavnost velikega pokojnika bolj osvetljena. Hkrati pa naj bo to tudi naša skupna oddolžitev v spominu velikega snovalca, ki mu je tragika vojne pretrgala zamah obetajoče ustvarjalnosti.

Jože Zupan NAVČEK ZA MATERINŠČINO?

Jezik je sredstvo sporazumevanja. Tako nam je najbližji jezik materinščina. Zdi se nam samo po sebi umevno, da imamo materinščino – zato pa je že v kali tudi malomaren odnos do slovenskega jezika.

In vendar nas je prav slovenski jezik naredil za narod. S kakšnim zanosom je Primož Trubar postavil temelje našemu jeziku – ne samo z besedami, tudi z dejanji – z lastnim vlaganjem je uresničil zamisel. To ni bil samo verski gorečnej, kot so ga hoteli v zgodovini prikazovati, pač pa tudi goreč ljubitelj malega slovenskega naroda. Še dolgo po prvi knjigi se materinščini ni dobro godilo – spomnimo se: Še v Trdinovih časih so slovensko govorečim dijakom obešali lesenega osla okrog vratu.

A bili so tudi drugačni časi. S kakšnim zanosom je govoril Cankar: »Močan si, o slovenski narod! Tisoč in petsto let krvaviš, izkrvavel nisi!« Mislim se je še po osvoboditvi pridružil Župančič, ki ga je objela radost, ker se je vse hotelo odeti z besedo. Potem pa – ali pa: drobci prizadevanj, da bi bil tudi v vojski slovenski jezik uradni jezik. In spet mrtvilo, dokler se ni oblikovala akcija Slovensščina v javnosti, kjer je že vse

kazalo, da se bodo stvari okrog jezika načrtno urejale, pa je – žal – Beno Zupančič prezgodaj umrl – in nato so govorili še prepričani prepričanim, dokler še njihov glas ni zamrl.

Potem so se vedno bolj oglašale analize, kako se kaže malomaren odnos do slovenskega jezika tudi po številu ur materinščine tako v osnovni kot v srednji šoli in kako gredo mnogi skozi študij brez ure slovenskega jezika. Pri statistikah smo bili na repu Evrope, čeprav tako z zanosom rinemo v Evropo.

Pričakovati je bilo, da bo z osamosvajanjem postal enakovreden element tudi odnos do jezika – pa je vse šlo mimo. Kot da smo s Prešernovo Zdravljico, ki smo jo sprejeli za himno, opravili z vsem odnosom do slovenskega jezika in z vso kulturno dediščino.

In čim dlje smo samostojni, tem bolj se kaže, kako je slovenščina iz dneva v dan ogrožena. Osamosvojitev nam je prinesla številna nova privatna podjetja – koliko je takih, ki so si nadela slovensko ime?! – ustanovile so se številne založbe, ki izdajajo knjige, za katere lektorjev skoraj ni. Naglica škoduje jeziku in nam; tako so tudi strokovne knjige in revije, vredne branja in poglobljenega študija, a nas odbijajo prav s

pomanjkljivim odnosom do jezika, saj je množica pravopisnih in tiskarskih napak. Temu se ni znala ogniti niti založba pri Zavodu Republike Slovenije za šolstvo in šport. Številne publikacije in pokrajinski časopisi pa menda izhajajo že kar brez lektorstva. Tu pa je tudi odnos do učiteljev slovenskega jezika – tako na razredni kot na predmetni stopnji.

Včasih so razredni učitelji lahko pregledovali vse, kar je učenec zapisal, danes pa smo učiteljice (moški spol smo na razredni stopnji že skoraj popolnoma izrinili) zaposlili z izdelavo didaktičnih učil, če hočejo, da bo pouk bolj nazoren in prijazna šola. Slavistu nikakor nočemo priznati, da ima več dela, če hoče temeljito opraviti svoje poslanstvo. Mnogi slavisti so namreč včasih pregledovali še precej več, kot je predvideval minimum učnega načrta, postopoma pa so se v razvrednotenju utrudili in vztrajajo le še najbolj zagnani (čeprav bi takšni morali biti vsi). Koliko časa je že, ko smo poudarjali, da bi moralo iti vsako gradivo za javnost skozi lektorjeve roke – žal pa se število pomanjkljivosti večja – morda tudi zato, ker je dobrih lektorjev malo – ali pa je takšen odnos, da je za lektorje vsak dober, če ima le višjo šolo (če že to ni prevelika zahteva). Tako pa je pravo veselje, če naletiš na gradivo z brežibnim jezikom.

Ko so se vnmale strasti za in proti (srbo)hrvaščini, so bila tudi prizadevanja, da bi ob ukinitvi jezika obe uri dobil slovenski jezik. Pa je bila tudi tu le polovična zmaga. Ne pritožujemo se, ker je drugo uro dobil tuji jezik, vemo pa, da bi s prevetritvijo predmetov lahko dobila večjo veljavo tako slovenski kot tuji jezik.

Mednarodna raziskava o branju – v njej smo se uvrstili nekako v sredino, čeprav je slabše na raz-

redni kot na predmetni stopnji – bi nas lahko streznila: Na vrhu lestvice so Finci, ki imajo sicer le toliko ur materinščine kot mi, vendar je pri njih *vsaka ura pouka hkrati ura materinščine* – pri nas pa mislimo, da je čas za branje samo pri slovenskem jeziku za leposlovne tekste.

Prišli smo v obdobje, ko je slovenski jezik resnično ogrožen, zanj pa se bori le peščica strokovnjakov – zanesenjakov, vendar so še njihova prizadevanja največkrat boj posameznika proti vsem.

In vendar se s stanjem ne moremo in ne smemo sprijazniti, pač pa je treba organizirano iti v boj za spreminjanje stanja, hkrati pa za dvig kulture jezika.

Najprej je seveda tu odnos družbe do jezika. Brez njenega drugačnega gledanja na jezik bodo tudi v prihodnje vsa prizadevanja jalova. Materinščina mora biti predmet na vseh stopnjah izobraževanja in tudi na strokovnih izpitih. V šoli bi bilo treba najprej postaviti slavista na pravo mesto (moralno in materialno), hkrati pa si prizadevati, da noben učenčev izdelek pri katerem koli predmetu ne bi šel mimo korektur. Tako bi se postopoma skušali približati vzoru pri mednarodni raziskavi, čeprav vemo, da tega čez noč nikakor ne bomo dosegli.

Ponovno bo treba povezati skupino strokovnjakov, ki bo bdela nad jezikom v družbi – res se ne moremo popolnoma ogniti tujim vplivom – a če je pri številnih podjetjih od domačega jezika dober le slovenski tolar (pravzaprav protitolarska vrednost DEM), je le preveč. Tudi lektorje bo treba bolje usposobiti (dodatno izobraževanje), drugače bodo prizadevanja le na pol poti.

In končno: Vsak bi moral pri sebi odgovoriti: kaj lahko naredim za boljši jezik? Če pa bo vse ostalo po starem in bodo posamezni klici

le glas vpijočega v puščavi, potem se je bati, da bo tudi naša samo-

stojnost ogrožena. Kajti brez jezika tudi ni naroda.

Martin Dušič **PRED BLIŽAJOČIMA SE OBLETNICAMA MAKSA PLETERŠNIKA**

Nadvse tehtno in vsem Sloven-
cem v poduk vredno razmišljanje
Ivana Gregorčiča (O »domu« in
suverenosti) v prejšnji številki Ra-
sti, obenem pa tudi bližajoči se
obletnici našega pomembnega slo-
varnika Maksa Pleteršnika me je
spodbudilo, da napišem nekaj
misli o stanju našega maternega
jezika v preteklosti, sedanjosti in
prihodnosti.

Smo v tem našem zanosu samo-
stojnosti res že prišli tako daleč,
da vse preveč neodgovorno pozab-
ljamo na težko zgodovino sloven-
skega naroda, na naše velike
može, ki so utirali pot sloven-
skemu jeziku skozi trnje, na nji-
hovo hrabrost ter ponos in mar-
sikdaj tudi samoodrekanje, ko so
skozi dolga stoletja ustvarjali to,
kar danes imamo? Smo se ob vsem
tem današnjem prilagajanju in vse
večji gospodarski odvisnosti sploh
še sposobni zavedati, kaj nam
mora pomeniti materni jezik?

Žal lahko pridemo le do dokaj
medlih odgovorov že po tem, če se
le malo ozremo okoli sebe. Never-
jetno, kako smo prilagodljivi, ko
je treba iti v korak z današnjim
svetom, pa četudi svoj materin
jezik še tako teptamo in mrcvari-
mo, kakor se nam zljubi. Očitno je
po mnenju nekaterih naš gospo-
darski pa tudi siceršnji uspešen
prodor v svet dosegljiv le s
pomočjo čim bolj zvenečih tujih
spakedrank, sčasoma pa verjetno
že kar zgolj s pogovarjanjem v
tujem jeziku, čeprav to ni nujno
potrebno. Z zanemarjanjem las-
tnega jezika bo tudi naša samo-

stojnost postajala vse bolj krhka
in res je zadnji čas, da se tudi na
tem področju osvestimo in znamo
ceniti tudi to blago, ki nam je sicer
dano samo po sebi, prav zato pa
ga ne bi smeli tako poceni razpro-
dajati. Da bi to preprečili, nam bo
potrebno veliko več samozavesti,
narodnega ponosa, poznavanja
zgodovine slovenskega jezika,
predvsem pa seganje v njegovo
besedno zakladnico, kar nas mar-
sikdaj lahko reši iz zagate, ko smo
v dvomih, ali izbrati pristno
domačo besedo ali pa podleči
dvomljivemu tujemu izrazu.

Ob današnjem poudarjanju slo-
venstva res ne bi smeli mimo tega,
da bo v prihodnjih dveh letih
minilo stoletje, odkar je Maks Ple-
teršnik z denarno pomočjo ljub-
ljanskega škofa Wolfa izdal prvi
slovenski znanstveni slovar, obe-
nem pa vse zbrano besedje preve-
del v nemški jezik. S tem so bila
nekako kronana stoletna prizade-
vanja Slovencev po čim bolj
popolnem slovarju, ki ima še
danes velik pomen, saj se nanj opi-
rajo tudi današnji pisci slovarjev.

Le-ti pravijo, da je to prava
zakladnica slovenskega jezika, saj
so v njej zastopana narečja, ker
imajo posamezna gesla navedene
tudi vire, upoštevane pa so tudi
posebnosti naglasa. Pleteršnik je
slovar ustvarjal polnih dvanajst let
z neverjetnim nacionalnim ideali-
zmom, ki ni poznal meja, prav
tega pa danes marsikdaj, ko govo-
rimo o slovenskem jeziku, pri-
manjkuje.

Martin DUŠIČ
PRED BLIŽAJOČIMI
OBLETNICAMI
MAKSA PLETERŠNIKA

Prav zato si ljudje iz Pleteršnikovih krajev (Pišce pri Brežicah) prizadevajo dostojno zaznamovati bližajoče se Pleteršnikove jubileje, saj bo tudi to prispevek k večji skrbi za čistost slovenskega jezika in njegovo nadaljnje čim bolj verodostojno ohranjanje.

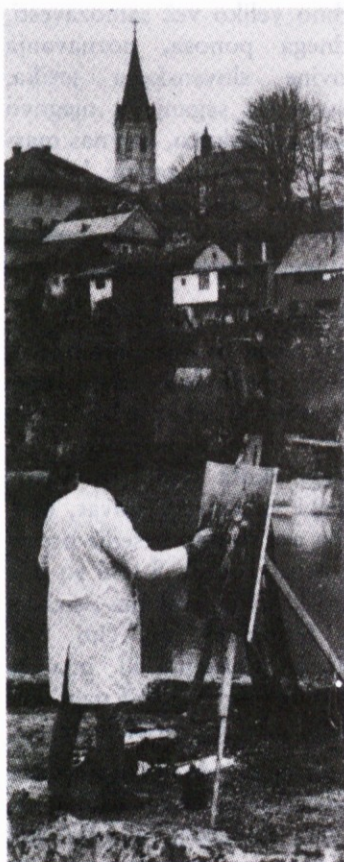
Že v prihodnjem letu lahko pričakujemo obnovljeno Pleteršnikovo rojstno domačijo z urejenim okoljem, ki naj bi kazalo podobo takratnega časa. V sami hiši pa

nameravajo urediti spominske prostore s stalno zbirko izredno zanimive Pleteršnikove zapuščine.

Glede na pomen Pleteršnikovega dela za slovenstvo, bi bilo prav, da bi bila to tudi vseslovenska akcija, kar se po dosedanjih odmevih v širšem slovenskem prostoru že lahko pričakuje, čeprav se na obljubah predolgo le ne da živeti. Ljudje pa le imajo zagon in so pripravljeni ob pomoči ustreznih strokovnjakov veliko narediti.

Bojan Božič SLIKE IZKUŠENJ IN UPANJA

Ob razstavi Jožeta Kotarja v Dolenjskem muzeju

Slikar Jože Kotar pri delu; foto: Branko Babič (iz kataloga Jože Kotar 1989–1993, Dolenjska galerija Novo mesto, Galerija Mozaik Celje, 1993)

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 3–4/1993

V Dolenjskem muzeju smo z razstavo likovnih del Jožeta Kotarja, slikarja, samostojnega kulturnega delavca iz Novega mesta, uresničili prvi del letošnjih načrtov.

Naslov razstave *Slike izkušenj in upanja* je več kot simboličen. Odraža avtorja samega, njegovo delo in njegovo življenje. Jožeta Kotarja pozna velik krog ljubiteljev likovne umetnosti in širši krog ljudi. Posebej Novomeščani in tisti, ki zahajajo na Breg, ga redno srečujejo, ko je na poti v atelje ali pa v njem slika do zgodnjih jutranjih ur, razmišlja, analizira, načrtuje.

Zakaj slike izkušenj? Jože Kotar se pojavlja na likovni sceni več kot dvajset let. V vseh teh letih je prehodil pot, ki mu je bila vse prej kot naklonjena. Na osebno nagnjenost ni bilo mogoče vezati poklicne poti. Tudi v tem primeru se je pokazalo, da tam, kjer človek dela z dušo, tudi uspe in so stvari, ki jih samo dela. Kotar ni obupal. Odločil se je uresničiti oziroma odgovoriti notranjemu klicu. Ob delu, ki ga je poklicno opravljal, je slikal, se izraževal doma in v tujini. Ostal je zvest ideji, da

ostane slikar ljubitelj. Razstavljal je v različnih galerijah, sodeloval na raznih kolonijah in ex tempore, za delo prejemal pohvale, kritiko, nagrade, žel slavo, tudi zavist, nasprotovanja in spotikanja. Kljub vsemu se je trmoglavo odločil hoditi po svoji poti in raziskovati neznano.

O pravilnosti te odločitve bo seveda presodil čas, znanje, osveščenost ljudi in trg. Kako močne umetnine so Kotarjeve slike, tudi to sodbo bo prinesel čas v dialogu s stroko in kritično mislijo umetnostnih zgodovinarjev. Dejstvo je, da je Kotarjevo slikarstvo pritegnilo pozornost ljudi in kritikov. V rangu, v katerem ustvarja, je dosegel veliko. Vrhunec? Gotovo ne. Velja omeniti, da Kotar sedaj živi in dela z dušo kot samostojni kulturni delavec. To se vidi v nekaterih delih, žal pa mora sklepati tudi kompromise, kar za samo slikarstvo ni ravno najbolje, je pa v življenju nujno. Dvajsetletna prehojena pot je zbrana v današnji »izkušnji«, današnjem doživetju slikarjevega sveta, predvsem v hladnih barvah z dodatki toplote. In še to: Kotar ostaja nekako zvest sebi

Z otvoritve razstave v Dolenjski galeriji; foto: Jože Matijević, iz foto-teke Dolenjskega muzeja

in naši dolenjski pokrajini, Novemu mestu. Impulziven temperament slikarja, ki se prevečkrat zadržuje in »kultivira«, pride na tej razstavi posebej do izraza v smislu raziskovanja, sprejemanja in podajanja. Razstavljeni ciklus likovnih del odraža sedanje stanje avtorja, njegovega razmišljanja in njegove moči.

ohranitev življenja na zemlji – skrb za okolje (Kamnolome), upanje, da bi javnost sprejela razstavo, upanje, da bodo kritiki pošteno zapisali kritične misli z željo in opozorilom na pozabljenost ali šibkejšo plat slikarjevega dela. Upanje, da bi v promociji mesta sodelovali tudi kulturniki vsak na svojem področju in svojem nivoju.

In zakaj upanje?

Upanje je življenje. Jože Kotar ves čas živi v upanju na uresničitev notranjih želja, nagibov in impulzov. Upanje je tudi gibal napredka, vzvod, ki priganja k delu. Upanje so tudi sanje, ki včasih postanejo resničnost. Upanje je tudi želja po boljšem in odmevnejšem. Upanje je tudi odločitev, da po dvajsetih letih dela samostojno razstavlja v Dolenjski galeriji, ki naj potrdi ali ovrže »izkušnjo«. Upanje je tudi zavest in spoznanje, da ima moč mestu in rojakom pokazati del sebe in del svoje osebnosti. Upanje je tudi prepričanje, da bodo vsi, ki bodo razstavo videli, tudi razumeli slikarjevo sporočilo.

Upanje na razumevanje ljudi, sožitje in strpno življenje (Močvirniki), upanje v prevlado razuma in

Upanje preživeti in ohraniti zanamcem del nas in našega življenja.

Barve, v katere je Kotar odel Novo mesto, Močvirnike, Kamnolome, so hladne in močne. Topline je dodal ravno toliko, kot jo je sam doživljal. Značilno zanj. Sama vsebina odraža na svoj način sedanjo podobo Novega mesta (Goga, Klepet na vasi, Samo Bog lahko še reši to mesto) in dolenjske pokrajine. Če se poglobimo v to sporočilo, bi nas moralo kar skrbeti za našo prihodnost. No, to so le slike, ki so odraz slikarjevega doživljanja. To sporočilo nekako blažijo optimistična tihožitja, ki nekako v sam koncept razstave ne sodijo, vendar pa celoti dajejo bolj sproščen navdih.

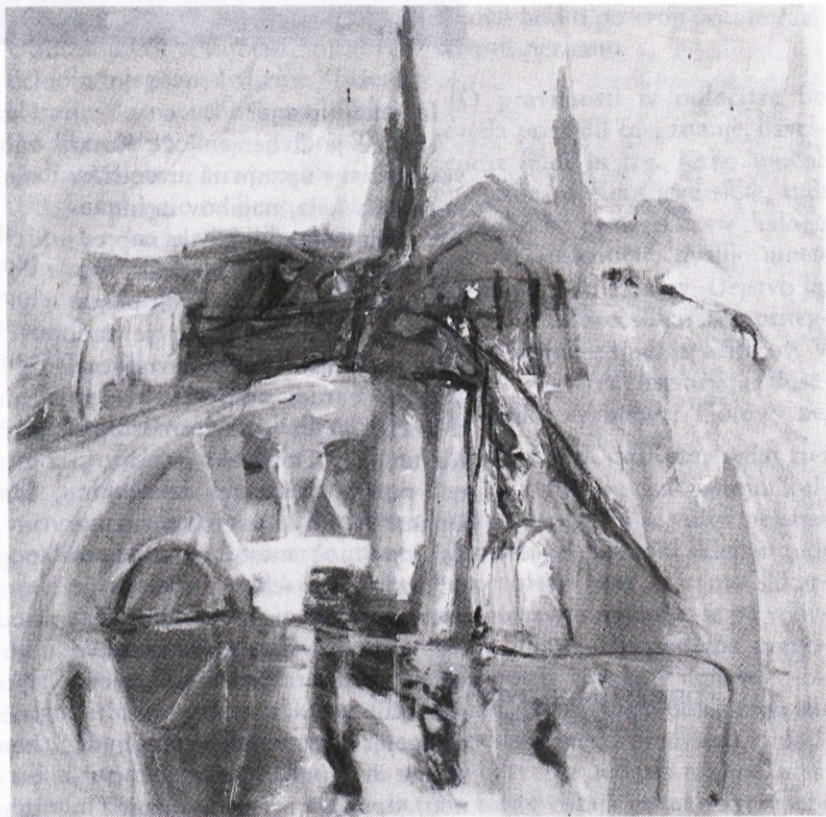
In kaj avtor? Tako kot se starši polni pričakovanj pripravljajo na rojstvo otroka, tako se tudi Jože Kotar pripravlja na otvoritev te razstave, ki je zanj nekaj prav posebnega. Izkušnja in upanje. Prepričanost o pravilni poti in uspehu.

In galerija? Mnogi so se vprašali, ali in zakaj v galerijski prostor dela »neakademika«? Že nekaj let je eden izmed ciljev Dolenjskega muzeja spodbujati likovni razvoj in promovirati Dolenjce, tudi tiste, ki niso imeli možnosti šolati se na ustreznih akademijah. Tu vsekakor velja meja. Merilo je gotovo delo in opazen napredek v razvoju in pozicija znotraj likovnega prostora. Je pa galerija tudi dvorezen meč. Lahko pokoplje, uniči ali pa dvigne. In tega se morajo avtorji zavedati. Ne samo govorjenje, ampak produkcija, ki je sposobna zdržati kritiko, in znanje sta merili

uspeha. Verjetno se mnogi avtorji ne zavedajo, da ni dovolj »lepo« slikati in za te »slike« tudi iztržiti ter ugoditi trenutnim razpoloženjem (predvsem debelini denarnice) bodočega kupca ali gledalca. To so gotovo kratkoročne naložbe. Žal je na Dolenjskem vse preveč takih, ki bi na lahek način radi kovali dobiček. Nihče ni imun za okolico in vplive, vendar je razlika med kopijo, posnemanjem ali pa lastno predelavo in odzivanjem na vplive. So pa seveda ocene relativne in subjektivne, predvsem na področju umetnosti.

Tudi v bodoče bomo poleg velikih projektov, ki imajo, kljub vsem težavam, s katerimi se srečujemo, že zelo določene obrise, nadaljevali s predstavitvami Dolenjcev. Mogoče v drugačnih okvirih in dimenzijah, a pozabiti na ustvarjalce v prostoru ne bi bilo modro.

Jože Kotar: Moje mesto, acryl – platno, 1993; iz kataloga Jože Kotar 1989–1993, Dolenjska galerija Novo mesto, Galerija Mozaik Celje, 1993

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 3–4/1993

Janez Gabrijelčič
Joža Miklič

SLOVENIJA – KAKO V NOVO TISOČLETJE?

SPOROČILA S 5. SEMINARJA O POSLOVNEM NAPOVEDOVANJU IN UČINKOVITEM ODLOČANJU V ZAOSTRENIH GOSPODARSKIH POGOJIH, OTOČEC, 13. in 14. maja 1993.

Pazljivo spremljanje seminarja je nazorno pokazalo, da je prav geslo »Slovenija – kako v novo tisočletje?« spodbujalo k novim zamislim tako predavatelje kot slušatelje tega že tradicionalnega seminarja. Že uvodne ugotovitve prof. Bogomira Kovača so jasno nakazale, da se s preteklostjo ni potrebno ukvarjati več, kot je potrebno za razumevanje prihodnosti, da pa bo razumevanje pričakovanega in priprave na primerno obvladovanje prihodnosti od nas zahtevalo vedno več naporov in spoznanj. Njegovo prikazovanje razvojnih možnosti daje že kar jasno razumevanje faktorjev, ki bodo bistveni za oblikovanje našega nadaljnjega življenja. Opozorjanje dr. Ivanjka, mag. Uršiča, dr. Meyerjeve in dr. Vogla na novosti v stroki in na nujnost izobraževanja menedžmenta s področja organizacijskega razvoja, mednarodnih razmer in podjetniške analize je bila logična dopolnitev uvodne navedbe dr. Kovača, da morajo menedžerji razviti vse tiste svoje zmožnosti, ki so značilne za »evropski menedžerski stil« dela.

Tudi letos se je otoškega seminarja udeležil minister za tehnologijo in znanost. Udeležence je informiral o načrtovanih spremembah Slovenije v sodelovanju z mednarodno skupnostjo. Minister dr. Bohinc se je predvsem zavzel za preusmeritev Slovenije iz države, ki potrebuje pomoč, v državo, ki enakovredno sodeluje z razvitejšim svetom.

O tem, kaj vse nas še čaka v prihodnosti na področju financ, bančnega poslovanja in privatizacije, je govoril dr. Ribnikar. Menil je, da o normalnih finančnih še ne bo možno razmišljati tako dolgo, dokler se ne izgradi nadomestilo za opuščeni sistem plansko-tržnega gospodarstva, dokler podjetja ne dobijo znanega lastnika in dokler bančni sistem ne bo konkurenčen. Ustreznejša zakonodaja s tega področja pa je predpogoj za postopke, ki bodo pospešili proces preobrazbe slovenskih financ za potrebe prihodnosti. O izkušnjah kamniškega Stola in ljubljanske banke je govoril mag. Deželak in kot dr. Ribnikar je tudi on poudaril pomanjkljivost predpisov kot težko oviro za vzpostavitev ekonomskih razmerij, primernih in spodbujajočih za realnejše poslovno napovedovanje.

Zanimivi prispevki dr. Florjančiča, dr. Gričarja in dr. Zupančiča o kadrovskem menedžmentu, informacijskih sistemih in komuniciranju ter poznavanju zgodovine so udeležence spomnili na pomen dosežkov teh strok za oblikovanje prihodnosti, načrtovanje novih dejavnosti in ocenjevanje razvojnih naložb v podjetju in v državi. Porajale so se popolnoma nove zamisli, kot npr. ta, da je v izgradnjo informacijskega sistema Slovenije potrebno vključiti tudi občine kot predstavnice občanov, ki bodo v prihodnosti opravljali vse večji delež službe na domu, nabavljali in plačevali prek osebnih računalnikov in podobno.

Dr. Novak nesporno ugotavlja številne ekološko škodljive posledice ne dovolj premišljenih odločitev poseganj v okolje. Za oblikovanje lepše prihodnosti bo potrebno zmanjšati kapacitete surovinske proizvodnje, razvoju komunikacij bo nujno dati prednostni značaj, v energetiki je prednostno varčevanje, skrb za čistejši zrak in okolje bo narekovala previdnost pri izboru novih proizvodov in storitev in znatnejša vlaganja v komunalo.

Posebnost seminarja so bile prav gotovo ugotovitve prof. Habjana in dr. Grabnarja. Zgodovinar in futurolog sta vsak iz svojega zornega kota podala pogled na bodočo Slovenijo – večje mesto, ki ima vse možnosti, da polno zaživi, če bodo najodgovornejši Slovenci znali in hoteli na zgodovinskih dejstvih izgraditi strategijo Slovenije ob prehodu v novo tisočletje. Slovenija v »evropski mišnici« lahko gradi razvoj na svoji transportni renti, če se odreče idiličnosti okolja, lahko pa se v igri »evrošahovnice« povzpne z znanjem, naravno in kulturno dediščino, diplomacijo in podobnim, če imajo njeni voditelji dovolj moči, da v igri pravilno in pravočasno zaznajo nevarnosti in se jim spretno izognejo. Dr. Grabnar je poudarjal, da je za obvladovanje prihodnosti Slovenije potrebno čimprej izdelati njen komunikacijski sistem, za kar je dovolj podatkov in znanja in kar je tudi tehnično obvladljivo. Temu sistemu primerno se bo dalo napovedovati bodoče aktivnosti Slovencev, seveda samo tiste, ki jih je možno predvidevati. Da bi to zmogli, pa mora Slovenija poskrbeti za kadre, ki bodo razvili futurološko znanost pri nas in zagotovili primeren metodološki pristop za poslovno napovedovanje. Naši univerzi bi morali po izkušnjah razvitejšega sveta že pred leti uve-

sti ustrezen učni program futurološke znanosti in izboljšati potrebne kadre.

Na otoškem seminarju sta zablesteli še dve temi. Prvo je podal dr. Komelj o kulturi kot dragoceni vrednoti pri projiciranju razvoju Slovenije. Na primerih je utemeljil, da kulturnih dosežkov naroda ne moremo imeti za porabo in breme proračunov.

Nasprotno, od njih v svetu živijo narodi in tudi naša država mora te svoje prednosti bolje izrabiti predvsem vse tisto, kar je v kulturi pristno slovensko in za nas specifično. Kultura je del nacionalne ekonomije, zato naj se »gospodarstvo okrepi z živo zavestjo o vlogi kulture, saj je danes prav gospodarstvu zaupana častna in odgovorna vloga mecenstva, brez katerega ni možno razviti narodne identitete«. Drugo temo je podal Jože Colarič, dipl. ekonomist, namestnik generalnega direktorja Krke, tovarne zdravil Novo mesto, o razvojnih možnostih tega dragocenega podjetja Slovenije in še posebno Dolenjske. Na dosedanjih izkušnjah Krke je konkretiziral proizvode, trge in kapacitete bodoče Krke ter organizacijo, s pomočjo katere bo Krka obvladovala svetovni trg in povečevala svoj delež v njem.

Letošnji seminar na Otočcu je bil jubilejni, peti po vrsti. Udeleženci so z njega odhajali obogateni s številnimi novimi spoznanji, prepričani, da bodo morali ta nova spoznanja uresničevati v vsakdanjem delu, sicer bo podjetje, ki ga vodijo ali kjer delajo, zašlo v nove in še težje premagljive težave. Odhajali so zadovoljni, ker so jim predavatelji vseskozi pojasnjevali, da mora vsak od nas delovati in razmišljati globalno, interdisciplinarno in principialno, sicer teritorialno majhna Slovenija ne bo iztržila na svetovnem trgu

vsega, za kar ima potencialne možnosti. V tem kontekstu se je vsak udeleženec videl kot potreben, sestavni del dobro delujoče države. Majhnost kot bi rekel dr. Grabnar, dvomilijonsko mesto, je slovenska razvojna prednost, ki pa bo omogočala rezultate le tedaj, če bomo prihodnost obvladovali.

Optimistično pa je na vse udeležence delovala informacija, da imamo prav na Dolenjskem veliko družbeno podjetje, ki s svojo jasno vizijo ve, kaj hoče in zmore in s tem vliva upanje ostalemu okolju, da kljub številnim pomanjkljivostim današnjega časa gleda optimistično v prihodnost.

Stanislava Florjančič **ZNANOST MLADINI**

SREČANJE MLADIH RAZISKOVALCEV IN MENTORJEV SREDNJIH ŠOL

Gibanje Znanost mladini in Zveza organizacij za tehnično kulturo Slovenije sta 28. maja 1993 organizirala 29. srečanje mladih raziskovalcev in mentorjev. To je bil prikaz dejavnosti mladih na skoraj vseh področjih znanstveno-raziskovalnega dela, ki so bili izbrani na regijskih tekmovanjih. Na državnem srečanju mladi raziskovalci predstavijo svojo nalogo, univerzitetni profesorji in raziskovalci z inštitutov ocenijo delo in predlagajo najboljše za mednarodna srečanja in raziskovalne tabore.

Interes mladih je iz leta v leto večji. Posebno veliko nalog je v zadnjih dveh letih, ker velja ocena naloge na področnem tekmovanju oz. na republiškem srečanju tudi kot ocena za četrti predmet pri zaključnem izpitu. Zaradi prevelikega števila nalog so morali mentorji in ocenjevalci izbrati najboljše po šolah, nato pa so komisije na regijskih tekmovanjih odbrale najkvalitetnejše.

Organizator 1. regijskega tekmovanja mladih raziskovalcev Dolenjske 12. maja 1993 je bil Sekretariat za družbene dejavnosti občine Novo mesto. V Gimnaziji Novo mesto je 63 mladih predstavilo 32 raziskovalnih nalog.

Naloge so izdelali ob pomoči 28 mentorjev. V enajstih komisijah je sodelovalo 34 ocenjevalcev, ki so ocenili pisni izdelek in govor.

Na osnovi dogovorjenih kriterijev so se na zaključno slovesnost v Ljubljani lahko uvrstile le naloge iz naslednjih področij: 3 iz psihologije, 4 iz sociologije, 2 iz slovenskega jezika, 2 iz kemije ter po 1 iz biologije, zgodovine, geografije, matematike, računalništva in iz elektrotehnike. Število nalog po šolah pa je bilo naslednje: Gimnazija Novo mesto 25, Srednja ekonomska šola Novo mesto 2, Srednja kmetijska šola Novo mesto 2, Srednja tehniška in zdravstvena šola Novo mesto 2 in Srednja šola kovinarske in elektrotehniške usmeritve Krško 1.

Ob tej priložnosti je Sekretariat za družbene dejavnosti Novo mesto izdal Zbornik povzetkov raziskovalnih nalog tega tekmovanja.

Čeprav je skrb za mlade raziskovalce še vedno ljubiteljska dejavnost številnih mentorjev, pa je kvaliteta dela vsako leto boljša. To je rezultat prizadevanj in sodelovanja med strokovnjaki iz delovnih organizacij, inštitutov, šol, državne uprave, kulturnih ustanov...

Ker pa morajo mladi pokazati tudi znanje in se »pomeriti« z vrstniki po svetu, organizirajo Matematično društvo, Društvo fizikov in Kemijsko društvo posebna tekmovanja po šolah, državna tekmovanja in izbore za olimpiado in udeležbo na olimpiadi.

Na Gimnaziji Novo mesto je

skupina zelo nadarjenih dijakov, ki sodeluje v izboru za olimpiado iz fizike, matematike in kemije. Trenutno je prijavljen za olimpiado iz kemije v Italiji Tomaž Urbič, Renata Jakše pa sodeluje v pripravah kot rezerva.

Upam, da bomo lahko v prihodnji številki revije Rast poročali tudi o uspehih.

Jadranka Matić-Zupančič OB 16. DOLENJSKEM KNJIŽNEM SEJMU

V ponedeljek, 10. maja 1993, smo v avli Krkine upravne stavbe slovesno odprli 16. dolenjski knjižni sejem. To prireditve žvrsto let prirejajo novomeška knjigarna Mladinske knjige, Kulturno-umetniško društvo Krka in Študijska knjižnica Mirana Jarca.

Letos je bilo predstavljenih 1300 naslovov slovenske knjižne produkcije (od maja 1992 do maja 1993). Mladinska knjiga je izdala tudi publikacijo knjižnih del na sejmu.

Za spremne razstave zmeraj poskrbi Študijska knjižnica. Letos je to bila razstava o Dragotinu Ketteju. Pripravil jo je bibliotekar prof. Tone Pogačnik. Razstavljeno je bilo knjižno gradivo (vse izdaje Kettejevih pesniških zbirk, prevodi, antologije, biografska dela in izbor literarno-teoretskih del o pesniku, njegova otroška in mladinska literatura), veliko pa je bilo tudi slikovnega gradiva, npr. razglednice iz Kettejevega časa, fotografije iz Mušičeve monografije, tudi znamenite upodobitve Vavpotiča in Lamuta, Kettejevih slikarjev, iz posebnih zbirk Boga Komelja pa tudi rokopisno gradivo Dragotina Ketteja, ki ga hrani Študijska knjižnica.

Gost prvega dne sejma je bil pisatelj, dramatik in esejist Drago

Jančar. Razgovor z njim je vodil Aleš Berger, kritik, publicist in prevajalec.

Veliko smo izvedeli o zadnjem delu Draga Jančarja, letošnjega dobitnika Prešernove nagrade, o Posmehljivem poželenju, o slovenstvu izven domovine, o tistem svetu, ki ga vsakdo nosi v sebi, pa kjerkoli bi živel, o Ameriki, ki je lahko tvoja zemlja, ampak brez tiste lahkotnosti in nalezljivega aktivizma, o tem, da čeprav izrisuješ to svojo slovensko otožnost in svetobolje, je v tebi nedotakljiv vir navdušenja nad življenjem. Večer sta izredno popestrila violinistka Petra Gačnik in harmonikar Brane Rožman, ubrala sta šansonsko zvočno kuliso, tako da smo se zlahka preselili v svet izrazitih emotivnih vzgibov.

V sredo, 12. maja, je bila na dolenjskem knjižnem sejmu predstavljena knjiga o Dragotinu Ketteju Janeza Mušiča, belokranjskega rojaka, publicista, prevajalca in sedanjega urednika pri založbi Mladika. Najnovejšo knjigo Janeza Mušiča lahko uvrstimo med tista njegova dela, s katerimi si prizadeva prikazati velikane slovenske književnosti na poljuden in privlačen način. V njej je veliko avtentičnega, literarnega,

Jadranka Matič-Zupančič
OB 16. DOLENJSKEM
KNJIŽNEM SEJMU

dokumentarnega in slikovnega gradiva o pesniku, ki je v Novem mestu živel samo dve leti. Knjiga je pisana na zelo berljiv in zanimiv način. Kljub poljudnosti je močno naslonjena na sodobno literarno vedo.

Kot je dejal avtor knjige o pesniku Dragotinu Ketteju »je v Novem mestu prišlo do prave eksplozije ustvarjalnih moči v mladem pesniku«.

Knjigo je avtor Mušič snoval dalj časa in je bil presenečen nad bogastvom dragocenega gradiva, ki ga hrani novomeška Študijska knjižnica.

Sejem se je iztekkel v petek, 14. maja, s srečanjem najmlajših literarnih ustvarjalcev. Nastopili so naslednji avtorji: Nada Bedek, Gabi Gabrovec, Tanja Hrovat, Alenka Rudič, Andrej Murn, Tina Florjančič, Sabina Derganc, Katja Plut, Mitja Bukovec.

V glasbenem delu so nastopili violinistka Katja Bajec in godalni trio: Tina Ban, Anamarija Hrast, Andreja Novak.

Ob koncu zapisa o 16. dolenjskem knjižnem sejmu, lahko rečemo, da je bil zelo uspešen, ampak, žal, premalo obiskan.

Dolenjski knjižni sejem, predstavitev knjige o Dragotinu Ketteju Janeza Mušiča; foto: Milan Markelj

Franci Šali NOVOSTI DOLENJSKE ZALOŽBE

Marijan Tršar: OTROŠTVO Zbirka UTVA, 7. knjiga

Marijan Tršar, upokojeni profesor Akademije likovnih umetnosti v Ljubljani in magister umetnostne zgodovine, je sicer znan kot slikar in grafik, a dobro se znajde tudi na polju literature. Njegova so številna razmišljanja o likovnem svetu, njegovih je nekaj priporočil ali zgodb za otroke, in tudi

te, ki jih je izdala Dolenjska založba, in v katerih se spominja svojega otroštva v Dolenjskih Toplicah.

V tem kraju se torej odvija dvanajst njegovih zgodb o zgodah in nezgodah, ki niso le spomin na otroštvo, pač pa tudi iskanje in premišljanje o etični ali moralni plati vsega, kar je počel – skupaj z drugimi toplišskimi fantalini, pri čemer je oster opazovalec in prizanesljiv ocenjevalec tudi ravnanj in

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 3–4/1993

Naslovnica knjige Marijana Tršarja
Otroštvo

obnašanj odraslih, njemu najbližjih.

Tako bralcu tenkočutno niza skozi zgodbe pripetljaje, ob katerih se mu razkrivajo osebnostne podobe ali obrazi ljudi, s katerimi je živel in jih imel rad, potem svet otroškega gledanja, dojemanja in razumevanja življenja in smrti, krivičnosti in pravičnosti, poštenja in goljufivosti, in naposled tudi to, kako je ob njih in z njimi raslo in se oblikovalo njegovo duhovno srce.

Avtor nam nevsiljivo sporoča, kako odraščanje in odraslost nosita in premišljata svoje otroštvo in njegova ravnanja in kako te ta še v zrelih letih stiskajo pri srcu, če niso bila po meri človečnosti, ljubezni, prizanesljivosti; ne glede na to, kdo jih je skusil, ali nedolžna, nič hudega sluteča žabica, ki je postala žrtev fantalinskih nakan, ali pa starši ob izmišljotinah, s katerimi so jim hoteli zgolj malce ponagajati, nič slabega misleč pri tem, nikakor pa ne do mozga prestrašiti.

Tršarjevo otroštvo je pravzaprav lahko del vsakega ali kateregakoli otroštva, v normalnih okoliščinah življenja seveda, zato ob

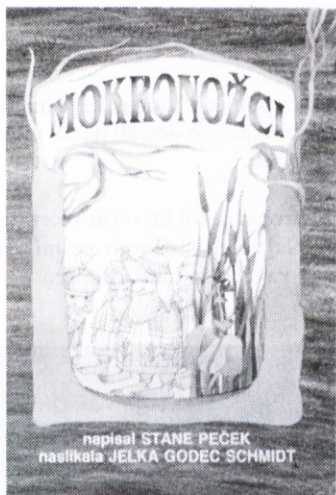
branju nehote beremo in prebiramo tudi svojo mladost, čeprav je ta, recimo, tekla drugje, v drugem kraju in v drugem času. Tršar se v zgodbah dviga nad pripetljaje – v svet duševnosti, in to na izredno odkrit, pošten in tenkovesten način, brez moraliziranja, saj mu vseskozi, od zgodbe do zgodbe, gre le za resnico srca. To pa nikoli ne laže in se ne zna sprenevedati. Vselej je čisto, kakor je čista otroška duša, četudi je nevede in nezavedno kdaj pa kdaj tudi pogrešila. Nedolžna krivda, ki še v sivih letih človeku (storilcu) stisne srce, kakor ga stiska Tršarju, če se spominja, kako so nekatere otroške igre presegle meje srca in orazumljenega uma, in radosten smehljaj, ki mu privre iz prsi, ko se spominja svojih dobrih namer in ravnanj – porojenih iz čiste otroške ljubezni.

K zgodbam je prispeval svoje tudi slikar Jožko Kumer. Z ilustracijami jih oživlja prav tam, kjer je skrito njih sporočilno jedro ali bistvo. Žal založnik ni zmožgal toliko sredstev, da bi si lahko privoščil izdelavo fotolitov in jih tako objavil verodostojneje, bolj kakovostno, kar bi zares zaslužile.

Ilustracija akad. slikarja Jožeta Kumra iz knjige Otroštvo Marijana Tršarja

Stane Peček: MOKRONOŽCI Zbirka GORJANSKI ŠKRAT, 4. knjiga

Naslovnica knjige Mokronožci Staneta Pečka

Mokronožci, verjemite ali ne, so majhni možici, bajeslovna bitja iz okolice Mokronoga, naselja v Mirenski dolini na Dolenjskem.

Teh bitij še ni videl nihče, a zdi se, da vendarle so, ko pa so se Mokronožanom dogajale njega dni take čudne reči, ki bi se sicer ne, ter bi se dogodki povsem drugače odvijali, če ne bi prav oni posegli v njih.

Tako so marsikoga rešili iz stiske, drugega pa spet pahnili vanjo, če je ta to po njihovem preudarku zaslužil. Ravnali pa so vselej modro, pošteno in v dobro tistemu, ki bi sicer neupravičeno potegnil krajši konec. Ti nevidni, drobni možici so še posebej čutili skrb do otrok, reševali so jih iz raznih nevarnosti in le drobni odtisi njihovih bosih stopal so pričali o njihovi prisotnosti. Tako jih rešujejo iz skednja, v katerega potem udari strela, pa Gašperja iz vode, da ni utonil, in kravo Lisko iz rečnega blata, kjer bi sicer žalostno končala.

Znajo pa tudi pomagati tistim in takšnim, ki se ukvarjajo z nepoštenimi posli, kakor so, recimo, zagodli neki gospe na sejmu, ko je hotela ciganki naprtiti tatvino, ki jo je sama zagrešila, in kar je še

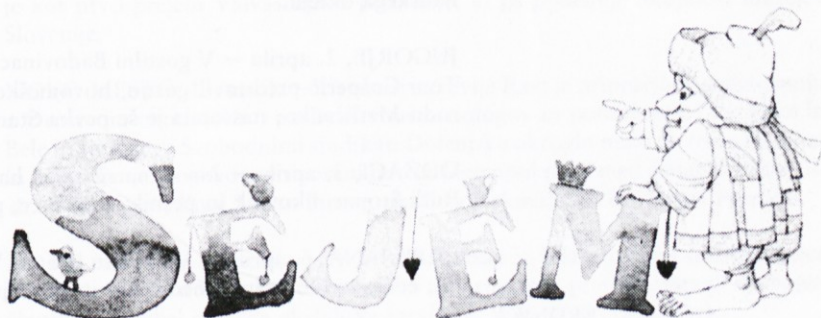
posebej treba povedati, da imajo radi srce, ki se lahko tudi zaljubi, kakor se je to zgodilo enemu od njih. Marička je postala njegova edina in neutolažljiva izvoljenka. Ko je spoznala, da jo ljubi škrt, se je omečilo njeno drobno srce. Njen oče pa je mislil, da jo je zavedal hudič pa ji ga je hotel izbiti iz telesa. V nasilju pokonča malega ljubimca, ki jo je branil, da v krvi izdihne. Marička ga ne more preboleti in potem je z njo vse slabše in slabše...

Zgodbe je vredno prebrati tudi zaradi neomitološke narodenosti. Takšne, kot so, so se namreč porodile avtorju Stanetu Pečku.

Le njegove notranje oči vedo za njih in samo te razkrijejo, da za vsem, kar se je dogodilo, najbrž stojte Mokronožci.

Posebno vrednost dajejo knjigi tudi ilustracije slikarke Jelke Godec-Schmidt, s katerimi je s pomočjo slikarskih čudes in tehnik poskušala sporočiti in povedati, kakšni pravzaprav ti bajeslovni možici so, kako izgledajo, ko pa jih še nihče drug ni imel priložnosti videti na lastne oči, poprej seveda; menda tudi avtor ne.

Ilustracija Jelke Godec-Schmidt iz knjige Mokronožci Staneta Pečka

KRONIKA

April — maj 1993

APRIL

KRŠKO, 1. aprila — Začel se je stečajni postopek za podjetje Videm, ki je imelo blokiran žiro račun že od 1. oktobra 1991, znesek blokade so ocenili na 38 milijonov mark, skupne izgube pa na 300 milijonov mark.

NOVO MESTO, 1. aprila — V dvorani hotela Metropol je bil literarni večer ob 40. obletnici izida pesniške zbirke Pesmi štirih. Na večeru so brali pesmi vsi štirje pesniki, Kajetan Kovič, Janez Menart, Tone Pavček in Ciril Zlobec.

(slika spodaj)

LJUBLJANA — V Cankarjevem domu v veliki sprejemni dvorani je bil tri dni na ogled oltar iz podružnične cerkve sv. Tomaža v Straži iz leta 1721.

ČATEŽ OB SAVI, 2. aprila — Prosvetno društvo Ivan Kobal iz Krške vasi je organiziralo v motelu Petrola v Čatežu koncert svojega okteta Kranjci in Ljubljanskega okteta.

JUGORJE, 2. aprila — V gostilni Badovinac je bil literarni večer, na katerem je Toni Gašperič predstavil gostjo, novomeško pesnico Marjanco Kočever — po rodu Metličanko; nastopila je še pevka Stanka Macur iz Senovega.

ODŽACI, 3. aprila — Na 5. natečaju za haiku pesem leta Odžaci 93 je prejel Rudi Stopar, likovnik in pesnik iz Sevnice, prvo nagrado.

LJUBLJANA, 6. aprila — V 79. letu je umrl Viktor Avbelj, znani slovenski politik, eden vodilnih ljudi med NOB in po vojni.

KRONIKA
Rast 3—4/1993

NOVO MESTO, 7. aprila — V Galeriji Krka je bila odprta razstava del enega najbolj znanih hrvaških slikarjev Ivana Lackovića-Croate. Umetnika in njegovo delo je predstavil Tone Gošnik, nastopila je tudi zagrebška pevka Liljana Molnar-Talajić.

Isti dan je hrvaški umetnik v hotelu Metropol govoril o naivi na Hrvaškem. Predavanje je bilo v okviru redne »Tribune v sredo ob osemnajstih,« ki jo vsako prvo sredo v mesecu organizira Hrvaški kulturni dom Novo mesto.

TREBNJE, 8. aprila – Občinski sekretariat za občo upravo in družbene dejavnosti je pod vodstvom Milana Rmana organiziral pogovor na temo: Droge pri nas in kaj storiti. Razprave so se udeležili predstavniki trebanjskih osnovnih šol, zdravstva, sociale, policije; Žarka Brišar-Slana z Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve ter dr. Milan Krek, predsednik Odbora za vprašanja nacionalnega programa preprečevanje zlorab drog pri Svetu za zdravje vlade Republike Slovenije.

NOVO MESTO, 9. aprila – V zbirnem centru v Bršljinu, kjer prebiva 120 beguncev iz Bosne in Hercegovine, so odprli prenovljene prostore – darilo belgijske vlade. Slovesne otvoritve sta se udeležila tudi predstavnik belgijskega Rdečega križa Cristian Lambrechts in generalni direktor RK Slovenije Mirko Jelenič.

NOVO MESTO, 9. aprila – V kapitelski dvorani je bila predstavitev dveh znamk, ki jih je ob 500-letnici Kolegiatnega kapitlja izdala PTT Slovenije. Na prvi znamki je Tintoretov sv. Miklavž, na drugi pa kapitelski grb. Na predstavitveni slovesnosti so spregovorili direktor PTT Novo mesto Anton Bajec, predsednik organizacijskega odbora Marjan Dvornik, kapitelski prošt Jože Lap in oblikovalec znamk Zvone Pelko, v kulturnem programu je sodeloval Dolenjski oktet.

TORONTO – Walter Ostanek, rojen v Kanadi, sin slovenskih staršev, je prejel nagrado Grammy, ki jo podeljujejo v Ameriki za vrhunske uspehe na področju glasbe. Pred leti je bil zaradi velikega števila prodanih plošč neuradno proglašen za kanadskega kralja polke.

KRŠKO, 10. aprila – V Kulturnem domu je gostovalo Slovensko stalno gledališče iz Trsta z dramo Antona Pavloviča Čehova Češnjev vrt, ki jo je režiral Boris Kobal.

METLIKA, 12. aprila – Metliška folklorna skupina Ivan Navratil je lani obudila metliško praznovanje velikonočnega ponedeljka. Tudi letos je 44 plesalcev odplesalo svoj program. Etnolog dr. Damjan Ovsec pa je govoril o praznovanju velike noči in njenih simbolih.

METLIKA – Belokranjsko muzejsko društvo je imelo občni zbor, na katerem so pregledali svoje delo v minulem letu in izvolili novo vodstvo. Predsednik društva je postal Milan Travnikar. Društvo šteje 209 članov, za svoje uspešno delo je kot prvo prejelo Valvasorjevo priznanje, ki ga podeljuje Skupnost muzejev Slovenije.

NOVO MESTO, 13. aprila – Uredništvo revije Rast je pripravilo v sodelovanju z Društvom ekonomistov in Društvom sociologov in politologov Dolenjske in Bele krajine ter s Svobodnimi sindikati Dolenjske okroglo mizo na temo lastnina in lastninjenje. Pogovora v dvorani hotela Metropol so se med drugimi udeležili: dr. Veljko Rus, Emil Milan Pintar, dr. Edo Pirkmajer in dr. Bojan Pečenko.

NOVO MESTO, 14. aprila – V Domu kulture je bila premiera otroške igrice Borisa A. Novaka Mala in velika luna. S to igrico se je prvič predstavil dvanajestčlanski ansambel otroške gledališke igralnice, ki jo vodi Staša Vovk.

PIŠECE, 14. aprila – Oktet Orlica je ob svoji 15-letnici priredil koncert, na katerem je nastopil tudi Ljubljanski oktet; zbor vodi prof. Jurica Grakalič iz Brežic.

LJUBLJANA, 15. aprila – V Moderni galeriji so podelili Jakopičevo nagrado, najvišje strokovno priznanje na področju slovenske likovne umetnosti, ki ga podeljujejo Moderna galerija, Akademija za likovno umetnost in Zveza društev likovnih umetnikov Slovenije. Letos je to priznanje prejel slikar, likovni teoretik in pedagog Marijan Tršar.

Nagrajenec je svoja otroška leta preživel v Dolenjskih Toplicah. Dolenjska založba je junija letos izdala njegovo knjigo Otroštvo, kjer avtor govori o svojih mladostnih letih v tem dolenjskem kraju.

NOVO MESTO, 15. aprila – Dolenjska območna gospodarska zbornica je pripravila pogovor dolenjskih gospodarstvenikov o gospodarskih razmerah na Dolenjskem, ki se ga je udeležil tudi predsednik Gospodarske zbornice Slovenije Dagmar Šuster.

KRŠKO – Namesto nekdanjega Vidma so ustanovili nova podjetja Videm papir, Proizvodnja celuloze in Vzdrževanje, v katerih je dobilo delo 1100 od prejšnjih 1400 zaposlenih.

CELJE, 16. aprila – V galeriji Mozaik so odprli razstavo slik novomeškega slikarja Jožeta Kotarja.

NOVO MESTO, 16. aprila – V zasebni galeriji Gospodična so odprli razstavo slik akademskega slikarja Jožeta Kumra iz Dolenjskih Toplic. Razstava je bila ubrana na temo novomeški Kapitelj in je slikarjev prispevek k proslavljanju 500-letnice Kolegiatnega kapitlja.

NOVO MESTO – V osnovni šoli Bršljin so odprli razstavo Čar prazgodovinskega nakita. Učenke osmega razreda so pod vodstvom mentorice Dunje Bukovec, učiteljice likovnega pouka na tej šoli, in strokovnjakov Dolenjskega muzeja izdelale razne vrste nakita po vzorcu iz časa Ilirov in Kelto.

DOBOVA – Svet posavskih občin in uredništvo revije Slovenija sta v prostorih AFP predstavili spomladansko številko te revije, ki jo je izdala Slovenska izseljenska matica. Revija Slovenija izhaja v angleškem jeziku, namenjena je diplomatsko-konzularnim in poslovnim predstavnikom ter slovenskim izseljencem. Ta številka predstavlja regijo Posavje.

RIBNICA, 16. aprila – Mešani pevski zbor Kulturno-umetniškega društva Gallus je ob svoji desetletnici priredil koncert. Zbor šteje 28 pevcev, ves čas ga vodi Bernarda Kogovšek.

ROGAŠKA SLATINA, 16. aprila – V razstavnem salonu so odprli razstavo novomeškega slikarja Janka Orača.

SEVNICA, 17. aprila – V Kulturni dvorani Gasilskega doma je imel slavnostni koncert mešani pevski zbor Lisca ob svoji petnajstletnici, njegov vodja je Stane Peček.

TREBNJE, 17. aprila – V Kulturnem domu je imel samostojni koncert trebanjski oktet Lipa. Zbor je nastal pred tremi leti, ves čas ga vodi Tone Strmole.

ČRNOMELJ, 18. aprila – V župnijski cerkvi je bila jubilejna dvajseta prireditev Pesem belokranjskih cerkvenih pevskih zborov. Nastopilo je 12 zborov oziroma okoli 200 pevcev iz Bele krajine.

ODMEVI IN ODZIVI

Rast 3–4/1993

METLIKA, 18. aprila – V Kulturnem domu je bila lutkovna predstava Ojoj, boli, ki jo je predstavila lutkovna skupina Tri iz Kranja.

264 NOVO MESTO – V razstavišču Službe družbenega knjigovodstva je razstav-

Pogled na staro mestno jedro iz zraka; foto: Zvone Pelko

Pogled na kapiteljski grič s severozahodne strani; foto: Zvone Pelko

ljala svoja dela (slike in barvna stekla) slikarka – ljubiteljica Rada Bjelac iz Sarajeva, ki je kot begunka prišla v Novo mesto lanskega aprila.

OTOČEC, 18. aprila – V hotelu Grad Otočec je bilo prvo srečanje gospodarstvenikov iz Italije in Slovenije, ki ga je pripravilo lani ustanovljeno združenje za pospeševanje prijateljstva in sodelovanja med obema državama. Tu bo tudi začasno informacijsko središče tega združenja.

LJUBLJANA, 19. aprila – Društvo arhitektov Slovenije je v Narodni galeriji podelilo Plečnikove nagrade najboljšim arhitektom v tem letu. Plečnikovo medaljo za dosedanje delo je prejel Vladimir Braco Mušič, Plečnikovo medaljo so podelili Ediju Jalšovcu in Bogdanu Črnetu, Plečnikovo priznanje je dobil Renzo Ruch, za izvajalsko delo pa Silvo Pivk in Ludvik Mežek.

ČRNOMELJ, 20. aprila – V okviru Glasbenega mladinskega odra je v Črnomlju nastopila mlada violinistka Mojca Cerar, spremljal jo je pianist Mirko Haas.

NOVO MESTO, 20. aprila – V Domu kulture je gostovalo Slovensko mladinsko gledališče iz Ljubljane z Molierovim Tartuffom.

ZAGORJE, 20. aprila – V avli Delavskega doma je bila predstavitev pesniške zbirke domačina Vlada Garantinija Zlagani raj. Pesmi, ki so izšle v zbirki Siga, je izdala Dolenjska založba, ilustriral pa jih je Zlatko Rudolf.

(slika spodaj)

TREBNJE, 21. aprila – V knjižnici Pavla Golie je bila predstavitev knjige domačina Franceta Režuna Na mejah z neznanim, ki jo je ilustriral Janko Orač. Knjiga je izšla pri Dolenjski založbi v zbirki Na mejah z neznanim.

MARIBOR, 22. aprila – V Železniškem zdravstvenem domu je bila odprta razstava novomeškega akademskega slikarja Jožeta Kumra.

NOVO MESTO, 22. aprila – Učenci Osnovne šole Center so ob dnevu Zemlje pripravili razstavo raziskovalne naloge, ki je rezultat dvomesečnega dela.

KRONIKA
Rast 3–4/1993

NOVO MESTO – Prireditve ob 500-letnici Kolegiatnega kapitlja:

– 22. in 23. aprila je v Proštijskem domu potekal znanstveni simpozij, na katerem je predavalo enaindvajset raziskovalcev.

– 23. aprila je bila v Dolenjskem muzeju odprta razstava Dragotine kapiteljske cerkve v Novem mestu.

– 27. aprila (na dan, ko je Friderik III. ustanovil Kolegiatni kapitelj) je bila v kapiteljski cerkvi slovesna maša, na kateri je somaševal ljubljanski nadškof dr. Alojzij Šuštar.

KOČEVJE, 23. aprila – Nonet Rog je priredil v dvorani Glasbene šole ob svoji 25-letnici koncert. Zbor vodi že deset let Kristina Trkovnik, pred njo je bila petnajst let pevovodkinja Marica Vidmar.

LJUBLJANA, 23. aprila – Pred Magistratom so Viničani s kulturnim programom prikazali izviren prihod Zelenega Jurija. Nastopili so folklorni plesalci, tamburaši in godci.

MIRNA, 23. aprila – Mladinski pevski zbor tukajšnje osnovne šole se je predstavil z uglasbitvijo Rdeče kapice, pravljico je uglasbil Darijan Božič, umetniški vodja predstave je bila Duška Peček.

DRAGATUŠ, 25. aprila – V Kulturnem domu je bila revija šestih pevskih zborov iz Bele krajine.

SROMLJE, 25. aprila – Tu je bilo srečanje borcev in aktivistov Kozjanskega odreda, ki je bil ustanovljen v tej vasi 27. aprila 1944. Slavnostni govornik je bil brežiški župan Teodor Oršanič. V kulturnem programu so nastopili Pihalni orkester Videm, artiški šolarji in domači pevci.

BREŽICE, 26. aprila – V Posavskem muzeju je bila predstavitev monografije Kozjanski odred mag. Tomaža Teropšiča, ki je izšla pri mariborski Založbi Obzorja.

Ob tem je bila tudi otvoritev razstave Reševanje zavezniških letalcev med NOB na Slovenskem. V kulturnem programu je sodeloval oktet Jurij Dalmatin iz Sevnice.

METLIKA, 26. aprila – V počastitev dneva upora proti okupatorju in praznika dela je Ljudska knjižnica pripravila v Ganglovem razstavišču koncert. Predstavili sta se dekliški zbor Ivan Navratil in oktet Vitis pod vodstvom umetniškega vodje Matije Jakša. Pozdravni govor je imel predsednik občinske skupščine Branko Matkovič.

ŠMARJEŠKE TOPLICE – V hotelu so odprli razstavo najboljših likovnih del z lanskega natečaja Otroci odraslim, ki ga že nekaj let organizira podjetje Petrol. Na natečaj je prispelo 1500 slik iz 150 šol. Med 30 najboljšimi je tudi risba Petra Kramarja iz osnovne šole Bršljin (mentorica Dunja Bukovec) in skupinsko likovno delo Jurjevo iz črnomaljske osnovne šole Loka (mentor Bogomir Jakša).

LJUBLJANA, 27. aprila – Ob slovenskem državnem prazniku, dnevu upora proti okupatorju, je bila osrednja proslava v Cankarjevem domu. Slavnostni govornik je bil minister za kulturo Sergij Pelhan.

LJUBLJANA, 27. aprila – Umrl je jezikoslovec, akademik in univerzitetni profesor, dr. France Bezljaj. Rodil se je leta 1910 v Litiji.

RIBNICA, 29. aprila – V galeriji Miklove hiše je bila otvoritev razstave akademskega slikarja Jožeta Slaka-Doke.

KRONIKA
Rast 3–4/1993

KOČEVJE, 30. aprila – V muzeju so odprli razstavo z naslovom Idejno arhitekturne rešitve nove cerkve v Kočevski Reki. Med šestimi razstavljenimi projekti je tudi izbrani projekt arhitekta Janeza Gomboca.

267 SEVNICA, 30. aprila – V počastitev dneva upora proti okupatorju in praznika

dela je Zveza kulturnih organizacij pripravila na sevniškem gradu promenadni koncert Delavske godbe na pihala, v Lutrovi kleti pa koncert mešanih pevskih zborov Jutranjke in Župnije Boštanj, ki ju vodi Ciril Udovč.

MAJ

NOVO MESTO, 4. maja – Po krajšem premoru je spet izšlo tovarniško glasilo GIP Pionir, ki naj bi izhajalo štirikrat letno. Glavni urednik je mag. Janez Gabričelič.

LJUBLJANA, 5. maja – V 74. letu je umrl France Štiglic, eden največjih slovenskih filmskih režiserjev; rodil se je 1919. leta v Kranju.

Prof. dr. Janez Milčinski, ugledni znanstvenik in bivši predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, je praznoval 80-letnico.

NOVO MESTO, 5. maja – Revoz je pričel prodajati na slovenskem in hrvaškem trgu avto clio. Proizvodnja tega avtomobila teče že od srede marca.

NOVO MESTO, 5. maja – V hotelu Metropol je bila redna mesečna tribuna V sredo ob osemnajstih, ki jo prireja novomeška podružnica Hrvatskega doma; o tokratni temi, Hrvaško leposlovje v eksilu, je predaval prof. Vinko Nikolič, predsednik Hrvaške izseljenske matice in podpredsednik Matice Hrvatske. Zvečer je bila v Dolenjskem muzeju otvoritev razstave hrvatskega slikarja Hrvoja Šercarja.

DOLENJSKE TOPLICE – Od 6. do 9. maja je bilo mednarodno posvetovanje Pregled sprememb v Srednji in Vzhodni Evropi, ki so ga organizirali Društvo slovenskih katoliških časnika, Bavarski tiskovni klub München in dunajsko združenje avstrijskih katoliških publicistov. Okrog 70 udeležencem so predavali nekateri visoki gostje iz Slovenije in tujine.

KOČEVJE, 6. maja – V Šeškovem domu je bil večer s pesnikom Cirilom Zlobcem, ki ga je organizirala Občinska skupščina Kočevje. Avtorja in njegovo pesniško zbirko Ljubezen troedina je predstavil dr. Matjaž Kmecl.

NOVO MESTO, 6. maja – V prostorih Zavarovalnice Tilia so odprli razstavo del šestih slikarjev Kulturno-umetniškega društva Revoz.

NOVO MESTO, 6. maja – V študijski knjižnici Mirana Jarca je bila predstavitev najnovejše knjige dr. Cirila Ribičiča Rad sem jih imel, ki je izšla pri založbi Mihelač.

PODBOČJE, 6. maja – Oddelek za arheologijo na ljubljanski Filozofski fakulteti, Posavski muzej Brežice in Skupščina občine Krško so predstavili monografijo Podbočje—Stari grad. Avtorji so Mitja Guštin, Radovan Cunja in Katarina Katja Predovnik.

ČRNOMELJ, 7. maja – V Kulturnem domu je bila 17. revija otroških in mladinskih pevskih zborov Bele krajine.

KRŠKO, 7. maja – V Kulturnem domu je gostovala skupina PKD Svoboda Senovo s komedijo Veter v vejah sasafrasa, ki jo je režiral Branko Margot.

KRONIKA
Rast 3—4/1993

KRŠKO, 8. maja – V Kulturnem domu je bil koncert skupine Pachacuti iz Peruja.

NOVO MESTO, 8. maja – V Domu kulture je bila občinska revija pevskih zborov pod naslovom S pesmijo v pomlad; predstavilo se je 14 zborov, najboljši

zbori (Hugolin Sattner, Pomlad, Revoz, Krka) so zastopali občino na medobčinski reviji 29. maja v Grosupljem.

10. maja je bila še revija otroških in mladinskih pevskih zborov. Za medobčinsko revijo sta bila izbrana otroška zbora osnovnih šol Center in Šmihel.

PIŠECE, BIZELJSKO, 8. in 9. maja – V teh dveh krajih se je na občinski reviji predstavilo 19 pevskih zborov.

KOČEVJE, 10. maja – V Likovnem salonu so odprli razstavo amaterskega slikarja Stojana Kotarja iz Kočevja; predstavitev je omogočil Center za mladinsko kulturo iz tega mesta.

KOČEVJE – Nonet Rog iz Želenj pri Kočevju je proslavil 25-letnico delovanja s slavnostnim koncertom v dvorani Glasbene šole Kočevje. Ob tem jubileju so jim podelili spominsko plaketo občine Kočevje.

NOVO MESTO, 10. maja – Kulturnoumetniško društvo Krka je v sodelovanju z novomeško Knjigarno Mladinska knjiga in Študijsko knjižnico Mirana Jarca pripravilo že šestnajstič Dolenjski knjižni sejem v prostorih upravne stavbe Krke, tovarne zdravil. Prireditve je bila od 10. do 14. maja. Prvi dan je v kulturnem programu nastopil duo Petra Gačnik in Brane Rožman, gost večera pa je bil Prešernov nagrajenec, pisatelj, dramatik in publicist Drago Jančar. Umetnika je predstavila bibliotekarka Študijske knjižnice Jadranka Matić-Zupančič, pogovor z njim pa je vodil urednik Aleš Berger.

12. maja je bila predstavitev knjige Dragotin Kette avtorja Janeza Mušiča.

DUNAJ, 12. maja – Na 31. dunajskem mednarodnem filmskem festivalu Viennele so predvajali film Filipa Robarja-Dorina Ovni in mamuti, in sicer v posebnem uvodnem festivalskem delu pod naslovom Slovo od Jugoslavije.

OTOČEC, 13. maja – Tu je bil dvodnevni seminar o poslovnem napovedovanju in odločanju, ki so ga organizirali Društvo ekonomistov Dolenjske in Bele krajine, podružnica Združenja menedžerjev Slovenije Manager za Dolenjsko in Belo krajino ter Območna gospodarska zbornica Novo mesto. Na srečanju (že petem po vrsti) so razpravljali ugledni predavatelji o različnih vidikih uspešnega gospodarjenja.

NOVO MESTO, 14. maja – V Domu kulture so na zaključni prireditvi bralne značke podelili 330 republiških priznanj osnovnošolcem iz novomeške občine.

OTOČEC, 14. maja – Tu je bilo srečanje Društva slovenskih sodnikov, ki se ga je udeležilo 278 sodnikov.

STRASBOURG, 14. maja – Slovenija je bila sprejeta v Svet Evrope.

ARTIČE, 15. maja – Domača folklorna skupina je s koncertom obeležila 15-letnico svojega delovanja in 25-letnico folklorne dejavnosti v tem kraju.

KRŠKO, 15. maja – V Kulturnem domu so solisti, zbor, balet in orkester Opere Maribor izvedli opereto madžarskega skladatelja Emmricha Kalmana Kneginja čardaša; dirigent je bil Stane Jurgec.

PODSTENE (Kočevski Rog), 15. maja – Tu je bila osrednja slovesnost ob prvem prazniku Slovenske vojske. Med drugim je obrambni minister Janez Janša izročil red generala Maistra I. stopnje polkovniku Albinu Gutmanu, novemu načelniku štaba Teritorialne obrambe Slovenije, iz Novega mesta. Visoko priznanje je prejel tudi podpolkovnik Rudi Kliserič iz Novega mesta, ki se je odlikoval v bojih med zadnjo vojno na Dolenjskem.

LJUBLJANA, VELENJE – Na 22. državnem tekmovanju mladih glasbenikov Slovenije so učenci dolenskih šol dosegli lepe uspehe. Na finalno tekovanje so se uvrstili: štirje iz novomeške, šest iz krške, sedem iz brežiške in duo iz ribniške glasbene šole. Izreden uspeh je dosegla bivša učenka Irena Yebuah iz Novega mesta v kategoriji solo petja: prejela je prvo nagrado in največje število možnih točk.

NOVO MESTO – Direktor sektorja za farmacevtski marketing in sektorja za razvoj novih projektov v Tovarni zdravil Krka, docent dr. Peter Jerman, je prejel najvišje priznanje Slovenskega farmacevtskega društva Minařikovo odličje.

NOVO MESTO, 18. maja – V avli upravne stavbe Krka so odprli razstavo del modne oblikovalke Amalije Hribar; zaposlena je v tekstilni tovarni Prebold kot kreatorka novih proizvodov.

KOSTEL, 19. maja – Tu je bila razstava o zgodovini Kostela, na kateri so predstavili različne dokumente iz zadnjih petsto let kostelske zgodovine.

STIČNA, 19. maja – V Cistercijskem samostanu je bilo petdnevno redno zasedanje konzorcija urednikov mednarodne katoliške revije Communio, katerega polnopravni član je Slovenija že od leta 1990.

NOVO MESTO, 20. maja – V Kulturnem domu je Zveza kulturnih organizacij Novo mesto organizirala srečanje plesnih skupin iz dolenske in posavske regije.

ZAGREB, 20. maja – Mešani pevski zbor Franc Bogovič iz Dobove je imel koncert v Slomškovem prosvetnem društvu Slovenski dom.

LJUBLJANA, 21. maja – V dvorani Zavoda za zdravstveno zavarovanje je bil koncert v počastitev 70-letnice ustanovitve pevskega zbora Grafika. Poleg tega zbora sta nastopila še pobratena pevska zbora Dušan Jereb iz Novega mesta in Tolum iz Kidričevega.

22. maja je minilo leto dni od sprejetja Slovenije v Organizacijo združenih narodov. V tem času je postala naša država članica pomembnih agencij te svetovne organizacije, kot so UNESCO, UNICEF, WHO, IAEA in druge.

KRŠKO, 22. maja – Tu je bilo 11. srečanje Romov, ki živijo v Sloveniji. Spregovorili so o svoji organiziranosti v Sloveniji, predstavili so se s kulturnim programom in pomerili v nekaterih športnih dejavnostih.

KRŠKO, 22. maja – Zveza kulturnih organizacij in Literarni klub Beno Zupančič sta organizirala območno srečanje mladih literatov v Valvasorjevi knjižnici.

METLIKA, 22. maja – V Ganglovem razstavišču so odprli razstavo Slovensko steklo, na kateri je razstavljal znani oblikovalec Oskar Kogoj; o njegovem delu je spregovoril dr. Janez Bogataj, razstavo pa je odprl dr. Dušan Plut.

METLIKA, 22. maja – Tega dne se je pričela 11. vinska vigred. Poleg razstave belokranjskih vin so se zvrstile še zabavne, kulturne in turistične prireditve.

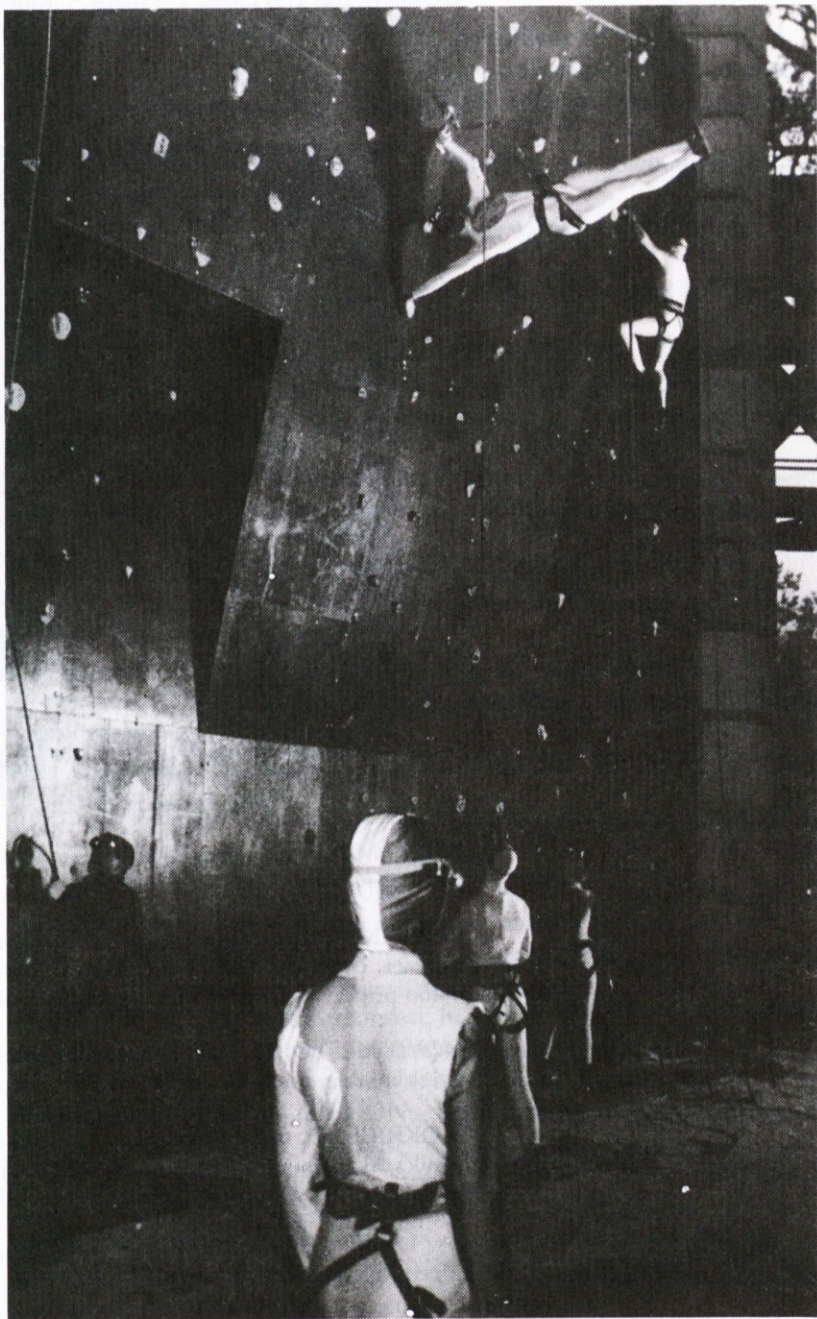
NOVO MESTO, 22. maja – Ob 150-letnici rojstva organista, zborovodje in skladatelja p. Angelika Hribarja (roj. 3. marca 1843 v Zg. Tuhinju) je bil v frančiškanski cerkvi koncert mešanega pevskega zbora Mavrica iz Srednje vasi pod vodstvom zborovodje Lojzeta Kolarja in ob orgelski spremljavi Marije Holcar. O p. Hribarju je spregovoril dr. Edo Škulj.

PIŠECE, 22. maja – Tu je bila revija sedmih folklornih skupin iz Posavja, Dolenske in Zasavja.

SEVNICA, 22. maja – V Kulturni dvorani Gasilskega društva Sevnica je bila občinska revija pevskih zborov. Za prijetno presenečenje je poskrbel mešani pevski zbor Primož Trubar iz Loke pri Zidanem Mostu pod vodstvom Tatjane Balog, ki je poleg ostalih pesmi prvič v javnosti zapel pesem Drevesa radeškega glasbenika in pisca Andreja Grabarja.

NOVO MESTO, 25. maja – V dvorani Glasbene šole je imel koncert mladi, a že uveljavljeni pianist Vladimir Mlinarič.

NOVO MESTO – V mesecu maju je na Loki Oddelek za špektaleske umetnosti Novo mesto 1917 večkrat uprizoril futuro-avantgardistični spektakel Priglasje na gori Eiger. Inscenator je Matjaž Berger. Foto: Milan Markelj

KRONIKA
Rast 3–4/1993

TREBNJE, 25. maja – V prostorih stare osnovne šole je bil koncert trobentačev Srednje glasbene šole iz Ljubljane Jerneja Krmca in Primoža Ložarja. Na klavirju ju je spremljala prof. Lidija Malahotky-Haas.

KRŠKO, 26. maja – Tega dne so ponovno – že tretjič letos – ustavili obratovanje jedrske elektrarne. Ponovno je bilo ugotovljeno puščanje uparjalnika kot pred sanacijo le-tega.

BREŽICE, 27. maja – V prostorih Posavskega muzeja so odprli razstavo del akademskega slikarja Darka Slavca; v programu sta nastopila violinist Tomaž Lorenc in kitarist Jerko Novak.

DOLENJSKE TOPLICE, 27. maja – Knjigarna Mladinska knjiga iz Novega mesta je v sodelovanju z Zdraviliščem in Osnovno šolo Dolenjske Toplice organizirala 11. topliški knjižni sejem. Gostja sejma je bila pisateljica Berta Golob iz Kranja. Na literarnem večeru so nastopili Miro Gutman, Janko Orač, Marjanca Kočevnar ter obetavni mladi literati. Foto: Milan Markelj

NOVO MESTO, 27. maja – Učitelji in učenci OŠ Grm so pripravili uprizoritev Antigone starogrškega trageda Sofoklesa.

KOSTANJEVICA, 28. maja – Na dvorišču nekdanjega samostana je bila otvoritev 21. tedna cvička in 3. kletarsko-vinogradniškega sejma, ki ga že tradicionalno pripravlja Društvo vinogradnikov Dolenjske.

NOVO MESTO, 28. maja – V salonu pohištva Kranjc na Regrških košenicah je bil koncert okteta Lesna iz Slovenj Gradca.

MOKRICE, 29. maja – Na gradu Mokrice se je z razstavo grafik študentov 4. letnika Akademije za likovno umetnost iz Ljubljane in gledališkim spektaklom gledališča Ane Monro iz Ljubljane začel ciklus prireditev pod geslom Kultura – umetnost – izobraževanje.

KRONIKA
Rast 3–4/1993

Iz časnikov Dolenjski list, Delo in Dnevnik
izbral in priredil:
Peter Štefančič

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Ivo BANIČ, dr. ekonomskih znanosti, Ministrstvo za gospodarske dejavnosti Republike Slovenije, Ljubljana

Matjaž BARBO, dipl. muzikolog, asistent na Oddelku za muzikologijo Filozofske fakultete v Ljubljani

Alojz BOH, dr., specialist pediater, upokojen, živi v Novem mestu

Bojan BOŽIČ, specialni pedagog, ravnatelj Dolenjskega muzeja v Novem mestu

Marinka DRAŽUMERIČ, dipl. umetnostna zgodovinarica in etnologinja, samostojna konservatorica na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine v Novem mestu

Martin DUŠIČ, ravnatelj na Osnovni šoli Pišce

Stanislava FLORIJAČIČ, prof. kemije na Gimnaziji Novo mesto

Janez GABRIJELČIČ, mag. ekonomije, Gradbeno industrijsko podjetje Pionir Novo mesto

Tone GOŠNIK, novinar—urednik in publicist, upokojen, živi v Novem mestu

Stane GRANDA, mag. zgodovine, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU Ljubljana

Ivan GREGORČIČ, prof. slovenskega jezika na Osnovni šoli Mirna, z Rakovnika pri Šentrupertu

Miloš JAKOPEC, novinar in publicist, upokojen, živi v Novem mestu

Marjanca KOČEVAR, učiteljica na Osnovni šoli Bršljin, Novo mesto

Marko KOŠČAK, mag., dipl. inž. gradbeništva, Zavod za urbanistično načrtovanje Trebnje

Kajetan KOVIČ, pesnik, prevajalec, urednik, Ljubljana

Jadranka MATIČ-ZUPANČIČ, prof., bibliotekarka v Študijski knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu

Janez MENART, pesnik, prevajalec, urednik, Ljubljana

Joža MIKLIČ, dipl. ekonomistka, direktorica Službe družbenega knjigovodstva Novo mesto

Tone PAVČEK, pesnik, prevajalec, urednik, Ljubljana

Bojan PEČENKO, dipl. pravnik, Gospodarska zbornica Slovenije, Ljubljana

Emil Milan PINTAR, dipl. filozof, Skupščina Republike Slovenije, Ljubljana

Edo PIRKMAJER, doktor fizikalnih znanosti, svetovalec, Mednarodni center za podjetja v javni lasti, Ljubljana

Ferdo REČNIK, mag. pedagogike, svetovalec direktorja na Zavodu Republike Slovenije za šolstvo in šport Ljubljana

Andrej RIFEL-FELAN, uslužbenec v Litostroju Ljubljana, iz Kamnika

Rudi ROBIČ, dipl. inž. gradbeništva, upokojen, živi v Ljubljani

Veljko RUS, dr. socioloških znanosti, Inštitut za družbene vede, Ljubljana

Dagmar SLEKOVEC, prof. biologije, upokojena, živi v Izoli

Rudi STOPAR, strojni tehnik v Radeče Papirju, doma iz Sevnice

Magdalena SVETINA-TERČON, učiteljica slovenskega jezika na Osnovni šoli Pivka, živi v Sežani

Franci ŠALI, prof. sociologije, vodja Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto, iz Vavte vasi

Milan ŠKERLJ, dr. prava, pravni pisec, rojen in umrl v Ljubljani

Jože ŠKUFGA, prof. slovenskega jezika, predstojnik Zavoda Republike Slovenije za šolstvo in šport — enota Novo mesto

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
Letnik IV, leto 1993, št. 3–4 (17–18)

ISSN 0353-6750 UDK 05 (497.12)

USTANOVITELJ IN
IZDAJATELJ

Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba, zanjo Franci Šali

SVET REVIJE

Janez Slapnik, predsednik, Albert Felicijan (Sevnica), Mihael Glavan (Grosuplje), Ksenija Khalil (Črnomelj), Tatjana Lampret (Grosuplje), Rosana Maček (Litija), Stane Peček (Trebunje), Nataša Petrov (odg. urednica), Jože Primc (Kočevje), Marko Štepan (Metlika), Jože Škufca (gl. urednik), Staša Vovk (Novo mesto), Boris Žužek (Litija)

UREDNIŠKI ODBOR

Jože Škufca (glavni urednik), Nataša Petrov (odgovorna urednica), Janez Gabrijelčič (»rastoča knjiga«), Ivan Gregorčič (literatura), Milan Markelj (kultura), Marjan Ravbar, Lucijan Reščič, Rudi Stopar, Franci Šali (družbena vprašanja), Alfonz Šterbenc

LIKOVNI UREDNIK

Lucijan Reščič

LEKTOR

Peter Štefančič

NASLOV UREDNIŠTVA

RAST, Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba, 68000 Novo mesto, Ragovska 7a (telefon: 068/321-134, 324-498)

TAJNIK

Peter Štefančič

Rokopise sprejema tajništvo revije, lahko pa jih pošiljate posameznim urednikom. Prispevki naj bodo pisani s širšim razmakom in širokim robom; priporočljiv obseg: največ 10 tipkanih strani. Rokopisov in drugega (nenaročenega) gradiva ne vračamo.

Naročnino sprejema tajništvo uredništva. Letna naročnina za fizične osebe je 1200 SIT, za pravne osebe 2000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 400 SIT.

Žiro račun: Tiskarna Novo mesto Dolenjska založba – za revijo Rast št.: 52100-601-10472

NAKLADA

1000 izvodov

TISK

Tiskarna Novo mesto

Po mnenju Ministrstva Republike Slovenije za kulturo (št. 415–325/92 z dne 1. julija 1992) je revija uvrščena med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

RAST je naslednica trebanjske revije SAMORASTNIŠKA BESEDA
Izhaja štirikrat letno (marca, junija, septembra in decembra)

82
RAST 1993

KNJIŽNICA H. JARČA
Dolenjski oddelček

200701937,3/4

COBISS c

TISKARNA NOVO MESTO

DOLENJSKA ZALOŽBA